

JÁSZKUNSAÉG

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

1

XXXI. évfolyam
első szám
1985. március

Új életünk négy évtizede

A felszabadulás időpontja megyénként*

1945. április 4.
A szovjet csapatok felszabadítják
Magyarországot.

Győr-Sopron
1945. IV. 2.

Komárom
1945. III. 28.

Budapest
1945. II. 13.

Nógrád
1944. XII. 31.

Heves
1944. XII. 24.

Borsod-Abaúj-Zemplén
1944. XII. 24.

Szabolcs-Szatmár
1944. XI. 24.

Hajdú-Bihar
1944. XI. 1.

Pest
1945. I. 2.

Szolnok
1944. XI. 17.

Vas
1945. IV. 4.

Veszprém
1945. III. 27.

Fejér
1945. III. 23.

Békés
1944. X. 8.

Zala
1945. IV. 3.

Somogy
1945. IV. 1.

Tolna
1944. XII. 6.

Bács-Kiskun
1944. XI. 14.

Csongrád
1944. X. 27.

Baranya
1944. XII. 6.

1944. szeptember 22.
A szovjet csapatok
átlélik Magyarország
határát.

*A megyék felszabadulásának
időpontja az utolsó község
felszabadulásának ideje.

TARTALOM

- 6 Juhász Gyula: A munka
7 Dr. Majoros Károly: Elődeink hagyományait folytatjuk

VALÓ VILÁG

- 13 Sorsfordító tettek — Gondolatok felszabadulásunk évfordulójára — Dr. László Gyula írása
16 „Piros fejfák” — Szovjet hősi sírok Szolnok megyében — Közreadja: Cseh Géza
21 Az MKP helyi szervezeteinek megalakulása Szolnok megyében (1944—1945) — Dr. Zádor Béla tanulmánya
26 Szolnok megye társadalmi-gazdasági szerkezetének főbb változásai a felszabadulástól napjainkig — Dr. Nagy Rózsa tanulmánya
34 Négy évtized agrárfejlődésének főbb jellemzői Szolnok megyében — Dr. Ungor Tibor tanulmánya
39 Négy évtized Szolnok megye közoktatásában — Dr. Vincze Sándor tanulmánya

DOKUMENTUMOK

- 50 Dr. Kiss Kálmán: A kisújszállási progresszió történelmi előzményei
57 Fekete István: Légi tevékenységek 1944-ben Szolnok megyében
62 Sárosi Mária—Urbán László: A túrkevei gépállomás átszervezése

HAGYOMÁNYOK

- 67 „Az évek szálltak...” (Katonaportrék) — H. Szabó József írása
74 Egy utca, két ember és a történelem — Palágyi Béla írása

MŰVÉSZET

- 79 A Szolnok megyei Múzeumi Szervezet fejlődése — Tólas László tanulmánya
85 A Szolnoki Művésztelep újjászületése — L. Menyhért László tanulmánya
88 „A szép... küzdelemben születik” — Györfi Sándor szobrászművészt bemutatja Tólas László

KÉPEK

A borító 1. és 3. oldalán és a 20. lapon Meggyes László alkotásai; a 6. és 49. oldalon Berényi Ferenc képei; a 15. és 87. lapon Rékassy Csaba grafikái; a 12., 38., 89. és 90. oldalon Györfi Sándor alkotásai. (Fotó: Hargitai Lajos, Kozma Károly)

E számunk szerzői:

Dr. Majoros Károly

az MSZMP Szolnok megyei Bizottsága első titkára

Dr. László Gyula

a Jászkunság felelős szerkesztője

Cseh Géza

tudományos kutató, Szolnok Megyei Levéltár

Dr. Zádor Béla

az MSZMP Szolnok megyei Bizottság Archívuma vezetője

Dr. Nagy Rózsa

főiskolai adjunktus, Szolnok KVF

Dr. Ungor Tibor

kandidátus, az MSZMP Szolnok megyei Bizottsága Oktatási Igazgatósága igazgatója

Dr. Vincze Sándor

a Szolnok megyei Tanács V. B. művelődési osztályának vezetője

Dr. Kiss Kálmán

középiskolai tanár, Kisújszállás

Fekete István

a Killián György Repülő Műszaki Főiskola tanára

Sárosi Mária—Urbán László

tudományos kutatók, Budapest

H. Szabó József

újságíró, Budapest

Palágyi Béla

újságíró, Szolnok megyei Néplap

Tólas László

a Szolnok megyei Múzeumi Szervezet igazgatója

L. Menyhért László

a szolnoki Damjanich János Múzeum munkatársa

JÁSZKUNSÁG

A Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata.

Felelős szerkesztő: Dr. László Gyula

Kiadja: A Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat

5001 Szolnok, Pf. 105. Telefon: 17-850

Felelős kiadó: Virágh Iván

Szolnoki Nyomda Vállalat 5000 Szolnok, Vörös Csillag u. 28. Telefon: 17-130

Felelős vezető: Gombkötő Béla

Szolnok, 1985. március — 318

Terjesztő szerv: a Magyar Posta.

ISSN szám: 0448-9144

Szerkesztőség címe: 5000 Szolnok, I. sz. Irodaház. Telefon: 17-850

Szerkesztő bizottság: Berényi Ferenc, Dorkovics Ágnes, Erdélyi Sándor, dr. László Gyula (felelős szerkesztő) Nánási Mihály, dr. Székely Péter, Tólas László, Valkó Mihály (elnök) dr. Zádor Béla.

Terjeszti: A Magyar Posta. Előfizethető: bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI) Budapest, V. József nádor tér 1. 1900., közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj: 1 évre 48 Ft, félévre 24 Ft, egyes szám: 12 Ft.

Megjelenik: évente négyszer.

XXXI. évfolyam, 1. szám, 1985. március.

Új életünk négy évtizede

1945. április 4-e, hazánk területének felszabadulása óta negyven esztendő telt el, olyan — munkában, küzdelmekben, alkotósikerekben — gazdag négy évtized, amely példátlan egész korábbi történelmünkben. Ha a világtörténet folyamatait tekintjük, negyven év pillanatnyi idő csupán, a magyarság életében azonban ezek az évtizedek gyökeres, mélyreható változásokat eredményeztek, emberhez méltó életet és békét adtak. Szűkebb hazánk, Szolnok megye fejlődése is történelmi léptékű. A felszabadulás előtt ez a tájegység az ország legelmaradottabb területei közé tartozott, ahol a dolgozó többség számára a nyomor és a nélkülözés állandósult, megváltozhatatlannak tűnő állapotot jelentett. A háborús pusztítások tovább növelték az itt élők szenvedéseit. 1944 nyarán, a szolnoki vasúti pályaudvar példátlan méretű bombázásakor több mint ezernégyyszázan vesztették életüket... és sorolhatnánk hosszasan a borzalmakat.

Szolnok megye területét és lakóit háromezer katonája élete árán szabadította fel a Vörös Hadsereg 1944 novemberében. Az itt élők így négy hónappal korábban lélegezhettek fel, mint az ország nyugati felén, — s kezdhettek hozzá az új élet építéséhez.

Az eltelt négy évtized eredményei bizonyítják, hogy megyénk lakói felelősséggel tudtak élni a kezükbe adott történelmi lehetőséggel. Harcukat, alkotómunkájukat dicséri a dinamikusan fejlődő ipar, a korszerű mezőgazdaság, a gyarapodó falvak és városok és a mindinkább kibontakozó szellemi-művészeti élet.

Jubileumi számunk írásaival a negyven év előtti sorsfordító idők eseményeire és hőseire emlékezünk, és számbavesszük az eltelt négy évtized fejlődésének legfontosabb jellemzőit, azokat a hagyományokat és eredményeket, melyek joggal adhatnak erőt a további küzdelmek vállalásához.

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

JUHÁSZ GYULA:

A munka

*Én őt dicsérem csak, az élet anyját,
Kitől jövőendő győzelmünk ered,
A munkát dalolom, ki a szabadság
Útjára visz gyász és romok felett.*

*A gyárkémény harsogja diadalmát
S a zengő sínen kattogó vonat.
A béke ő, a haladás, igazság,
Mely leigázza a villámokat.*

*Nagy városokban, végtelen mezőkön
A dala zeng, és zúgni fog örökkön,
Míg minden bálvány porba omol itt.*

*Én őt dicsérem csak, az élet anyját,
Kinek nővére Szépség és Szabadság,
S kinek világa most hajnalodik.*

Elődeink hagyományait folytatjuk

A történelem folyamat, jelenünk a múltban gyökerezik, jövőnk a jelen örököse, a ma kiteljesedése. Jól ismert — sokak szemében talán kissé meg is kopott — igazságok ezek. Úgy vélem, emlegetésük mégsem felesleges, mert napi teendőink sodrában és felelősségében hajlamosak vagyunk megfeledkezni cselekvésünk múltbéli mozgatóiról, értékes hagyományainkról. S aligha vitatható a kérdés jogossága: gondolunk-e mindig eleget és felelősen mai tetteink jövőbeli határára?

A történelemnek vannak szakaszai, amikor különösen összefonódnak a jelen dolgai a múlttal és a jövővel. Legújabb kori történelmünk utóbbi négy évtizede talán a legjobb példa az említett összefüggés érzékeltetésére. Hogyan követhető ez nyomon *Szolnok megye* életében, felszabadulás utáni útjában? Mit jelent a történelmi hagyaték számunkra, mennyiben határozza meg és teszi jellegzetessé cselekvéseinket?

Amikor a megyéről beszélünk, négy jellemző vonását ki kell emelnünk: nagy munkásmozgalmi múltját, a felszabadulás után dinamikus fejlődésnek induló iparát, korszerű mezőgazdaságát és élénk szellemi életét. Említésük természetesen nem azért fontos számunkra, hogy a négy évtized eredményeiből próbáljunk élni és megélni. Inkább arról van szó, hogy ez a négy tényező a megyében élők munkájának cselekvési vezérfonala, magatartásuk meghatározója és helytállásuk alapja kell lengyenek.

Munkásmozgalmi múltunk gazdag. A XIX. század közepétől valamennyi jelentős, haladó forradalmi mozgalom kötődik a megyéhez. Említhetjük 1848-at, Damjanich személyét; vagy 1919-et, amikor a Vörös Hadsereg egyik legfontosabb alföldi bázisa és kulcshelye a megye volt; a Horthy-korszakban pedig jelentős agrárszocialista tevékenység folyt itt. Jól ismert, hogy 1956. november 4-én Szolnokon alakult meg a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány. Ezek történelmi tények, de annak, hogy mindez itt történt, természetesen objektív okai is vannak. Itt folyik át a Tisza, így a megye helyzeténél fogva mindig jelentős szerepet töltött be a nagy sorsfordulók idején, és hiszem, hogy azt tölt be ezután is.

A történelmi események a Szolnok megyei emberek magatartását is alakították. Számunkra ezek a tények nem csak visszaemlékezést jelentenek, hanem munkánk alapját és erkölcsi bázisát adják. Mert mit tartunk mi a történelmi múltunk lényegének? Azt, hogy forradalmi elődeink minden időszakban képesek voltak saját feladataikat megoldani. 1948-tól 1956-ig, és máig voltak olyan emberek, akik a mindennapok teendőit úgy végezték, hogy a holnapban is gondolkodtak.

A jelentős munkásmozgalmi örökség tehát bennünket arra kötelez, hogy azokat a tennivalókat oldjuk meg maradéktalanul, amit itt és ma a történelem ránk kiszabott. Ezért a párt politikájának elfogadása és támogatása nálunk történelmi szükségszerűség, az emlékekhez, a múlt hagyományaihoz való ragaszkodás természetes feltétele és következménye. Nyilvánvaló, hogy önmagában a múltra hivatkozni kevés, ha a ma feladatait nem oldjuk meg. A haladás szolgálata pedig most új megoldások keresésére kötelez valamennyiünket.

A kérdés az, hogy a történelemből vannak-e továbbgondolásra érdemes tények, olyan emberi jellemvonások, amelyek önmagunkat is valamiképpen a haladás szolgálatára ösztönzi.

Ezért tehát kötelességünk nagy figyelmet fordítani a történelmi szemlélet erősítésére. A megye lakosságának 60%-a már a felszabadulás után született. Nekik helyzetüknél fogva nem lehet személyes élményük az elmúlt négy évtized. Többnyire könyvekből, dokumentumokból vagy elbeszélétekből ismerik ezt a történelmet, — de a dokumentumok nélkülözik az érzelmeket. Azokat az érzelmeket kell nekünk pótolni, melyek az elmúlt négy évtizedet kötik a mai feladatokhoz.

Nagy munkásmozgalmi múltunknak van egy másik következménye is. Az itt élő, dolgozó emberek az átlagosnál talán érzékenyebben reagálnak a szocializmustól idegen jelenségekre, az etikai normák megsértésére, és sok esetben türelmetlenül sürgetik a radikálisabb megoldásokat. Becsülete van a példásan végzett munkának, a közösség érdekeit tiszteletben tartó magatartásnak.

A második jellemzőként a *dinamikusan fejlődő ipart* kell említenünk. Ami értékünk ma van, az szinte mind a felszabadulás után keletkezett. 1945 előtt a megyében mindössze 2400 ipari munkás volt, ma számuk 60 ezer fölött van. 1950-ben kezdtük el az első gyártelepet építeni, 1952-ben készült el — a ma már nemzetközi híró — Hűtőgépgyár. Felépült a Tiszamenti Vegyiművek, az Aprítógépgyár — és sorolhatnám a példákat még hosszan. Majd 1971—75 között létesítettünk újabb ipari telepeket, munkalehetőségeket teremtve több tízezer ember számára, közben nagy rekonstrukciók indultak el. A hetvenes évek végén kezdődött meg a Növényolajgyár építése, nemrég befejeződött a Papírgyár rekonstrukciója, a tervezetthez képest olcsóbban és határidő előtt.

Néhány üzemünkről célszerű bővebben szólni, hogy érzékeltessük az ipar fejlődésének dinamikusságát. A Hűtőgépgyárat említettem először. Akkor, 1952-ben úgy gondolták, hogy évente körülbelül 25 ezer hűtőszekrényre van szükség az országban. Jászberényben az volt a nagy kérdés, hogy mit fogunk ezzel a sok hűtőszekrényvel csinálni? Azóta egy esztendőben több mint félmilliót gyártanak, amelynek 60%-át külföldre szállítják. A Lehel márkanév sok országban lett ismert. Az autószfion gyártásban pedig túlszárnyalták a szifonkészítés őshazáját, Angliát.

A Tiszamenti Vegyiművek a magyar kénsvatermelés 96%-át, a szuperfoszfát 50%-át adja. A TOMI mosópor világhíró, itthon is keresett. A közeljövőben megjelenik a mosóporcsalád új tagja, a TOMI GÁLA, ami várhatóan szintén közkedvelt lesz.

A Nagyalföldi Kőolaj- és Földgáztermelő Vállalat 1,6 millió tonna olajat termel és 5,5 milliárd m³ földgázt.

A Tisza Cipőgyár évente 12 millió cipőt gyárt. Tréfásan azt szokták mondani, 10 milliót az ország lakosságának, 2 milliót pedig, hogy legyen tartalék. Persze, ez nem így van. Termékük jelentős részét külföldre szállítják. Készíténeknél ADIDAS cipőket is, de a Tisza Sportcipő, a strandpapucs is van már olyan minőségű és ráadásul lényegesen olcsóbb. Itt gyártják a műtalp 90%-át, tehát ők látják el az ország majd minden cipőgyárát ezzel az anyaggal.

Az új Növényolajgyár 300 ezer tonna olajos magvat dolgoz fel, termelési értéke 5,5 milliárd, nyeresége másfél milliárd forint.

Ezek a tények önmagukban is mutatják a dinamikusan fejlődő ipart. Hol van most a helyünk a népgazdaságban? Az ország ipari termelésének csaknem

6⁰/₀-át adjuk, jelentős rubel- és konvertibilis elszámolású exporttevékenységet folytatunk.

Azt is meg kell mondani azonban, hogy az emberi magatartás fejlődése nem olyan dinamikus, mint az iparé. Az országos átlagnál talán valamivel kisebb mértékben, de gyakoribbá váltak nálunk is a társadalmi tulajdont sértő, nem kívánatos jelenségek, események. A dinamikusan gyarapodó ipar nagyobb lehetőségét ad erre.

Korszerű ipara mellett Szolnok megye ma is *mezőgazdasági* jellegű megyének mondható. Az ország életében jelentős szerepet tölt be, hiszen a hús és a gabonatermelés mintegy 10⁰/₀-át adja. Egy főre 2200 kg gabonát termelünk, és 415 kg húst, ami meghaladja az országos átlagot. Ez önmagában is mutatja, hogy Szolnok megye olyan mezőgazdasággal rendelkezik, amely az elmúlt négy évtizedben óriási történelmi utat tett meg.

A szocialista mezőgazdaság megteremtése nálunk másképpen alakult, mint az országban általában. Itt voltak az első termelészövetkezeti városok, csaknem elsőként itt fejeződött be a kollektivizálás. Helyzetünknek ez annyiban meghatározója, hogy gyorsabb volt az indulás és a korszerűsödés. A termelőszövetkezetekben és az állami gazdaságokban ma annyi felsőfokú végzettségű szakember dolgozik, mint a felszabadulás előtti megye összértelmisége volt. Olyan gépekkel dolgoznak az emberek, amelyeket korábban el sem tudtak képzelni. Lehetne számokat is sorolni. A különbség azonban olyan óriási, hogy az összehasonlítás majdnem felesleges. Csak egy példát: egy hektáron a felszabadulás előtt 10 q búzát termeltek. Amikor kollektivizáltunk, egy-két éven belül 16 q körüli volt az átlagtermés. Ma felette van az 5 tonnának.

A háztáji is hozzátartozik a korszerű mezőgazdasághoz, hiszen a sertések több mint fele, a tehenek közel egynegyede a háztájiban van. A zöldség-gyümölcs termelés jelentős részét is a háztáji adja. Ezért nem nélkülözhetők, persze ők sem tudnának meglenni a nagyüzemek nélkül.

A kiegészítő tevékenység 1976-tól lendült fel, az állandó foglalkoztatást oldja meg, ezen kívül jelentős azért is, mert az árbevétel 35⁰/₀-a ebből származik. Tehát sokoldalúbbá vált mezőgazdaságunk, ezért is korszerű és ez ad lehetőséget a továbbfejlődésre is.

A korszerű mezőgazdasággal sem tartott lépést mindenben a gondolkodás fejlődése. Az enyém és a miénk fogalma még nincs összhangban. Erősebb talán az enyém, mint a miénk érzése, így akad bőven teendő még e területen is.

Negyedik jellemzőként említhetjük az *erőteljes kulturális felemelkedést*. A megye szellemi teljesítőképessége folyamatosan nő, a tudományos tevékenység fellendülőben van. Ma már nem ritkaság Szolnokon, vagy a megyében az országos jellegű tudományos rendezvény, kutatási eredmény sem. Óvodáink, iskoláink bővülése lépést tartott a fiatalok számának növekedésével. Főiskolánk nem volt a felszabadulás előtt, most van pedagógusképző, mezőgazdasági, katonai, kereskedelmi és vendéglátóipari. Élénk a művészeti élet is. Az 50-es évek elejétől működik Szolnokon rangos társulattal önálló színház. Van egy patinás, korszerűsített művésztelepünk. Fellendült a népi kerámia, a népitánc művészet. Az ország egyetlen Kossuth-díjas népi keramikusa a megyében él — a most is dolgozó 90 éves Kántor Sándor. A Jászsági Népi Együttes és a Tisza Táncgyüttes, vagy ezek szólótáncosai az országhatárokon túl is ismertek. A szolnoki Kodály Kórus nemzetközi hírű... és még hosszasan sorolhatnánk művészeti értékeinket.

Természetesen a kulturális élet nem fejlődhetett volna az értelmiség alkotó részvétele nélkül. Az *értelmiség* számának alakulása önmagában is érdekes képet mutat, 1941-ben — a felszabadulás előtti utolsó népszámlálás szerint — 2321 diplomás élt a megyében, 1980-ban tizenhárom és félezer, napjainkban pedig már több mint 16 ezer. Tehát megsokszorozódott a lehetőség arra, hogy egy aktívabb, tartalmasabb szellemi élet bontakozzék ki. Ezek persze csupán mennyiségi jellemzők, a minőségi továbbfejlesztés előfeltételét jelentik.

A számok kapcsán indokolt arról is szólni, milyen a viszonyunk ma az értelmiséghez, — a fiatal értelmiséghez, hiszen tekintélyes részük a fiatal korosztályhoz tartozó. Biztos, hogy nem lenne korszerű iparunk, mezőgazdaságunk a szellemi erő nélkül. Faekével, lóval, boronával ma már nem lehet fejlett egy mezőgazdaság, nem létezhet korszerű szocialista társadalom. Ebből következik viszonyunk az értelmiséghez. Segítőtársunk, egyenjogú partnerünk ez a réteg a szocializmus építésében. Nem csak tudására van szükségünk, hanem emberi magatartására, helytállására is.

Számuk hatszorosa a felszabadulás előttinek. Az értelmiség minőségét persze ez nem pontosan mutatja. Mindössze azt fejezi ki, hogy van több, mint tizenhatezer ember a megyében, aki jól felkészült, elsajátította a felsőfokú szakmai-politikai ismereteket. Számunkra azonban legalább ennyire fontos az adni-tudás képessége. Hiszen a sokat tudás önmagában még nem segítőtársunk. Azért is fontos ez, mert szellemi befektetés, az adni tudás képessége nélkül — amelyik jellegzetes értelmiségi vonás — a szocializmus ebben a megyében sokkal lassabban épülne. Ezért azt az igényünket is megfogalmazzuk vele szemben, hogy kreatív személyiségek legyenek, építőmunkánk egészére figyeljenek és reagáljanak, ne csak önmaguk szűkebb területére.

Arra törekszünk, az értelmiség jól értse, hogy a szocializmus képes megoldani saját ellentmondásait. Mert egy negatívum nem a rendszer jellemzője. Hogy a gondok nőttek ebben a megyében is, nem jelenti azt, hogy romlik a helyzet, gyengül a szocializmus. Természetesen az okok feltárásában és megszüntetésében, a megoldásban szigorúbb következetességre van szükség.

Hogyan ítéljük meg a megye értelmiségét? Számunkra nem az a lényeg, ki honnan jött, hanem az: hová tart, melyik osztály érdekeit képviseli. Feltehető a kérdés: Szolnok megye értelmisége szocialista értelmiség, vagy értelmiség a szocializmusban? Nem egyszerűen csak szójátékról van szó. A szocialista értelmiség meghatározott minőségű jellemvonásokkal rendelkezik; az értelmiség a szocializmusban viszont mindenkit jelent, akinek diplomája van. Megyénk értelmisége sem homogén még. Vannak elkötelezettek, de közömböseket is, és akadhatnak olyanok, akik fékeznek az előrehaladásunkat. A döntő többség azonban — a nehezebb helyzetben is — elkötelezetten segít bennünket feladataink megoldásában.

Most arra törekszünk elsősorban, hogy *a fiatal értelmiség értse és megértse a munkásosztály vezető szerepét és helyesen értelmezze saját funkcióját*. Az értelmiség jelentőségét nem csökkenti, sőt növeli, ha a munkásosztály vezető szerepét ismeri és elismeri. Ugyanis határvonalat kell tudni húzni az uralmi és szakmai komponensek között. El kell fogadtatnunk, hogy a kiélezett történelmi szituáció egészen más helyzetet teremt, mint a konszolidált viszonyok. A bonyolultabb történelmi helyzetben átmenetileg nem a múzsáké a szó, és háttérbe szorulhatnak a szakmai elemek is.

Most konszolidált viszonyok közepette élünk, a társadalmi jellemzők jobban elkülönülnek. A funkcionális berendezkedés a tudás szerint való elrende-

zést követeli meg. Ez közvetettebb, áttételesebb összefüggés az uralmi és a szakmai viszonyok között. Tehát az értelmiség politikai elkötelezettsége is másképpen jelentkezik, mint korábban. A szakmai elrendeződés számunkra azt jelenti, hogy minden helyre a legalkalmasabb embert kell tenni. Nem tévesztendő össze a rendes ember az alkalmas emberrel. Lehet valaki nagyon rendes és példamutató ember, például mint kazánkovács, de nem biztos, hogy alkalmas egy szívműtét elvégzésére. Persze ez fordítva is igaz. Az elrendeződésben az alkalmasság tehát ma alapkérdés.

Szolnok megye négy évtizedes fejlődése jó alap a szocializmus további építéséhez. A ma embere sokkal képzetlenebb, messzebb lát, mint a három-négy évtizeddel korábbi ember. Tudni kell azonban, hogy a képzettségnek és a megszoblatásnak a feltételeit az úgynevezett képzetlenek teremtették meg. Azok, akik ilyen tudással még nem rendelkezhettek. Azok, akik a szocializmus útján az első lépéseket tették meg, akik kollektivizáltak — ismeret hiányában, egyetem nélkül, de ha nem teljesítették volna küldetésüket, ma nem lenne korszerű mezőgazdaságunk.

Az úgynevezett „gyorstalpaló” tanárok, ügyészek, mezőgazdászok, — akiknek még nem volt végzettségük, azt csak később szerezhettek —, akik nélkül ma nem lennének szakképzett tanárok, műszakiak, ügyészek. Tehát az elsőkre való visszaemlékezésben bőven van történelmi tanulság számunkra is — s ebben benne van a munkásmozgalmi múlt tisztelete is —, amit érdemes továbbgondolni és folytatni. Nem azért, hogy megismételjük a múltat, esetleg elkövessük azokat a hibákat, amelyeket ők elkövettek, hanem azért, mert a hibákkal együtt ők teremtették meg a mai lehetőséget számunkra.

Nem kerülhető meg a kérdés: Jogos-e az elmúlt évek kritikája? Véleményem szerint igen, jogos a hibák bírálata. Egy dolgot azonban érdemes lenne átörökíteni a hagyományok sorába: az utánunk következőknek legyen majd érdemes kritizálni minket olyan cselekedetekért, amelyeket akkor is büszkén vállalhatunk majd.

A negyven év sikereinek záloga a felelősségvállalás a szocializmusért. Köztudott, hogy a feladat és a felelősség változó. Ma más mint a kezdet kezdetén volt és holnap is más lesz. A lényeg azonban mégis megfogalmazható: mindig közéleti hatású volt és marad a felelősség. Közéleti hatás nélkül nincs sem történelmi, sem pillanatnyi felelősség. Mai felelősségünk, hogy akarjunk jobban, mint az elődök. Ez az, ami a történelmi sorsfordulókban tovább vihet bennünket.

Szolnok megye értelmisége döntő többségében marxista-leninista világnézet hordozója. Korunk kihívásaira képes és kész marxista-leninista választ adni. Enélkül sem szakmai eredményeink, sem politikai-ideológiai sikereink nem lennének. Megyénk értelmisége vállalja a szocialista meggyőzés nemes feladatát, másokat is képessé akar tenni a szocializmus építésében előttünk álló feladatok megvalósítására. Azok pedig igénylik, hogy az értelmiség — és mindenki — legyen a szocializmust építő világunk még jobb értője és érzője. Vállalnunk kell a harcot, azt, amelyiket a történelem itt és most kirótt ránk.

Lenin mondotta: „Tanulni, tanulni, tanulni...” Ez azt jelenti, hogy tanuljuk meg a szocializmust. A szocializmust megtanulni több, mint betűt, mondatokat, vagy idézeteket hordozni önmagunkban. Ma a szocializmust megtanulni tulajdonképpen a munkát, a közérdeket, a közéletiséget és a szocialista hazához való kötődést jelenti. Az első és alapkérdés a munka, de nem feledkezhetünk

meg arról, hogy a szocialista magatartás jegyeit is fejlesztenünk kell. Értelmiségi közéletiség nélkül közösségi szellem, hazához való kötődés nem, vagy nehezen képzelhető el. Nem azt kívánjuk a megye értelmiségétől, hogy provinciális tudományos és kulturális értékek létrehozói legyenek. Nem akarunk és talán nem is vagyunk képesek ilyen értékeket teremteni. Azt várjuk, hogy álljanak a szocialista értékek mellé. Olyan szocialista kultúrát és tudományos közszellemet próbáljanak teremteni, amelyik egész életünknek előrelendítője. A szocialista magatartás terén pedig segítsenek bennünket az értékváltásban. Többen mondják, hogy nálunk válságba kerültek a szocialista értékek. Ez így nem igaz, váltás van, mert megváltozott az életünk, megváltozott a világunk, munkánk, magatartásunk, mások a jövedelmi viszonyok és ezek törvényszerűen vetették fel a váltás igényét.

Az értékváltás csak úgy mehet végbe, ha a politika számíthat minden szellemi erőre, aminek döntő többsége az értelmiségben van. A legfontosabb amiben segíteni tudnak: *rendet teremteni a fejekben*, mert amíg ott nincs rend, nem lehet a mindennapi életben sem. Közeledjenek a jelenlegi helyzetünkhöz jobbitó szándékkal. Nagyobb szellemi és erkölcsi bátorságra van szükség, ami a megye értelmiségében megvan, de nem baj, ha ez esetenként a bölcsességgel is párosul.

Befejezésül Váczi Mihály szép szavait idézem: „Úgy éltem én, ahogy élni lehet, ahogy kell és ahogy érdemes”. Ezt és így csináljuk ebben a megyében csakúgy, mint az országban bárhol másutt.

DR. LÁSZLÓ GYULA:

Sorsfordító tettek

(Gondolatok felszabadulásunk évfordulójára)

Ezekben a hetekben azokra a 40 év előtti napokra emlékezünk, amelyek a magyarság történelmének legnagyobb sorsfordulóját hozták: a felszabadulást a fasizmus embert torzító rémtettei alól, az ezeréves úri rend és a kizsákmányolás alól, a lealacsonyító osztálykülönbségek és tömeges nyomor alól.

Mi, akik fiatalabbak vagyunk, mint szabadságunk — talán igazából fel sem tudjuk fogni mit jelentett apáink, nagyapáink nemzedékének átélni a 2. világháború és a nyilas uralom borzalmaival. Sajnos a háborús veszély napjainkban is nyomasztó terhe az életet igenlő fiatalságnak, a dolgozni, teremteni, szeretni és utódait békében felnevelni akaró, jószándékú embereknek.

Negyven esztendeje, hogy az antifasiszta koalíció, amelynek a Szovjetunió volt a fő ereje, teljes katonai és politikai vereséget mért a náci Németországra, és ezzel befejeződött nemcsak a világtörténelem legbarbárabb hódító háborúja, hanem a hitlerista párt- és államapparátus megsemmisítése is. A bukást túlélő náci vezérek maradéka a Berlin melletti Karlhorstban aláírta a feltétel nélküli kapitulációról szóló okmányt, s ezzel a 2. világháború Európában véget ért.

Hazánkban pár hónappal korábban lélegezhetek fel az emberek, mint Európa tőlünk nyugatabbra eső területein. 1945. április negyedikére nemcsak azért megtisztelő kötelességünk emlékezni, mert történelmi horderejénél fogva ez a nap vált a legnagyobb nemzeti ünnepünkkel, hanem azért is, hogy felidézzük és soha el ne feledjük azt a tengernyi szenvedést és áldozatot, amit a 2. világháború Európa csaknem valamennyi népére zúdított. A túlélő mártírok és kortársak emlékezetében sem az idő, sem a mélyreható társadalmi változások nem törölték ki a pusztítás iszonyú emlékeit. Ezeknek a nemzedékeknek az életében a legnagyobb meghatározó élmény a felszabadulás volt. Azóta azonban generációk nőttek fel, akiknek mindezt újra és újra el kell mondani, mert egy újabb háború veszélye, s az emberiség teljes pusztulását jelentő nukleáris katasztrófa ismét fenyegető realitássá vált.

Mai társadalmunk derékhadát már a felszabadulás után született és felnőtt nemzedékek, s azok gyermekei, a mi korosztályunk alkotják. Ezért a mai és a holnapi békéért a felelősség mind nagyobb hányadát kell vállalni nekünk is. Emlékezetünkbe kell tehát vésnünk, hogy 1945 tavaszán ezen a kontinensen alig volt ép város. A háború legnagyobb terhét viselő Szovjetunió 20 millió áldozatot siratott, pedig ekkor még nem is ismerte az emberiség az atombomba pusztító hatását.

Azt is a tudatunkban kell őriznünk, és nem szabad az ünnepek megszakított mondat-füzéseibe mosva feledni hagyni, hogy bennünket, 800 ezer katonája élete árán, a Szovjet Hadsereg mentett meg, kezünkbe adva egész történelmünk újrakezdésének lehetőségét.

A fasizmus felett aratott győzelem időtállóan bizonyult, de az eredmény végül is egy megosztott Európa és egy kettéosztott világ lett. A kapitalizmust — amely a fasizmus bölcsője volt — Európának csak azon a felén sikerült felváltani a szocializmust építő, új népi demokratikus rendszereknek, ahol a Szovjetunió támogatása és védelme segítette a népek akaratának szabad érvényesülését. Az Elbától Nyugatra azonban az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország befolyásukat és anyagi erejüket a tőkés rendszer újraélesztésére fordították.

A második világháború befejeződése után alig egy évvel már sebet kapott a törékeny béke. Churchill 1946-os Fulton-i beszéde a hidegháború kezdetét jelentette, amely az '50-es évek második felétől mindinkább esztelen méretű fegyverkezési versennyé, az újabb háború valós veszélyévé vált. Napjainkra pedig olyan periódusba jutottunk, amikor az Egyesült Államok európai rakéta-telepítése és az úrháború terve minden eddiginél jobban fenyegeti mindannyiunk biztonságát. Ezért minden békeszerető erő, valamennyi dolgos ember és jószándékú fiatal összefogására szükség van legnagyobb értékünk, a béke megvédésére. Mit tehetünk mi magyarok, dolgozók és tanulók — ki-ki a maga helyén — a békéért? Mit vár tőlünk az a társadalom, amelyik létbiztonságot, békés alkotómunkát teremtett és ígér számunkra; s amelyik az eltelt négy évtizedben talán még soha nem volt ilyen bonyolult helyzetben, mint napjainkban.

Ha a nagy történelmi folyamatokat tekintjük, első megközelítésre úgy tűnhet: vajmi keveset! Ha belegondolunk a nemzetközi helyzet, a háború és béke, valamint belső gazdasági helyzetünk mai jellemző összefüggéseibe, sokunkban az az érzés keletkezhet, hogy kiszolgáltatottak vagyunk a külső folyamatoknak. Súlyos hibát vétenénk azonban, ha leragadnánk ennél az életérzésnél, s nem látnánk, hogy társadalmunknak, országunknak az elmúlt negyven évben talán még soha nem volt ennyire szüksége a fegyelmetten élő, dolgozó és tanuló emberekre, akik képesek felismerni a nehéz helyzet szabta teendőket, tudnak helytállni, hisznek a békés jövőben, s tesznek is azért!

A jelenlegi helyzet korántsem egyszerű követelményeinek teljesítésében nincs helye az illúzióknak, de a pesszimizmusnak sem. Valamennyiünknek abból kell kiindulni, hogy minden tettünkkel önmagunknak teremtjük meg a boldogulást, de önmagunknak ártunk azzal is, ha nem dolgozunk, teszünk a kívánt módon, s nem készülünk fel becsülettel a nehezebb követelmények vállalására.

Az élet ma nem hős forradalmárokat, nem látványos tetteket igényel, hanem szívós, következetes mindennapi munkát, ami olykor jóval nehezebb és lassabban hozza meg gyümölcsét, mint a gyögyveres harc.

Ha ezekhez, az első hallásra talán túlságosan is elvontnak tűnő feladatokhoz akarunk közelíteni, munkánk javítása mellett át kell gondolnunk emberi kapcsolataink, magatartásunk útvesztőit is. Mert nem az igazán nagy tettek és gondolatok veszik el erőnket, hanem gyakran a felnagyított semmiségek. A semmiségek pedig végül is elkoptatják az embereket. Nem az idő, nem a munka és nem is a gond, de még csak nem is a valamire való szenvedés, mert az lehet, hogy összetör, de nem koptat el. Nekünk viszont ma, a huszadik század utolsó negyedében nem szabad engednünk, hogy az apró, pillanatnyi egyéni gondok, vagy a vélt sérelmek eltereljék figyelmünket legfontosabb teendőinkről: az emberségről, a munkáról, hazánk sorsáról.

A fiataloknak mindig is különös felelősségük volt az adott történelmi kor berendezésében, a jövő építésében. Jelen voltak a jobb, a humánusabb életért vívott harcokban. Gondoljunk csak például Szamuely Tiborra, aki 29 évesen a Tanácsköztársaság belbiztonsági népbiztosa volt; vagy Ságvári Endrére, aki 30 éves korában oltotta ki értékes életét a horthysta titkosrendőrök golyója; vagy Rajk Lászlóra, aki 26 évesen a spanyol polgárháborúban a nemzetközi brigádok egyik legendás vezetője volt; vagy Asztalos János alezredesre, aki 29 évesen esett áldozatul az 1956-os ellenforradalom vérszomjas csőcselékének. És hosszasan sorolhatnánk azok neveit is, akik ma mindennapi tetteikkel gyarapítják hazánk, megyénk hírnevét és értékeit.

Nekünk is megvannak a magunk — látszólag — kicsiny, de végül is nagy egésszé összeállva már jelentőssé váló lehetőségeink. Ha csak azt elérjük, hogy valamennyien becsülettel dolgozunk, takarékosabban élünk, s jobban tiszteljük egymás emberségét és a közösség érdekeit, — eleget teszünk azoknak a követelményeknek, melyeket ma boldogulásunk és szocialista jövőnk kíván az egész magyarságtól, — köztük a Szolnok megyében élőkétől, mindannyiunktól.

„Piros fejfák”

Szovjet hősi sírok Szolnok megyében

Magyarországot rendkívül hosszú ideig, mintegy 194 napig tartó hadműveletek során szabadította fel a Vörös Hadsereg. Hazánk területét nem érintette ugyan a közvetlenül Berlin elfoglalását célzó „főcsapás iránya”, a fasiszta csapatok azonban a természetes akadályokat, a Kárpátokat, a Tiszát, a Dunát, s majd a Balatont kihasználva, a városokat és a polgári lakosságot nem kímélve, elke- seredetten védekeztek. Ellenállásukat csak súlyos vérveszteségek, 140 ezer szovjet katona élete árán lehetett megtörni. Bár a legtöbb áldozatot a Debrecen környéki csaták, a budapesti utcaharcok és a Balaton—Székesfehérvár térsé- gében folytatott hadműveletek követelték, a Vörös Hadsereg egységei szinte minden egyes település elfoglalásáért megküzdöttek.

Szolnok megye felszabadulásáról az eltelt négy évtized során számos publi- káció jelent meg, amelyek a harcokat és az élet megindulását részletesen ismer- tetik, arról azonban, hogy megyénk területén az 1944. október 7-től november 17-ig folytatott hadműveletek következtében mennyi szovjet katona esett el, nem közölnek adatokat e művek. Az elesettek pontos számát 40 év után lehe- tetően kideríteni, hiszen sokan eltűntek, vagy megsebesülésük után a hátországi katonakórházakban haltak meg.

A Szolnok megyei Levéltárban a felszabadulás forrásait kutató munka során, a közelmúltban egy rendkívül értékes iratcsomó került elő, egy olyan dokumentum, amelynek segítségével hozzávetőlegesen következtethetünk a Szolnok megye területén elhunyt szovjet hősi halottak számára.

1949. tavaszán a belügyminiszter 122.090. (1949. III.) 1—2. számú rendelete alapján a szovjet hősi temetőket és sírokat összeírták, sok esetben fényképet is készítettek azokról. A felmérés tartalmazta az eltemetettek számát, sírbakerü- lésük időpontját és ha ismert volt, a hősök neveit, születésük és elhalálozásuk időpontját.

A megye minden településéről beérkezett jelentéseket a Szolnok megyei Levéltár 2585/1949. számú alispáni iratcsomója tartalmazza, amelyben az alábbi, az adatokat összegező kimutatás is megtalálható:

*Jász-Nagykun-Szolnok vármegye alispánjától
Szolnok, Gorove u. 2.
Előadó: V. ügyosztály
ad 6327/1949. ki.*

Kimutatás a vármegye területén levő szovjet katonai temetőkről és sírokról:

1. Szolnok m. város

Közös szovjet katonai temető, a római katolikus temető díszsírhelyén.

A temetés időpontja: 1946 nyaratól 1948 nyaráig.

A temetőben 12 márványtáblás közös sír és 1 vasbeton szerkezetű obelisz- k van.

Eltemetve: törzstiszt 1, tiszt 47, altiszt 13, közlegény 191, ismeretlen 174, összesen: 426 fő.

2. Jászberény m. város

Közös szovjet katonai temető a város határában, a Fehértói temető mellett.

A temetés időpontja: 1945 évi november hónap.

A temetőben 6 közös és 20 egyes sír van.

Eltemetve: altiszt 35, közlegény 112, összesen: 147 fő.

3. Kisújszállás m. város:

Közös szovjet katonai sír a városháza melletti parkban.

A temetés időpontja: 1945. év április 27., 28., 29.

1 közös sír van.

Eltemetve: törzstiszt 1, tiszt 5, altiszt 4, közlegény 6, ismeretlen 66, összesen: 82 fő.

4. Túrkeve m. város:

Közös szovjet katonai sír a köztemetőben.

A temetés időpontja: 1948. év december hónap.

1 közös sír van.

Eltemetve: ismeretlen szovjet katona 19 fő.

5. Mezőtúr m. város:

Közös szovjet katonai sír a református és evangélikus temetőben.

A temetés időpontja: 1944. év ősz.

9 közös sír van, 4 keretben.

Eltemetve: törzstiszt 1, tiszt 2, altiszt 4, közlegény 308, összesen: 315 fő.

6. Törökszentmiklós község:

Közös szovjet katonai sír a református temetőben.

1 közös sír van.

A temetés ideje, a sírban fekvők száma, neve, rangja ismeretlen.

7. Jászárokszállás község:

Közös szovjet katonai sír a községi temetőben.

A temetés időpontja ismeretlen.

2 közös sír van.

Eltemetve: ismeretlen szovjet katona 230 fő.

8. Jászfényszaru község:

Közös szovjet katonai sír a községi temetőben.

A temetés időpontja: 1948. november hónap.

1 közös sír van.

Eltemetve: ismeretlen szovjet katona 12 fő.

9. Kunszentmárton község:

Közös szovjet katonai sír a Hősök Kertjében.

A temetés időpontja: 1947. év november hónap.

Eltemetve: ismeretlen szovjet katona 16 fő.

10. Tiszaföldvár község:

Közös szovjet katonai sír a Hósi szobornál, Hósi temetőben és a községi új temetőben.

A temetés időpontja: 1944—45. év.

1 közös és 6 egyéni sír van.

Eltemetve: törzstiszt 2, tiszt 4, ismeretlen 7, összesen: 13 fő.

11. Kőtelek község:

Szovjet katonai sír Hunyadfalva településen.

1 egyéni sír van.

Eltemetve: ismeretlen szovjet katona 1 fő.

12. Zagyvarékas község:

Közös szovjet katonai sír a köztemetőben.

A temetés időpontja: 1949. február 8.

Eltemetve: ismeretlen szovjet katona 11 fő.

13. Újszász község:

Szovjet katonai sír a római katolikus temetőben.

A temetés időpontja: 1945. év.

4 egyéni sír van.

Eltemetve: tiszt 1, közlegény 3, összesen: 4 fő.

Újszász község módosító jelentése szerint a községhez tartozó Göbolyjárás-tanyai iskolakertben még 5 közös sír van, melyben 23 ismeretlen szovjet katona van eltemetve.

14. Tiszagyenda község:

Szovjet katonai sír a köztemetőben.

A temetés időpontja: 1944. év november hó.

3 közös sír van.

Eltemetve: altiszt 1, közlegény 5, összesen: 6 fő.

15. Abádszalók község:

Közös szovjet katonai temető a római katolikus templom kertjében.

A temetés időpontja: 1945. év.

A temetőben 3 közös és 4 egyes sír van.
Eltemetve: tiszt 3, altiszt 1, közlegény 47, összesen 51 fő.

16. Kunmadaras község:

Közös szovjet katonai temető az állami iskola előtt.
A temetés időpontja: 1945. év.
A temetőben 3 közös sír van.
Eltemetve: ismeretlen szovjet katona 24 fő.

17. Dévaványa község:

Közös szovjet katonai temető a római katolikus templom melletti köztéren.
A temetés időpontja: 1944—1946. év őszeig.
A temetőben 5 közös és 18 egyes sír van.
Eltemetve: törzstiszt 1, tiszt 11, altiszt 5, közlegény 100, ismeretlen 393, összesen 520 fő.

18. Kunhegyes község:

Közös szovjet katonai temető, Szabadság tér, községháza díszkertje.
A temetés időpontja: 1945. május 1.
A temetőben 2 közös sír van.
Eltemetve: tiszt 4, közlegény 11, összesen 15 fő.

19. Tomajmonostor község:

Szovjet katonai sír az egészségház és az iskola közötti részen.
A temetés időpontja: 1944. év.
A temetőben 3 sír van.
Eltemetve: tiszt 1, közlegény 4, összesen 5 fő.

20. Tiszaderzs község:

Közös szovjet katonai sír a református templom kertjében.
A temetés időpontja: 1945. év.
A temetőben 1 közös sír van.
Eltemetve: ismeretlen szovjet katona 3 fő.

21. Tiszabura község:

Közös szovjet katonai sír a Hősök terén.
A temetés időpontja: 1944. év.
1 közös sír van.
Eltemetve: ismeretlen katona 20 fő. (A holttesteket 1946-ban exhumálták és a szolnoki Hősi temetőben helyezték el.)

22. Szajol község:

Szajol község utólagos jelentése szerint a köztemetőben 2 szovjet katonai sír van.

23. *Felsőszászberek jegyzői kirendeltség:*

Felsőszászberek jegyzői kirendeltség utólagos jelentése szerint a köztemetőben 1 ismeretlen szovjet katonai sír van.

Az adatfelmérés idején Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területe némileg eltért a jelenlegi Szolnok megye területétől. 1950-ben Heves megyétől Tiszafüred, Tiszaigar, Tiszaörs, Tiszaörvény, Tizzaszőlős és Nagyiván községeket, továbbá Békés megyétől Öcsöd községet Szolnok megyéhez csatolták. E települések adatai természetesen még nem kerülhettek bele az összeírásba. Ugyancsak 1950-ben az összeírásban szereplő Dévaványa Szolnok megyétől Békés megyéhez került.

Bár az ismertetett kimutatás alapján közel 2000, megyénkben eltemetett szovjet katonáról tudunk. Figyelembe véve az eltűnteket, a később elhalálozott sebesülteket és a harcok idején jeltelen sírokba kerülteket, jóval többre, legalább 2300—2500-ra becsülhetjük Szolnok megye akkori területén elesett szovjet hősök számát.

Az egyes városok és községek által betervezett adatokból nem lehet a harcok méreteire következtetni. Szolnokon, Jászberényben és Mezőtúron katonakórház működött, ahol sok máshonnan odaszállított szovjet sebesült is meghalt. Az összeírásból az is kiderül, hogy az elhunytak sok esetben nem a harcok idején, hanem jóval a háború befejezése után kerültek végső sírhelyükre. Szolnokon és Jászberényben a hősi temetőben a háború után a környékbeli községekből beszállított, exhumált holttesteket is elhelyeztek.

Az összesítők, a városi és községi jelentéseket, az emlékművek és a sírok fényképeit tartalmazó levéltári csomó pontatlanságai ellenére értékes dokumentum, olyan forrás, amelyet a felszabadító harcok és az elesett hősi halottak adatai iránt érdeklődők kutatómunkájukhoz felhasználhatnak.

A Magyar Kommunista Párt helyi szervezeteinek megalakulása Szolnok megyében (1944–1945)

A Magyarországot felszabadító harcok részeként Szolnok megye felszabadítása két szakaszban történt: 1944. október 7-től október 31-ig tartó súlyos harcokban a megye Tiszától keletre fekvő Tiszántúli területei az első szakaszban; az 1944 október 29-től november 17-ig vívott nehéz csatákban a Vörös Hadsereg támadásának második szakaszában nyugati része szabadult fel.¹ A megye területén 42 napig tartó kemény küzdelem ideje a lakosság jelentős részében a félelem, aggodás mellett a boldogabb, emberibb, szabad jövő reményének időszaka is volt. A legkorábbi időszakban a remények valóraváltásának legaktívabb, cselekvő tényezői a kommunisták voltak.

A Magyar Kommunista Párt helyi szervezetei Szolnok megyében a települések felszabadulását követő rövid időn belül, helyenként, viharos gyorsasággal szerveződtek. Ezt több tényező magyarázza, teszi érthetővé. Közülük megítélésem szerint első helyen a megye munkásmozgalmi múltját, akkori közelmúltját szükséges kiemelni:

A munkásmozgalmi múlt mellett, attól el nem választhatóan egy sajátosságot nem hagyhatunk figyelmen kívül. Ez a sajátosság az MKP helyi szervezeteinek gyors létrejöttében, ezek szinte azonnali akcióképességében nagy jelentőséggel bírt. Szolnok megye a felszabadulás idején mezőgazdasági jellegű, melyben említésre méltó ipar szinte csak Szolnok városban volt. Agrárnépességében jelentős, nagylétszámú az agrárproletár és szegényparaszti réteg. Ők szoros kapcsolatban voltak az illegális KMP-vel, különösen Mezőtúr, Szolnok és Jász-árokszállás környékén. A párt illegális sejtjeinek nagyrésze soraikból szerveződött. Illegalitásba kényszerített baloldali szociáldemokrata csoportok is működtek, melyeknek az illegális KMP helyi sejtjeivel és az agrárproletárokkal, szegényparasztokkal kapcsolata volt (Kisújszállás, Karcag). Ennek eredményeként az üldözésekkel terhes harc idején és harcban nagy munkásmozgalmi tapasztalatot szereztek.

A felszabadulást eredményező harcok a helyi elnyomó apparátust szétverték. Ezek vezetőinek szinte egésze, képviselőinek többsége elmenekült, szolgálati helyét elhagyta. Az így keletkezett helyzetben a kommunisták voltak azok, akik olyan politikai tapasztalattal, öntudattal, újat akaró tudatos szándékkal rendelkeztek, melyek alkalmassá tették őket arra, hogy a legrövidebb időn belül gyorsan cselekedjenek.

A Magyar Kommunista Párt helyi szervezeteinek megalakulására, fejlődésére, tevékenységére vonatkozó forrásaink hiányosak. A meglévők és közvetett források együttesen teszik lehetővé, hogy a témában részletekről írjunk és általánosítható következtetésekre jussunk.

A felszabadító harcokat követő órákban, napokban, hetekben a kommunisták és kommunista érzelmű szimpatizánsok ismerve a párt jelentőségét, a szervezettség erejét és meggyőződésükből következően pártszervező munkába fogtak. Az adott időben, helyzetben és helyen rövid időn belül, a település felszabadulását követő napokban vagy néhány hét alatt a Magyar Kommunista Párt helyi szervezetei a megye nagyrésztén megalakultak. Néhány példa: Kun-

szentmárton 1944. október 8-án szabadult fel. A pártszervezet október 10-én megalakult. Mezőtúr 1944. október 7-i felszabadulását követő három nap múlva október 10-én a helyi pártszervezet már működött. Szolnok 1944. november 4-i felszabadulása után, november 7-én a pártszervezet megalakult. Kisújszállás 1944. október 8-i felszabadulását a pártszervezet november 1-i létrehozása követte. A Jászságban az MKP helyi szervezeteinek létrejötte kevésbé viharos gyorsasággal történt, de néhány héten belül a helyi pártszervezetek itt is megalakultak. Jászkóhalma 1944. november 15-én szabadult fel. Az MKP helyi szervezete november 21-én jött létre. Jászberény 1944. november 14-i felszabadulása után, a pártszervezet 1945. január 3-án szerveződött meg. Jászsószentgyörgyön a pártszervezet 1945. január 1-én alakult. Az időbeli eltérést a felszabadulás későbbi időpontja, az elhúzódó harcok, a történelmi múltból adódó társadalmi struktúra különbözősége és az illegális KMP-vel való gyengébb szervezeti kapcsolat magyarázza.

A megye 1944. november 17-i teljes felszabadulását követően 1945. februárjára 30 településen az MKP helyi szervezetei tevékenykedtek. A többi pártszervezet megalakulásának pontos időpontját nem tudtuk megállapítani. Részben közvetett forrásokból is tudjuk, hogy 1945 május elején pártszervezet 61 helységben volt. Az MKP Kecskeméti Területi Bizottsága jelentése szerint 1945 május végén Mesterszállás kivételével MKP-szervezet a megye valamennyi településén működött.²

A felszabadító harcokat követő legrövidebb időn belül az első legális pártszervezetek ott alakultak meg, ahol az üldözést, internálást, munkaszolgálatot, büntetőszázadot, a harcokat túlélő illegális kommunisták (Kunszentmárton, Mezőtúr, Szolnok, Karcag) baloldali szociáldemokraták (Kisújszállás) éltek. A pártszervezet létrehozását, szervezését az illegalitásból előjövő, központi irányítás nélkül, öntevékenyen, lelkesen, nagy felelősségtudattal kezdték. Ők a pártéletben, szervezésben nagy tapasztalatokkal rendelkeztek és ezt a munkát az első időben régi munkásmozgalmi tapasztalataikat felhasználva végezték. Budapest még nem szabadult fel, ennek következtében az illegális pártvezetéssel kapcsolatuk nem lehetett. A legális Központi Vezetőség még nem érkezett meg, illetve tevékenységének kezdeti időszakában intézkedései, írásos anyagai hozzájuk nem jutottak el. A helyzetből következő központi irányítás hiányában a kapcsolatot egy régebben felszabadult nagyobb helység pártszervezetével keresték. Azzal, ha a megyén kívül is volt, a segítő munkakapcsolatot öntevékenyen megteremtették. Így kapott hasznos útmutatásokat — Szolnok felszabadítása előtt a mezőtúri pártszervezet Orosházától,³ a kunszentmártoni röplapokat és sajtóanyagot is a szentesi pártszervezettől.⁴ Ebben változás 1944 végére, 1945 januárjára történt. Ekkorra a megyeszékhely Szolnok pártszervezetének vezetősége nem megyei bizottságként, a városi hatáskörön túl bizonyos területi feladatokat is ellátott. A közlekedési nehézségek ellenére a megyeszékhelyen, nagyobb településeken működő pártszervezetek a hozzájuk közel fekvő községek pártszervezeteinek megalakításához sokoldalú segítséget nyújtottak. A vezetőségek, a pártszervezet tagjai gyalog, kerékpáron, szekéren érkezve helyben segítették a szervező munkát, adták át tapasztalataikat és útmutatást a szervező munka, a tevékenység további erősítésére.

Az MKP szolnoki pártszervezete a besenyszögi, kőteleki, nagykörüi, pusztakengyeli, rákócizfalvai, tiszaföldvári, tiszavárkonyi, törökszentmiklósi, zagyvárcási pártszervezet megalakítását segítették. A megyéhez akkor közigazgatá-

silag nem tartozó Tószegen, valamint Abonyban is hasonlóan cselekedtek. A tiszaföldvári pártszervezet (Tiszaföldvár akkor még járási székhely volt) a cibakházi, homoki, martfői, nagyrévi, tiszainokai, tiszasasi pártszervezet megszervezésében vett részt.⁵ Ezek munkájához a későbbiekben is nagy és sokoldalú segítséget adtak. Erre a segítségre mennyire szükség volt és hogy igényelték jól példázza a jászalsószentgyörgyi pártszervezet levele, melyben a „párt fejlődése érdekében” a szolnoki vezetőségtől kérnek segítséget. Leírják, hogy helyben, irányító segítség nélkül a problémákat nem tudják megoldani.⁶ A szándékok, törekvések, célok találkozása, az időt, fáradságot nem kímélő erőfeszítések, az elvtársi együttműködés a helyi pártszervezetek megalakulásához hozzájárultak. Létrejöttük ütemét gyorsította. Megerősödésüket, tevékenységüket segítette.

Az első pártszervezetek létrejötte az egyes vagy néhány kommunista, kommunista érzelmű szimpatizáns, volt baloldali szociáldemokrata elkötelezett, lelkes, a régen várt új helyzetben nagyon aktív, elszánt munkájának eredménye volt. A megváltozott körülmények közötti pártépítő tevékenység, politikai cselekvés a központi irányítást nélkülözhetetlenné tette. Indokolta ezt a már legális pártszervezetek szaporodása. Elengedhetetlenné tette, hogy az ország már felszabadult területein a megyeiekhez hasonló módon létrejött és működő sok pártszervezet dolgozott, forradalmian, öntevékenyen. A demokratikus centralizmus elve alapján felépült, centralizált, marxista-leninista eszmei alapon álló, legális országos forradalmi munkáspárt megteremtése történelmi szükségszerűség lett.

Ezt a feladatot a még dúló harci események miatt a Budapesten levő illegális Központi Bizottság nem tudta megoldani. 1944. november 5-én Szovjetunióból Szegedre érkezett addig emigrációban élő kommunista vezetők közül az MKP legális Központi Vezetősége megalakult. A párt politikai programjának, irányvonalának kidolgozása és nyilvánosságra hozatala, az ideiglenes Szervezeti Szabályzat elfogadása után, 1944. december 20-án a Központi Vezetőség határozatot hozott kerületi titkárságok felállítására. Szolnok megye a Duna—Tisza Közi Kerületi Titkársághoz tartozott, melynek a székhelye Kecskemét volt. Első kerületi titkár Dobó István, akit a titkári beosztásban rövid idő múlva Safrankó Emánuel követett. Így a központi irányító testülettel a kerületi titkárságon keresztül a kapcsolat megteremtődött. A helyi pártszervezetek a közlekedési és egyéb nehézségek miatt jelentős, intenzív segítséget ebben az időszakban alig tudtak kapni. Erre utal a korabeli kerületi titkársági dokumentumok hiánya is. Budapest felszabadulása után „A két Központi Vezetőség 1945. február 23-án, Rákosi Mátyás Budapestre érkezése után egyesült.”⁷ A debreceni Központi Vezetőség március végéig még működött, amit az Ideiglenes Nemzeti Kormány ottléte indokolt. „Az első teljes ülést 1945. április 13-án tartották meg.”⁸ Az ország egész területének felszabadítása, a párt Budapestről történő egységes irányítása, további pártszervezetek létrejötte a korábban létrehozott kerületi titkárságok továbbfejlesztését elengedhetlenné tették. Az MKP Központi Vezetősége 1945. április 20-i ülésén hozott határozatában egyéb szervezeti intézkedések mellett kimondta, hogy nyolc területi bizottságot kell felállítani. Ezek nevüket székhelyükről nyerték. Szolnok megye a Kecskeméti Területi Bizottsághoz került. „A területi bizottságok feladata volt a hozzájuk tartozó területeken a megyei pártbizottságok, a járási titkárságok megszervezése, azok munkájának irányítása, a KV határozatai végrehajtásának biztosítása, a helyi pártszervezetekben.”⁹ A Kecskeméti Területi Bizottság a feladatok végrehajtása

érdekében a nehézségek ellenére sokat tett. Az 1945. április 20-i Központi Vezetőségi határozat írta elő a vármegyei bizottságok és a járási titkárságok kiépítését. A vármegyei bizottság öt, a járási titkárság három tagból álljon. E határozat nyomán szűnt meg az a gyakorlat, hogy „...a megyei székhelyen működő városi pártszervezet látta el a megyei pártbizottság feladatait, funkcióit is.”⁴⁰ A megyei bizottságok, járási titkárságok a városi illetve a községi vezetőségtől elkülönültek.

Az MKP Szolnok vármegyei Bizottsága 1945 május 26-án alakult meg. Safrankó Emánuel az MKP Kecskeméti Területi Bizottságának titkára 1945. május 26-án kelt jelentésében beszámolt arról, hogy Szolnokon az MKP vármegyei bizottságát megalakították.⁴¹ Június 19-i írásos jelentésében is ezt a dátumot említi Safrankó a vármegyei bizottság megalakulásának időpontjaként.⁴²

A vármegyei bizottság a Központi Vezetőség határozatának megfelelően öt tagból állt.

Megeyei titkár: Tisza József

A vármegyei bizottság tagjai:

Fodor János: az MKP szolnoki szervezetének titkára,

id. Csepesz István: szakszervezeti és tömegmunka vezető,

Polónyi Szűcs Lajos: agitációs és propagandamunka vezető,

Berena Anna: kádervezető.⁴³

Berena Annát a Tanácsköztársaság megdöntése után letartóztatták, majd fogolycsere útján a Szovjetunióba emigrált. A felszabadulás után közvetlenül tért haza Tiszaföldvára. A többi négy tag az illegális KMP tagja volt.⁴⁴

Júniusban a vármegyei bizottságban személyi változtatást hajtottak végre. Polónyi Szűcs Lajost a megyei rendőrkapitányság politikai osztályvezetőjének nevezték ki. Helyette Ragó Antalt hívták be a vármegyei bizottságba, akit a kádervezetői teendőik ellátásával bíztak meg. A vármegyei bizottság többi tagja maradt. Berena Anna szakszervezeti és tömegmunka vezető, id. Csepesz István az agitációs és propagandamunka vezető lett.⁴⁵ Ezt követően is az idők folyamán több személycsere történt. A vármegyei bizottság megalakítása, a végrehajtott személycsere a Központi Vezetőség tudtával és jóváhagyásával megbízással illetve behívással, nem választással történtek.⁴⁶ A vármegyei bizottság létrejötte után az MKP szervezeteinek irányítása szervezettebb lett. A felsőbb pártvezetés határozatait, a politikai feladatok megoldását nagyrésztben a megyei sajátosságokat figyelembe véve igyekeztek megvalósítani.⁴⁷

Az 1945. április 20-i Központi Vezetőségi határozat háromtagú járási titkárságok létrehozását is előírta. A megyében a határozatot megelőzően a Jász-sági Felső-járásban „járási pártvezetőség” működött, melynek három tagja volt. Titkára a járásszékhely Jászberény pártszervezetének titkára.⁴⁸ A többi példa mellett ez is utal arra a korábbi megállapításra, hogy a centralizáltan működő párttevékenység az alsóbb, helyi pártszervek részéről is igény volt. A határozatnak megfelelő járási titkárságok Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében 1945 júniusára jöttek létre. A járási titkár valamennyi járásban függetlenített pártmunkás volt. A párt járási titkárságainak működési területe a közigazgatási területtel nem pontosan egyezett meg. A megye területén hat járási titkárság és két körzeti titkárság működött. (Az utóbbiak törökszentmiklósi és tiszaroffi székhellyel.) A körzeti titkárságokat a járási titkárságok szervezeti megerősödése után megszüntették.⁴⁹

Megállapítható, hogy a helyi pártszervezetek a felszabadulást követő kezdeti időszakban spontánul, mégis tudatosan, jórészt egymástól elszigetelten, rövid idő alatt szerveződtek. Központi irányítás hiányában, illetve objektív akadályokból adódóan a pártszervezők szervező munkájukban elsősorban munkásmozgalmi tapasztalataikból merítettek. A megalakult pártszervezetek a pártszervező munkát máshol is segítették és egymás segítésére siettek. A felszabadulás által teremtetődött új helyzetben a központi, felsőbb irányítást igényelték, erre szükségük volt. Mindebből adódóan a centralizáció olyan törekvései, kényszerszülte szervezeti formái jöttek létre, melyek jószándéka ugyan vitathatatlan, de működésükben a korabeli igényeknek, a valóság által adott és megkövetelt heroikus forradalmi feladatoknak nem tudtak kellően megfelelni.

Szolnok megyében 1945 júniusára jött létre az MKP-nak az a szervezeti felépítése, melyben a központi irányítású, centralizált, legális marxista-leninista országos forradalmi munkáspárt részeként végezték a további pártépítést és az MKP politikája helyi megvalósításának nagyon nehéz hősi feladatát.

J e g y z e t e k :

1. Borus József: Szolnok megye felszabadítása
(1944. okt. 7.—nov. 17.) Szolnok, 1971. 20. p.
2. MSZMP SZMB Arch. 25. f. 1. fcs. 1. ő e.
Szolnok megyei Levéltár: Tiszai Felsőjárás Főszolgabírói ir. 69/1944.
Tiszai Középjárás Főszolgabírói ir. 84/1945.
Főispáni ir. 402/1945.
Alispáni ir. 3675/1945.
Alispáni ir. 1496/1945.
Kisújszállás 10806/1944.
Tiszakürt község jegyzőkönyve.
1939—1948.
1944—45-ös Gyűjtemény 5. cs.
Győri Tibor: Magyar Kommunista Párt Szolnok megyei Bizottsága fondorténeti tájékoztatója
1944—1948. Kézirat 20—21. p.
3. A felemelkedés útján Dokumentumok Szolnok megye negyedszázados történetéből.
Szerkesztette: dr. Ungor Tibor Szolnok, 1971. 40. p.
4. u. o. 42. p.
5. Győri Tibor i. m. 22. p.
6. MSZMP SZMB Arch. 25. f. 1. fcs. 1. ő e.
7. Legyőzhetetlen erő. A magyar kommunista mozgalom szervezeti fejlődésének 50 éve.
Szerkesztette: Erényi Tibor és Rákosi Sándor
Kossuth Könyvkiadó 1968. 159. p.
8. u. o. 159. p.
9. Legyőzhetetlen erő i. m. 160. p.
10. Szabó Eva: Adalékok a Magyar Kommunista Párt szervezeteinek létrejöttéhez
(1944. október—1945. május)
Párttörténeti Közlemények 1960. 1—2. szám 108. p.
11. Győri Tibor: i. m. 2. p.
12. A felemelkedés útján i. m. 86. p.
13. Győri Tibor i. m. 3. p.
14. u. o.
15. A felemelkedés útján i. m. 86. p.
Győri Tibor i. m. 4. p.
16. u. o.
17. MSZMP SZMB Arch. 25. f. 1. fcs. 4. ő e.
Szolnok megye 1944/45-ös eseményeiből.
Összeállította: Mészáros Ferenc.
Szerkesztette: Kaposvári Gyula
Szolnok, 1969.
18. MSZMP SZMB Arch. 25. f. 1. fcs. 1. ő e.
19. MSZMP SZMB Arch. 25. f. 1. fcs. 1. ő e.
Győri Tibor i. m. 16. 19. p.

Szolnok megye társadalmi-gazdasági szerkezetének főbb változásai a felszabadulástól napjainkig

A II. világháború súlyos károkat okozott Szolnok megyében is. A haladó erők, élükön a kommunistákkal, a felszabadulással egyidejűleg azonnal hozzákezdtek az élet megindításához. Első lépésként nagyarányú földosztó mozgalom bontakozott ki. A földbirtokviszonyok mielőbbi forradalmi átalakítását a politikai és gazdasági szükségletek egyaránt erőteljesen indokolták.

1945. február 10-én a vasúti közlekedést is megindították, s megkezdődött a németek által felrobbantott hidak pótlása is, — *szovjet segítséggel*. Ezzel egyidőben a háborús károkat szenvedett ipari üzemek helyreállítása is meggyorsult. Így 1945—1947 között helyreállították a Szolnoki Cukorgyárat; 1946-ban újjáépítették és kibővítették a Papírgyárat; 1947-re pedig a megye 14 malma közül 9-et helyreállítottak.

A felszabadulás után a kedvező közlekedési, földrajzi szerepkörű, mezőgazdasági területek centrumában levő Szolnok megye új, nagyszabású fejlődésnek indulhatott. A fejlődés lehetőségét a dinamikusan fejlődő ipar határozta meg, előfeltételét pedig a szocialista termelési viszonyok kialakítása. 1948-ban kerültek állami tulajdonba a megye legnagyobb gyárai. 1949-ben a 10 főnél több dolgozót foglalkoztató üzemek. A megyében igen gyorsan teret hódított a szövetkezeti mozgalom. 1951-re az országban elsőként termelészövetkezeti várossá vált Túrkeve, majd Karcag, Kisújszállás és Mezőtúr. A szövetkezetek életképességét bizonyította, hogy az 1956-os ellenforradalom idején 64 szövetkezeti gazdaságból még csak kilépés sem történt.

A társadalom szerkezetének változása

Szolnok megye népességének száma 1941 és 1949 között a háborús pusztítások és kivándorlások következtében mintegy 3 ezer fővel csökkent, annak ellenére, hogy a születések száma igen magas volt. 1949—1960 között 2,8⁰/₀-os (12,5 ezer fő) létszámnövekedés mutatható ki. Ez az emelkedés egyértelműen az *élveszületések* magas számára vezethető vissza. Az egészségügyi ellátás terén a felszabadulás után minőségi változások következtek be, a gyermek- és csecsemővédelem az egészségügyi ellátás egyik központi kérdésévé vált, amely kedvezett a születésszámok emelkedésének. Ezt a folyamatot kiegészítette a „Ratkó-korszak” néven ismeretessé vált születésszabályozási politika is. 1956-ig évente 9 ezer fő feletti élveszületési szám mutatható ki. 1957-től a hatvanas évek végéig ez a szám fokozatosan csökkent, s részben ennek eredményeként az összlakosság száma is csökkent. A hatvanas évek végén a szociálpolitikában bekövetkező változások Szolnok megyében is éreztetik kedvező hatásukat. A GYES bevezetése hozzájárult ahhoz, hogy a születések száma emelkedjék. Ugyanakkor a hetvenes évek közepén a szülőképes nők aránya is lényegesen megnövekedett, s e két tényező együttes hatására 1974—1975-ben demográfiai

csúcs következett be. Ettől kezdve azonban ismét csökkent az élveszületések száma, s a megye lakosainak száma is, — kivéve a 80-as és 81-es évet.

A népességszám változásának egyik tényezője az élveszületések száma, másik tényezője a *halálozások számának* alakulása. Az abszolút számokat vizsgálva ez a megyében 1949—1965 között évente 5 ezer fős veszteséget jelent. 1965 után jelentősen megnőtt a halálozások száma, s ettől az időszaktól kezdve folyamatos növekedés mutatható ki. Ennek okát részben abban kereshetjük, hogy a lakosság korösszetétele fokozatosan eltolódott az idősebb népesség aránya felé. Az utóbbi években középkorú férfiak körében is megnőtt a halálozási ráta. Világjelenségről van szó, valószínű, hogy a fizikai és szellemi túlterheltség és az életmódban bekövetkező változások egyaránt hozzájárultak e tendencia kialakulásához.

Szolnok megye demográfiai helyzete (1949—1982)

	1949	1960	1970	1980	1982
Lakosok száma (ezer fő)	449,8	462,5	454,0	445,8	443,4
Élveszületések sz. (fő)	9361	7135	6620	6744	5841
Halálozások sz. (fő)	5122	4751	5355	6085	6173
Természetes szaporodás (fő)	4239	2384	1265	659	—332

(Forrás: Szolnok megyei Stat. Évkönyvek)

A népességszám alakulását a halálozási és élveszületési számok mellett a vándorlási különbözet is befolyásolja. A vándorlási egyenleget a megyébe történő be-, illetve elvándorlás különbözeteként kapjuk meg. E téren az ötvenes évektől kezdve folyamatos népességfogyás mutatható ki, igaz, csökkenő tendenciával. Ez nemcsak Szolnok megye jellemző vonása. Minden olyan területen, ahol a nagyobb ipartelepítés időben később, vagy kisebb mértékben mutatható ki, jellemzőek e folyamatok.

A demográfiai változások hatására a lakosság összetételében is változások következtek be. A korcsoportok közötti népességváltozást az alábbi táblázat mutatja:

Szolnok megye népességének megoszlása korcsoportok szerint 1949—1980 (%)

Év	0—14	15—39	40—59	60—
1949	26,9	37,0	23,5	12,6
1960	26,4	36,0	23,2	14,4
1970	22,5	35,9	23,8	17,8
1980	22,9	34,3	25,1	17,7

(Forrás: Szolnok megyei Stat. Évkönyvek)

A táblázatból láthatjuk, hogy a 0—14 éves korig 1949—1970 között csökkent a népesség aránya, majd 1980-ra szerény emelkedés következett be. Ami különös figyelmet érdemel: a 15 és 39 év közötti népesség folyamatosan csökkent, s bár az elvándorlási negatívumnál korcsoportok szerinti megoszlást a statisztikai

adatok nem tartalmaznak, valószínűsíthető, hogy e korcsoportra vezethető vissza elsősorban a megyéből való elvándorlás. A 40—59 éves korosztálynál kismértékű emelkedés ment végbe. A 60 évesnél idősebb népesség aránya fokozatosan növekedett. Ez a tendencia országosan is kimutatható. Az időskorúak nagyobb arányának a szociálpolitikában is tükröződnie kell. Feltételezi az egészségügyi helyzet javulását, a nyugdíjak reálértékének megőrzését, az áruellátás terén az idősebb korosztály eltérő szükségleteinek kielégítését, a család és az állam ehhez kapcsolódó funkcióinak újraértelmezését, stb.

A társadalmi szerkezet változására a keresők és eltartottak arányának alakulásából is következtetni lehet. A felszabadulás utáni években az eltartottak száma meghaladta a keresőkét — ez a tendencia a hetvenes évekig tartott. Ettől kezdve az inaktív népesség (nyugdíjasok, GYES-en levők, járadékosok) száma ugrásszerűen emelkedett, az eltartottaké (0—6 éves korú gyermekek, tanulók, egyéb eltartottak) csökkent. Ezt igazolják a következő adatok is:

A népesség gazdasági aktivitása Szolnok megyében (1949—1980)

Év	Népesség fő	Kereső fő	Inaktív fő	Eltart. fő
1949	450 403	198 552	8 626	243 225
1960	462 150	194 321	15 132	252 697
1970	448 758	195 728	56 635	196 375
1980	446 708	206 319	86 148	154 241

(Forrás: Szolnok megyei Stat. Évkönyvek)

Az inaktív népesség számának és arányának változását a GYES bevezetésével és a megváltozott nyugdíjrendszerrel hozhatjuk összefüggésbe. A hetvenes években a mezőgazdaságban is leszállították a nyugdíjkorhatárt, s ennek hatására a nyugdíjasok száma lényegesen megnőtt. Az eltartottak számának csökkenését a nők munkába állására, illetve a születési ráta csökkenésére vezethetjük vissza.

A nők a korábbi évtizedekben még számottevő tartalékot jelentettek, de napjainkra már közöttük is csaknem megvalósult a teljes foglalkoztatottság. A hatvanas években a munkaképes korú nőknek (15—54 éves) még csak mintegy negyede folytatott aktív keresőtevékenységet, és 40—45%-a tartozott a nem tanuló, úgynevezett „egyéb” eltartottak közé. Ez utóbbiak aránya még a hetvenes években is elég jelentős (23—25%), jelenleg a munkaképes korú nők alig egytizede tartozik e csoportba. Munkába állásukra számítani igen korlátozott számban lehet már, mivel többségük a 45—54 éves csoportba tartozik. Ez azt jelenti, hogy azok a nők, akik akarnak és képesek munkát vállalni, az utóbbi évtizedben zömmel meg is tették.

A társadalmi szerkezet legnagyobb átalakulása a *foglalkoztatási szerkezet* változásában következett be. A felszabadulás előtti évtizedekben e téren lassú átalakulás ment végbe, az 1920-as években például a keresők több mint 69%-át, 1941-ben csaknem 65%-át foglalkoztatta a mezőgazdaság.

A szocialista országok többségében a foglalkoztatáspolitikai feladata a *teljes foglalkoztatottság* biztosítása. Ezt azonban nem szűkíthetjük le a munkaalkalmak általános biztosítására, hanem úgy foghatjuk fel, hogy mindenki számára lehetőleg képességeinek és képzettségének megfelelő munkát kell biztosítani.

Ez a követelmény azonban csak fokozatosan, hosszabb idő alatt teljesíthető.

A gazdasági növekedés közvetlen tényezője az emberi munkaerő. E növekedés végbemehet úgy, hogy a foglalkoztatottak számát emeljük elsősorban, — ez volt a megyére és az országra jellemző a hatvanas évek közepéig, ugyanis még megfelelő munkaerőtartalékok álltak rendelkezésre. A hatvanas évek elejére a munkaerő-utánpótlás forrásai megcsappantak. Az ifjúsági munkaerőforrás a demográfiai okokból (nyugdíjba vonulás, elhalálozás) eredő létszámcsökkenést is alig fedezte, mert egyrészt a „munkavállalási korba” lépő korosztály létszáma a korábinál kisebb volt, másrészt a továbbtanulók száma gyorsan nőtt. A munkaerőforrás csökkenése mellett a munkaerőhelyzet másik nagy változása: a foglalkoztatottság ágazati struktúrájának átalakulása. A foglalkoztatottak számát tekintve megszűnt a mezőgazdaság évszázados hegemoniája és az ipar lett a legnagyobb létszámarányt képviselő népgazdasági ágazat.

A szocialista gazdaságokban a szerkezetváltoztatás nem járt együtt „elbocsátási mechanizmussal”. A munkaerő elhelyezkedésének a gazdasági struktúra átalakításához szükséges átrendeződése azonban ma már nem mehet végbe úgy, ahogy az az extenzív fejlődés idején történt. A fejlődés extenzív szakaszában a gazdasági struktúra változása a különböző ágazatok eltérő növekedése útján ment végbe, visszafejlesztésre elvélve, elenyésző mértékben került sor. Ennek megfelelően inkább csak a munkaerőnek a gyorsan fejlesztendő területekre való vonzása jelentette a gondot, átirányítására a legkritikább esetben volt szükség. Napjainkban azonban az egyes ágazatok visszafejlesztése elkerülhetetlen, s egyre nagyobb szükség van a munkaerő tudatos átcsoportosítására a fejlesztendő területekre.

A fejlődés általános tendenciája, hogy csökken a mezőgazdaság, az ipar és az építőipar, mint alapvető termelési tevékenység keresőinek együttes aránya, és tartósan nő a szolgáltatásjellegű ágazatok foglalkoztatottaké. Ezt bizonyítják az alábbi táblázat adatai:

A keresők népgazdasági ágak szerinti megoszlása Szolnok megyében és országosan 1941—1980.

Ágazatok	1941		1960		1970		1980	
	Sz. m.	orsz.	Sz. m.	orsz.	Sz. m.	orsz.	Sz. m.	orsz.
Ipar	9,1	10,0	19,3	27,9	29,6	36,3	30,9	34,2
Építőipar	2,7	2,1	3,5	6,1	8,5	7,4	6,9	8,1
Mezőgazdaság	66,6	49,2	47,5	38,5	35,8	24,4	26,9	18,5
Közlekedés	2,4	3,2	5,2	6,5	5,7	7,3	7,2	8,3
Kereskedelem	4,0	6,0	5,6	6,3	6,8	7,9	8,9	9,5
Egyéb ágazat	15,2	29,5	13,9	14,7	13,6	16,7	19,2	21,4

(Forrás: 1941. évi népszámlálás, Történeti Statisztikai közlemények 1976. ill. 1960., 1970., 1980. évi népszámlálás adatai alapján számítottak.)

Milyen kép tárul elénk az országos és megyei adatokat vizsgálva?

— Az ipari foglalkoztatottság aránya jelentősen megnőtt, de Szolnok megyében ez alacsonyabb, mint országosan. Ennek oka az iparfejlesztési politiká-

ban keresendő: bár megindult az ipar fejlesztése már az ötvenes években a megyében is, de a hatvanas évek közepéig kevés ipari beruházás történt, és messze elmaradt az országos átlagtól.

- A mezőgazdaságban a megyében magasabb a foglalkoztatottak aránya, mint országosan. Ez arra vezethető vissza, hogy a megye adottságai kedvezőek a mezőgazdasági termelés számára. Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 40 év alatt jelentősen csökkent. A gépesítettség fokozódásával, a nagyüzemi termelési rendszerek kialakulásával mind nagyobb számú munkaerő szabadult fel, munkaerőforrást biztosítva egyéb ágazatok számára. S bár a táblázat nem tartalmazza a 80-as évek elejének adatait, meg kell jegyeznünk, hogy ekkor ismét részarány-növekedés következett be e területen, ugyanis a szövetkezetek és állami gazdaságok fokozták a nem mezőgazdasági jellegű termelőtevékenységüket, s ehhez szükséges volt a plusz munkaerő biztosítása.
- A tercierszektorban foglalkoztatottak aránya jelentősen emelkedett, ugyanakkor még mindig kisebb arányt képvisel Szolnok megyében, mint országosan. A hatvanas évtized közepéig a szocialista átalakulás legfőbb eredménye a korábbi alacsonyabb fejlettségi szintre jellemző gazdaság szerkezeti arányok megbontása volt. A gazdaságpolitika minden eszközzel — árarányokkal, bérpolitikával, beruházási politikával, stb. — a gyors iparosítást szolgálta. Így sikerült ugyan a gyenge-közepes fejlettségi szintet túlhaladni, de ennek szükségszerű következménye, az iparosítás „ára” többek között az infrastrukturális területek stagnálása volt, ahová igen kevés beruházás és még kevesebb munkaerő jutott. Ennek következtében a tercierszektor nem tudta követni a termelő és a fogyasztási szektor megnövekedett igényeit. Az infrastrukturális elmaradottság felszámolása jövőbeni fejlődésünk feltétele, amihez elengedhetetlenül szükséges a rendelkezésre álló anyagi erőforrások ésszerű felhasználása, valamint a már szinte krónikussá váló munkaerőhiány enyhítése. Ez a terület ugyanis erősen létszámgényes, s a munkaerő helyettesítésére — gépesítés útján — kevésbé van lehetőség, mint más ágazatokban. A beruházások mellett tehát egyre több munkaerő szükséges a szolgáltatások mennyiségének és minőségének növeléséhez.

Az ipari munkahelyek számának növekedése, a mezőgazdasági termelés fokozatos korszerűsítése és más folyamatok mind magasabb *iskolázottsági szintet* követelnek meg. A népszámlálási adatokat elemezve a következő tendenciák mutathatók ki a megyében:

- A 15 évesnél idősebb népességnél csökkent azoknak az aránya, akik általános iskolai tanulmányokat egyáltalán nem, vagy csak részben végeztek.
- 1949-hez viszonyítva a középiskolát végzettek száma csaknem hétszeresére emelkedett.
- A felsőfokú tanintézetet végzettek aránya csaknem hatszorosára nőtt.

Az elmúlt 40 év társadalomszerkezetének alakulását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy kibontakoztak azok a tendenciák, amelyek a társadalmi egyenlőség irányába hatottak. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy — különösen az utóbbi évtizedben — jelentős társadalmi egyenlőtlenségek is képződtek. A szocialista társadalomtól nem idegen a differenciálódás folyamata — egy bizonyos mértékig. Jelenleg azért jelentkezik élesen ez a probléma, mert az életszínvonal stag-

nálása mellett egyes rétegek abszolút életszínvonalcsökkenése következett be, ugyanakkor bizonyos rétegeknél társadalmi, anyagi előnyök halmozódtak fel. A meglevő esélyegyenlőtlenségek arra engednek következtetni, hogy a szociálpolitikának a következő években méginkább előtérbe kell kerülnie, mert egy sor kérdést nem lehet kizárólag bérgazdálkodással megoldani. Tovább kell fejleszteni tehát a családpolitikát, s demográfiai vonatkozásban is ki kell szélesíteni a szociálpolitikát.

A gazdasági szerkezet változásai

A megye társadalmi szerkezetének alakulását a gazdasági struktúrában bekövetkező változások eredményezték. A felszabadulás előtti évtizedekben a gazdasági életben a mezőgazdaság játszott vezető szerepet, e terület adott megélhetési lehetőséget a lakosság nagy részének és innen származott a nemzeti jövedelem döntő többsége is. A felszabadulást követő években a gazdaságpolitika középpontjába az ipar fejlesztése került. A gazdasági elmaradottság felszámolása csak azáltal volt lehetséges, hogy az *ipari termelés* jelentős mértékben bővült. A fejlődés előfeltételét jelentette, hogy megteremtették az iparban a szocialista termelési viszonyokat. Az 1950-ben bevezetett direkt irányítási rendszer az iparnak adott prioritást országosan és a megyében is. Ennek hatására a megye ipara dinamikus fejlődésnek indult az ötvenes években és jelentősen növekedett a nemzeti jövedelemhez való hozzájárulása. A jelentős beruházások azonban csak 1964-től indultak meg.

Az ötvenes években az ipari termelés növekedését elősegítette, hogy a már korábban működő Szolnoki Cukorgyár és Martfői Cipőgyár jelentős bővítésére került sor. Ekkor létesült a Tiszamenti Vegyiművek kénsavgyára, szuperfoszfát üzeme, Jászberényben az Aprítógépgyár és a Fémnyomó és Lemezárugyár (hűtőszekrény gyártás) stb. A megye iparának jelentős fejlődése azonban a hatvanas évek közepén indul meg, annak hatására, hogy a termelőjellegű beruházások közel felét az ipar állóeszközeinek bővítésére fordították és a fejlesztés kifejezetten iparcentrikus volt.

A megyében az ipar lényeges *szerkezeti átalakuláson* ment végbe. A felszabadulás előtt a tradicionális ágak — gépgyártás, fafeldolgozás — játszottak vezető szerepet. Ezek az ágazatok fennmaradtak, illetve továbbfejlődtek a felszabadulás után is. Ugyanakkor új ágazatként jelent meg a vegyipar, a kőolaj és földgázbányászat, épütelelemgyártás. Az utolsó évtizedben a könnyű- és élelmiszeripar szerepének növekedése mutatható ki. Ez azért nagyon jelentős, mert a megye adottságai a mezőgazdasági termelés számára kedvezőek, s a termékek helyben való feldolgozása értékesebbé és versenyképesebbé teszi termékeinket.

Az ipar fejlődését jelentősen befolyásolják a *beruházások*. 1964-ig az országos átlaghoz viszonyítva kevesebb jutott a megyének a központi beruházási összegekből, mint amit a terület- és létszámarányok indokoltak volna. Ez azt eredményezte, hogy az ország különböző részei között nem ment végbe nivellálódási folyamat, sőt a fejlettségi szintkülönbségek tovább nőttek. Az iparfejlesztés további kedvezőtlen vonása volt az is, hogy a Budapestről kitelepült ipari üzemek gyakran használt, elavult termelési eszközöket vittek vidékre és ez rontotta az adott terület ipari termelékenységét. A megyében például az

ipartelepítésből adódó létszám-bővítésnek több mint fele használt állóeszközökkel létesített üzemekben történt. Meg kell jegyezni, hogy az ipartelepítési tevékenységet 1968-ig a megye döntő módon nem tudta befolyásolni, ugyanis a fejlesztéseket, vagy az új telephelyek létrehozását az ágazati minisztériumok döntötték el és gyakran nem voltak figyelemmel a megye érdekeire vagy sajátosságaira. Az indirekt irányítási rendszer bevezetése a gazdasági növekedés új feltételeit teremtette meg, az ipari növekedés is igen jelentős volt. Mindez kiégyesült azzal, hogy 1968-tól külön iparfejlesztési támogatást is kapott a megye.

A gazdasági növekedés extenzív szakaszában az *ipari termelés növekedésének fő forrása* a foglalkoztatottság növekedése volt. Ez a folyamat 1975-ig tartott, ettől kezdve a növekedés szinte kizárólagos forrása a *munka termelékenységének emelkedése*. Számításaim szerint 1954—1980 között Szolnok megyében a munka termelékenységének éves növekedési üteme 3,5⁰/₀, ugyanakkor az országos átlag 4,6⁰/₀. A különbséget az okozza, hogy a termelési eszközök hatékonysága eleve kedvezőtlenebb, mint országosan, illetve az ipar munkaerő felvevő képessége a korszerűtlenebb termelési eszközök mellett nagyobb.

A megye iparát több vonatkozásban a *koncentráció* jellemzi. Ez a termelési eszközök kiemelt körzetekbe való telepítését jelenti. 1970-ben pl. 11 települést jelöltek ki iparfejlesztési célokra. A kiemelt települések közül a termelési eszközök kb. egyharmada Szolnokra koncentrálódik. A termelési eszközök összpontosítása feltételezi a munkaerő koncentrációját is. Az ipari munkaerő döntő többségét a kiemelt körzetek foglalkoztatják.

Szolnok megye iparának további sajátossága, hogy egyes termékek termelése csak itt folyik, vagy döntő része innen származik. E szempontból ki kell emelnünk a Jászberényi Hűtőgépgyárat, a Szolnoki Tiszamenti Vegyiműveket és a Martfűi Cipőgyárat.

A *mezőgazdasági fejlődés* kibontakozását is a szocialista tulajdonviszonyok kialakítása tette lehetővé. 1959-ben befejeződött a szövetkezetek létrehozása. A hatvanas évek adatai szerint a művelés alá vont területek csaknem 98⁰/₀-a szocialista tulajdonba került, az egyéni gazdaságok aránya mindössze 2⁰/₀. Ez utóbbiak száma az 1983-as statisztikai adatok szerint már az 1⁰/₀-ot sem érik el. A kollektivizálást követő években a földterület 25⁰/₀-án állami gazdaságok, csaknem 70⁰/₀-án szövetkezetek gazdálkodtak. Igaz, a tulajdonviszonyok nem maradtak merevek, állandó fejlődésen mentek keresztül — alkalmazkodva a termelés és termelőerők által követelt igényekhez.

A megye földrajzi adottságaiból következik, hogy az összes földterület 66—70⁰/₀-át szántók teszik ki, ahol a szántóföldi növények szinte teljes skáláját termesztik. Ezek közül is kiemelkedik a búza, kukorica és lucerna magas aránya, s az utóbbi években az olajos magvak termelése. Ez utóbbi növekedését a megyében történő feldolgozás bővülése, a Martfűi Növényolajgyár üzembe állítása serkentette.

A mezőgazdaságban is jellemző a koncentráció fokozódása. Ezt leginkább az állami gazdaságok és szövetkezetek számának alakulása tükrözi. Míg 1970-ben 11, 1975-ben 10 állami gazdaság működött, addig 1983-ban már csak 8. A termelőszövetkezetek esetében még jobban érzékelhető ez a folyamat. 1960-ban 237, 1975-ben 83, 1983-ban 55 termelőszövetkezet gazdálkodik a megyében.

A mezőgazdasági termelés növekedését az itt folyó beruházások jelentősen elősegítették, ugyanakkor azt is eredményezték, hogy nagy számú munkaerő

szabadult fel. A beruházáspolitiká az ötvenes években és a hatvanas évek elején a mezőgazdasági beruházásokat serkentette. A mezőgazdaságon belül a beruházások túlnyomó többségét a szövetkezetek kapták. Ennek nemcsak az az oka, hogy a földterület nagy hányadán gazdálkodnak. Megalakulásukkor eszközellátottságuk nagyon szerény volt, s a nagyüzemi mezőgazdaság nem nélkülözheti a korszerű termelési eszközöket.

A mezőgazdasági termelést számos egyéb sajátossággal is jellemezhetnénk, mivel 40 év alatt e területen is számtalan mennyiségi és minőségi változás történt. Nagy vívmányunknak tarthatjuk, hogy a tudatos agrárpolitikai törekvések hatására bizonyos területeken világszínvonalat sikerült elérni. Azonban azt is tudjuk, hogy sok tennivalónk van a jövőben is. Így például a viszonylag magas termelési költségek csökkentése, az öntözött területek bővítése, a munkaeő hatékony foglalkoztatása, stb.

A hatvanas évtized közepéig a szocialista átalakulás legfőbb eredménye a korábbi alacsonyabb fejlettségi szintre jellemző gazdaságszerkezeti arányok megbontása volt, azaz gyors iparosítás játszódott le. Az iparosítás „ára” többek között azonban az *infrastrukturális területek* stagnálása lett, ahová igen kevés beruházás és még kevesebb munkaeő jutott.

A hatvanas évektől kezdve, különösen a nagyarányú lakásépítések és egyéb, az életszínvonalat közvetlenül meghatározó infrastrukturális területek fejlődése következtében csökkentek a mennyiségi hiányok és minőségi javulást is sikerült elérni. Igen jelentős azonban — az erőforrásoknak az említett területekre való összpontosítása miatt — az ún. termelő infrastruktúra elmaradottsága, ami az iparfejlesztést többnyire csak utólag követi (pl. közművek, hírközlés, úthálózat stb.).

* * *

E rövid tanulmány természetesen nem adhat lehetőséget arra, hogy a teljesség igényével mutassuk be Szolnok megye társadalmi-gazdasági fejlődését. Kiindulópontját képezheti azonban közös gondolkodásunknak, hiszen a múlt feltárása — még ha a közeli múlttól is van szó — a jövő lehetőségeinek előrevetítését teremti meg. Hazánkban a szocializmus építésében 40 év történelmileg nem jelent hosszú időszakot, eredményeink azonban vitathatatlanok. A gyengé-közepes fejlettségi szintet túlszárnyaltuk, jelenleg a közepesen fejlett országok közé sorolnak bennünket. Törekvésünk feltétlenül az, hogy a jelenlegi fejlettségi szintünket fokozatosan emeljük. Ehhez azonban az kell, hogy alkalmazkodó képességünk növekedjék, s hatékonyan kapcsolódjunk be a nemzeti és nemzetközi munkamegosztásba, amelynek eredménye lesz a magasabb fejlettségi szint, a stabilabb népgazdasági egyensúly. Az elkövetkező években mindezt jóval nehezebb lesz elérni. Nem függetlenedhetünk a világgazdaság recessziós folyamataitól, a belső problémáktól, de egészséges törekvés van arra, hogy a jelenlegi helyzeten úrrá legyünk, s a megszilárdult szocialista termelési viszonyainkat továbbfejlesszük.

Négy évtized agrárfejlődésének főbb jellemzői Szolnok megyében

Közeledve a felszabadulás 40. évfordulójához, fontos hangsúlyozni, hogy nemzeti felemelkedésünk elindításában döntő jelentőségű esemény volt, hogy hazánkat a szovjet Vörös Hadsereg szabadította fel 1945. április 4-én. Ez nyitott utat annak az új típusú agrárfejlődésnek, amely a megye parasztságát is a szocialista felemelkedés útjára vezette.

I.

Az agrárfejlődés néhány sajátossága a felszabadulást követő években

A megye agrárviszonyainak alakulása évszázadok óta az országotól eltérő sajátosságokat mutat. Ennek magyarázata, hogy a jászok és a kunok a XVIII. században igyekeztek kivonni magukat a jobbagysors alól és szabadságukat vele együtt a föld magántulajdonát pénzért megvásárolni. A redemtió, más szóval a földmegváltás a megye egyes területein a földesúri birtokviszonyok teljes vagy majdnem teljes megszűnését vonta maga után. A feudális viszonyok megszűnése elősegítette, hogy a kapitalizmus viszonylag korán behatolt a megye mezőgazdaságába, és a föld magántulajdona alapján létrehozta a parasztság erőteljes rétegződését. Így a századforduló időszakában 100 önálló mezőgazdasági termelőre országosan 90,2, Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyében viszont 128,5 agrárproletár jutott.

Az a tény, hogy Szolnok megyében a tőkés-agrár fejlődés feudális viszonyokkal volt terhes, súlyos hatással volt a földes kis- és középparasztságra is. 1930—1940 között több, mint 5000 kisgazdaság ment tönkre a megyében. 1932-ben 1 kh földterületnek bruttó terhe 165 pengő volt, az 1 kh-ra jutó összes hitelintézeti kölcsön 224 pengő, az alföldi átlag 216 pengő, az országos átlag 200 pengő.

A felszabadulás pillanatában a megye mezőgazdaságában megtalálható vagyoni különbségek, a földnélküliek majdnem teljes politikai jogfosztottsága miatt nagy ellentétek feszültek. Ahogyan felszabadultak a megye települései, úgy robbant ki elemi erővel az évszázadok óta elfojtott forradalmi törekvés. 1944 decemberében Karcag, Kisújszállás, Túrkeve, Mezőtúr és Kenderes szegényparaszt küldöttségei Debrecenben állandóan ostromolták az Ideiglenes Kormányt, követelték a föld igazságos felosztását. Így a föld felosztása már a földreform-törvény megjelenése előtt elkezdődött. 32 573 földre jogosult szegényparaszt 259 716 kh földet kapott, ez a megye össz földterületének 28,4⁰/₀-a, szemben az országos 34,6⁰/₀-kal.

Szolnok megyében a földreform az országosnál radikálisabban ment végbe. Új módon rendezte a termelési, a tulajdonviszonyokat és a parasztság társadalmi struktúráját is. Megszűntek a szélsőséges birtokhatárok, vele együtt a feudális földbirtokrendszer. A középparasztnak aránya 100⁰/₀-kal nőtt, az összes paraszti birtok 42⁰/₀-át tette ki. 75⁰/₀-kal csökkent a földnélküliek aránya, és a

gazdag-parasztok számaránya az összes paraszti birtokokhoz viszonyítva döntően visszaesett. A földreform tehát utat nyitott a mezőgazdasági termelőerők gyorsabb ütemű fejlődéséhez. Ugyanakkor megnövelte a kisártermelők számát, arányát a megye népességén belül, amivel később számolni kellett a politikai döntésekben is.

A megye agrárviszonyainak gyökeres átalakítása után megmaradt gondok az új kisártermelő parasztgazdaságok rossz termelőeszköz ellátottsága, korán megmutatta a kis-paraszti termelés korlátait, azt, hogy az agrárkérdést véglegesen csak úgy lehet megoldani, ha a kis-paraszti gazdaságok az önkéntesség és a fokozatosság útján nagyüzemekbe tömörülnek.

A Magyar Kommunista Párt 1946. szeptemberében tartott III. kongresszusának határozata hangsúlyozta, hogy a jövőben is indokolt a paraszti kisbirtok állami támogatása, a termelőerők fejlesztése a mezőgazdaságban, azonban a kialakult, méginkább kialakuló igények miatt korszerű termelőszervezetre van szükség. Ezek létrehozása azonban meghaladja a parasztság jelenlegi anyagi erejét, ehhez a parasztgazdaságok társulására van szükség.

Végső soron az MKP III. kongresszusa kettős feladatot határozott meg: a kisártermelő parasztgazdaságok állami támogatását és a nagyüzemesítés szükségességét.

A Szolnok megyében élő politikailag tapasztalt, a kollektívizmusra és az összefogásra hajló agrárproletárok az MKP III. kongresszusának határozatára gyorsan és kedvezően reagáltak. Ezzel összefüggésben nem lényegtelen hangsúlyozni, hogy a megyében már 1945-től megkezdődött a szövetkezetesítés, és korán alakultak társas gazdaságok is 1948-ban már több termelőszövetkezeti csoport működik, 1949-ben 100 közösség folytatott nagyüzemi gazdálkodást, 27 136 kh földön és ebből már 66 volt hármastípusú tszcs.

Az 1945—48. közötti években tehát Szolnok megye agrárfejlődésében kettős vonás figyelhető meg. Egyfelől a feudális agrárviszonyok radikális felszámolása, a kisparaszti gazdaságokra épülő mezőgazdaság kialakítása útján, másfelől a társas gazdálkodás fokozatos kialakulása, és ha a létszámban nem is nagy, de megjelenésében feltétlenül döntő fontosságú új, szövetkezeti parasztság születése kezdődött el.

II.

A mezőgazdaság szocialista nagyüzemesítése

1950—51-ben a munkáshatalom léte, intézkedései és a népgazdaság fő ágazataiban — kivéve a mezőgazdaságot — a szocialista szektor döntő részaránya kedvező hatást gyakorolt a termelőerők és termelési viszonyok fejlődésére, a parasztság társadalmi szerkezetének politikai, erkölcsi, tudati viszonyainak változásaira. Ezt az egyenletes fejlődést megszakította a voluntarista politika, amely gátolta a mezőgazdaság fejlődését és mélységesen sértette a munkásparaszti szövetséget. Azonban a gondokkal terhes fejlődésnek ebben a szakaszban is felerősödik az egyenmű parasztcsaládi forma felbomlása és jellemzővé a vegyesfoglalkozású paraszti család kezd válni a megye falvaiban. Ugyanis ebben az időszakban a megye dolgozó parasztjai közül ezrével válnak választott tisztségviselőkké, vezetőkké, a fegyveres testületek tisztjeivé, felső- és középfokú végzettségű értelmiségiekké és szellemi foglalkozásúakká.

Szolnok megyében az agrárfejlődés ebben az időszakban új irányt vett. A megye néhány területén, döntően a Nagykun-részen nemcsak növekszik a termelészövetkezeti szektor szerepe, hanem Túrkeve, Mezőtúr, Karcag és Kisújszállás városokban győz is. Így a Nagykun-ságban 1951-ben a szocialista nagyüzemi gazdálkodás döntő szerepet kapott a mezőgazdaságban. 1951-ben már 132 termelészövetkezet 30 516 taggal, 150 941 kh földön gazdálkodik. A szocialista szektor részaránya a megye össz földterületéhez viszonyítva 47,2⁰%. Ezeket az eredményeket alapvetően Nagy Imre jobboldali támadása sem tudta megingatni 1953-ban. Volt ugyan némi mennyiségi visszaesés a termelészövetkezeti mozgalomban, de 1956. október 1-én a szocialista szektor részaránya a mezőgazdaságban már ismét 64,3⁰% volt.

1956. november 4-e után az agrárfejlődés új folyamatai bontakoztak ki. A Magyar Szocialista Munkáspárt lenini szellemben foglalkozott az agrárkérdéssel, abból indult ki, hogy a parasztság egyaránt jelentős tényező a termelésben és a politikai hatalomban. Pártunk a kétfrontos harc szellemében elutasította a Rákosi Mátyás és csoportjának voluntarista, valamint Nagy Imrének és követőinek revizionista és opportunistá jobboldali politikáját, s 1957-ben az Agrárpolitikai Tézisekben fogalmazta meg agrárprogramját. Ez a politika nyitott új utat a parasztság további szocialista felemelkedésében. A párt és a szocialista állam szigorúan betartotta a szövetkezésben a fokozatosság és az önkéntesség lenini elvét, az állam pénzügyileg támogatta a szövetkezeteket és a kisárutermelő parasztságot is.

1953-ban a tsz-ek közös vagyona 60,4 millió forint volt, 1958-ban azonban már 179,3 millió —, s a teljes kollektivizálás után 1960-ban a közös vagyon 2 milliárd forintra emelkedett. Így 1953—58 között háromszorosára nőtt a tsz-ek közös vagyona, 1958 és 60 között viszont, a teljes kollektivizálás menetében, tizenegyszeresére. *A teljes kollektivizálás a megyében 1960-ban fejeződött be.* Ezt követően a termelészövetkezetek anyagi-műszaki bázisa gyorsan fejlődött, javult a vezetés színvonala, emelkedtek a termésközpontok. Kedvező változás állt be a termelés szerkezetében, növekedett a munka termelékenységé is. Mindezekből következik, hogy javultak a tsz-tagság anyagi életkörülményei. 1953—1958 között az egy tagra jutó közösből származó jövedelem majdnem duplájára, 6 439 Ft-ról 11 048 Ft-ra emelkedett.

Amikor a szocialista termelési viszonyok, a szövetkezeti szektor korai, gyors térhódításának, majd 1960-as teljes győzelmének főbb indítékait keressük a megyében, akkor az alábbiakat kell kiemelni:

- A volt agrárproletárok nagy számarányát. Ez a réteg a Horthy-rendszer ellen, a földért, a politikai jogokért folytatott harcban megtanulta, hogy ereje az összefogásban rejlik. Ők jelentették megyénkben a KP fő bázisát is. Létszámuk a helyi pártszervezetekben 1951-ben 12 000 fő, a szövetkezetekben 8 342 fő, a tsz-tagság 27⁰%-a. Ezt a réteget politikai tapasztalata, valamint gyenge termelőeszköz ellátottsága a Kommunista Párt hívó és buzdító szava korán a tsz hívévé és szervezőjévé tette. Kedvező hatásuk 1945-től érezhető Szolnok megye termelészövetkezeteiben.
- A termelészövetkezeti mozgalom viszonylag korai, de gyors térhódítását a megyében, s az ezzel egyidőben létrehozott közös vagyon viszonylag nagy volumenét és annak összetartó hatását.
- Az állami szektort, ezen belül a szocialista iparvállalatok dolgozóinak, a munkásoknak a mezőgazdaság szocialista átszervezésének egész időszakában

jellemző nagy aktivitását. Az ipari munkások politikai és anyagi segítségét a patronálási mozgalmat, többségében jó képességű káderek átadását a szövetkezetek számára.

- A Szolnok megyei pártbizottságnak azt a törekvését, mellyel 1948-tól kezdve 12 éven keresztül képes volt a megye kommunistáinak figyelmét a termelőség szövetkezetek területi, a tsz-tagság számszerű fejlesztésére irányítani. Különösen fontos körülmény, hogy az MSZMP Szolnok megyei Bizottsága 1957-ben és azt követően is helyesen értelmezte a Központi Bizottság „Agrárpolitikai Téziseit”. 1958. februárjában jó és részletes programot dolgozott ki és 1958—59-ben jól időzítette, irányította a szocialista átszervezést.

A mezőgazdaság teljes kollektivizálása társadalmi jelentőségű üggyé vált. Megoldása azt jelentette, hogy a megye mezőgazdaságilag művelhető területének 97,8⁰/₀-a a nagyüzemek használatába került, a mezőgazdasági népességnek 94⁰/₀-a dolgozott szocialista szektorban.

1960—68 között, a megszilárdítás időszakában a mezőgazdaság dinamikus fejlődési üteme volt jellemző. Az összes vonóerő traktoregységben átszámítva 20 ezerrel nőtt. Ezen belül a gépi vonóerő 65,5⁰/₀-ról 82,4⁰/₀-ra növekedett. Nyolc év alatt megduplázódott a szövetkezetek közös vagyona. 1968-ban már a tsz-tagság 18⁰/₀-a, a munkában rendszeresen résztvevő tagok 26⁰/₀-a felső- vagy középfokú diplomával, illetve szakmunkásbizonyítvánnyal rendelkezett. 1960—68 között a közösből szerzett személyes jövedelem évi 10 890,— Ft-ról 19 494,— Ft-ra emelkedett.

A teljes kollektivizálás után jelentősen erősödtek a szövetkezeti tulajdon- és elosztási viszonyok szocialista vonásai. Ezek együtt jelentős változásokat hoztak a szövetkezeti parasztság gondolkodásában.

1968-tól új fejlődési pályán, további dinamikus fejlődés jellemzi a termelőség szövetkezeteket. Jelentős koncentráció ment végbe, az 1970-es évek közepén 27 szövetkezettel volt kevesebb mint 1968-ban. 1968-tól a 70-es évek közepére megduplázódott a termelőség szövetkezetek közös vagyona és elérte a 8 milliárd forintot. Évenként mintegy 1700 fővel csökkent a termelőség szövetkezeti tagság, és az 1970-es évek közepén már a megye aktív kereső népességének mindösszesen 20,4⁰/₀-át teszi ki. Tovább nőtt az egy tagra jutó személyes jövedelem. A 70-es évek közepére elérte az egy főre eső évi 25 936 Ft-ot. Ez a jövedelem hat-szorosa az 1953 évinek és az 1958-asnak is majdnem másfélszerese.

Mind nagyobb teret hódítottak az ipari termelési rendszerek. A 70-es évek közepén a termelőség szövetkezetek között már alig van olyan, amelyik ne lenne tagja valamelyik termelési rendszernek. A termelési rendszerekben való részvétel a hagyományos helyett új munkamegosztási, képzettségi struktúrát fejlesztett ki. Ebben az időszakban már a termelőség szövetkezetekben mintegy 2 500 agrár-, műszaki és közgazdász értelmiségi foglalkozású dolgozott. A tsz-tagság 40⁰/₀-a felső- és középfokú végzettségű agrárszakemberekből, szakmunkásokból, betanított munkásokból állt. A tsz-tagok 46⁰/₀-a 40 éven aluli korosztályból tevődött ki. A jövedelem garantált pénzfarmájának növekvő arányában a tsz-tagság foglalkozási struktúrájában a műveltségben és korösszetételben, a termelés koncentrációjában történt változások bizonyítják, hogy a szocialista átalakulással egy időben a kulturális forradalom falun is szép eredményekhez vezetett. Míg korábban a falun a hagyományos paraszti munka és az ahhoz igazodó életforma volt a jellemző, addig az 1970-es évek közepére az iparszerű

termelés térhódítása és az annak megfelelő életforma elterjedése vált jellemzővé nemcsak a nagyüzemekben, hanem bizonyos értelemben a háztáji és kisegítő gazdaságokban is.

1968. január 1-től, a gazdasági mechanizmus reformja bevezetésének időpontjától mind teljesebben bontakozott ki a 70-es években a termelészövetkezeti termelésgazdálkodás intenzifikációja. 1980-ban 30,1⁰/₀-kal volt kevesebb a tsz-ek száma, mint 1975-ben. Ugyanezen idő alatt a tsz-tagság további 3⁰/₀-kal csökkent, s az egész népességen belül mindösszesen 17,4⁰/₀-ot képviselt. Megnőtt viszont a termelészövetkezetek üzemnagysága. Tovább erősödött a termelés ipari jellege, és 1980-ban a szövetkezetek földterületük 70⁰/₀-ával vettek részt ipari termelési rendszerekben. Az intenzifikáció a korábbi szakszerű képzettségi struktúrát továbbfejlesztette. 1980-ban a tsz-tagság 38,1⁰/₀-a szakképzett volt, 45,9⁰/₀-a volt betanított munkás, és mindösszesen 16⁰/₀ volt a szakképzetlen tsz-tagok aránya. A tsz-tagok között megnőtt a 30 éven aluli fiatalok aránya, közel 30⁰/₀-ot tett ki. A tagság döntő többsége így ma már 30—50 év közötti. A termelészövetkezeti gazdálkodás intenzifikációja közvetlenül hozzájárult ahhoz, hogy gyorsan fejlődjék a munka termelékenysége és megközelítse az állami gazdaságok termelékenységét. Bármilyen gyors is volt azonban a termelészövetkezetekben a munka termelékenységének fejlődése, megállapítható, hogy a 80-as évek elején elmaradt a termelési eszközellátottság adta lehetőségektől, és ez bizonyos gondokat jelentett.

Az eredmények és a gondok együttvéve sem változtatták meg a fejlődés kedvező tendenciáit, ugyanis a 80-as években is tovább bővült a termelészövetkezetek termelése, fejlődött felszereltségük színvonala. Javult a vezetők és tagok termelési tapasztalata és egyre inkább megfelelt a modern nagyüzemi viszonyoknak.

Megállapítható tehát, hogy a termelészövetkezetek betöltötték kettős hivatásukat: mint termelő vállalatok jól prosperáltak, mint társadalmi szervezetek hatékonyan elősegítették a termelészövetkezeti tagság szocialista felemelkedését. A megyei pártértekezlet 1980. március 9-én méltán minősítette sikeresnek a termelészövetkezeti gazdálkodást, a tsz-tagság anyagi, szociális, élet- és munkakörülményeit, politikai és világnézeti állapotát, közéleti tevékenységét.

Felhasznált források:

- az MKP III. Kongresszusának beszámolóját;
- az 1980. március 8-1, 9-i megyei pártértekezleten elhangzott írásos beszámoló;
- „Húsz esztendő” c. kötet, Szolnok, 1969. Lapkiadó Váhlalat;
- dr. Bereczki Lajos elvtársnak a témával összefüggő kéziratának összehasonlító adatait;
- Somlyai Magda összehasonlító adatai;
- a szerző saját kutatásán alapuló adatokat;

Négy évtized Szolnok megye közoktatásában

Aránylag sokat írtam már Szolnok megye művelődéséről, közoktatásáról vagy annak valamely eleméről (és többszáz oldalnyi jegyzetem vár valamikori részletesebb feldolgozásra). A viszonylag mindig száraz „tudományosságot” előzde most meg néhány szubjektív kitétel. Ez a 40 év számomra azzal kezdődött, mikor Kenderes község végleges felszabadulása után három héttel, 1944. november 13-án újra leültem a népiskola IV. osztályának megkopott padjába, és azzal folytatódott 1945 szeptemberében, hogy beiratkoztam az új általános iskola V. osztályába, a Kisújszállási Gimnáziumba. Tanulmányaim idején tehát új volt az általános iskola felső tagozata, és új volt a négyosztályos középiskola. Így ahhoz a korosztályhoz tartozom, amely 1949-ben először kezdte meg az orosz nyelv tanulását is. A megyétől csak egyetemi tanulmányaim (1953—57.) idejére szakadtam el.

Tanári munkámat az útrabocsátó középiskolámmal kapcsolatos diákotthonban kezdettem meg, ahol nevelőtanárként, igazgatóként éppen egy évtizedet dolgoztam. Pályám ezen első évtizedéhez fűződött a szocialista kollégiummá válás „virágkora”, de az a mennyiségi túlterhelés is, amely ekkor a középiskola általánossá tételének célkitűzése következtében kialakult. Nem csoda, hogy egyre több órában tanítanom is kellett, és 1967-re szinte automatikusan az iskolában találtam magam.

Szakfelügyelői, iskolaigazgatói feladatok, majd a Szolnok megyei Tanácsnál végzett közoktatásirányítási illetve művelődésirányítási munka — immár 11 éve — ezek a további állomások. Az 1972-es oktatáspolitikai határozat és előmunkálatai még az iskolavezetői „székben” találtak; később 1976-ban már jelentős részem volt Szolnok megye művelődésügye 15 éves fejlesztési programjában kimunkálásában.

Így lettem végül is a magyar közoktatás négy évtizedes nagy változásainak előbb részese, majd alakítója és formálója is. Ez a négy évtized tehát, amelyről írok, számomra végig valós élményeket jelentett; így amikor az egykorú forrásokat faggatom, mindig melléillesztem az életutamban megjelent „valódi világot” is. Szolnok megye közoktatásának 1945 óta elért fejlődését különböző időbeli csomópontokban több írásban összefoglalták. A megye közoktatásának újjáéledését, a koalíciós évek köznevelésének történetét, az úttörő- és a középiskolai ifjúsági mozgalom felszabadulást követő indulását, a népi kollégium nevelőmunkájának egyes kérdéseit legrészletesebben dr. Vaskó László debreceni egyetemi adjunktusnak éppen a Jászkunságban megjelent tanulmányai tárgyalják.¹⁻⁵

Az iskoláztatás lehetőségeihez képest korai újraindulása, a gyermek- és ifjúsági mozgalom szervezésében való élenjárás, a nevelésügyi tanácsok létrehozásának kezdeményezése (Mezőtúr), a népi kollégiumi mozgalom gyors terjedése jelzik, hogy az előző társadalomtól szerkezetében és tartalmában elmaradott iskolarendszert örökölt és az átlagnál iskolázatlanabb lakosságú Szolnok megye törekedett a friss reagálásra, előrelépésre.

Még nem szabadult fel a megye, mikor már több helyen (elsőként 1944. november 13-án éppen Kenderesen) megindult az elemi iskolai oktatás; Jászberény pedig pedig tünt ki, hogy felszabadulása után 9 nappal (1944. november

24-én) már minden iskolájában tanítottak. Mindez jóval megelőzte a tanügyigazgatás újjáalakulását. Később abban is kiemelkedett Szolnok megye, hogy gyorsan haladt előre az általános iskolák megszervezésében, továbbfejlesztésében. Más forrásból tudhatjuk meg, hogy gyors indulás jellemezte a megyében a középiskolai felnőttoktatást is.⁶

Már 1946. első felében úttörőcsapat alakult Jászladányban és Mezőtúron. A középfokú iskolákban az első diákbizottságok (1945. elején) a szolnoki Verseyhy Ferenc, a mai Varga Katalin és a jászberényi Lehel vezér Gimnáziumban jöttek létre. Néhány évvel később ugyanezek az iskolák jeleskedtek a Magyar Diákok Nemzeti Szövetségének első szervezetei megalakításában is. Az első népi kollégium is a Verseyhy Ferenc Gimnáziumban jött létre az iskola épületében az 1946/47-es tanévben.

Az 1945—48-as években elsődleges nevelési feladat lett minden iskola számára a demokratikus szellemű világnézeti átnevelés (nevelés). A fordulat évétől — ezzel együtt az iskolák államosításától — indulhatott meg az egyértelműen szocialista tartalmú nevelői tevékenység.

Az iskolák államosítása éles politikai harc közepette történt Szolnok megyében is. Nálunk 174 iskolát államosítottak. Ehhez a döntő lépéshez nagyarányú helyreállító tevékenység is kapcsolódott, mely alapvetően egészítette ki a felszabadulás utáni évek munkáit. Összesen 670 iskolai tantermet állítottak helyre, tettek alkalmassá tanításra.⁷

A felszabadulás utáni első évtized közoktatásának mérlegét a korabeli megyei osztályvezető, Hack Márton vonta meg 1956-ban.⁸ Ezekben az években fejlődött ki, és nyert teret majd egyre nagyobb általánosságot a szocialista pedagógiai felfogás, amelyben döntő szerepe volt az intenzív továbbkézésnek. Erről — az ötvenes években megszokott stílusban — Hack Márton így írt:

„Az új típusú, a szocializmust tudatosan építő, materialista világnézetű ember nevelésére a párt és a kormány által szervezett különböző nyári és esti tanfolyamokon, egyetemeken és főiskolákon, párt- és szakszervezeti tanfolyamokon készültek fel nevelőink, váltak és válnak maguk is levetkőzve a múlt csökevényeit, érzésben és gondolkodásban fokozatosan megújítva új típusú nevelőkké, új típusú emberekké. Ma már azt mondhatjuk: alig van megyénkben nevelő, aki a továbbkézés valamely formájában ne fejlesztette volna szaktudását, politikai felkészültségét.”⁹

Máig alapvető forrásmunka Bárdi Imrének, az MTVB művelődésügyi osztálya akkori vezetőjének a Jászkunság felszabadulásunk 20. évfordulójára megjelent, jubileumi számában közölt tanulmánya, melyben a megye művelődésügyének 20 évét tekintette át. Az írásból élénk tárul egy művelődéspolitikailag izgalmas korszak minden küzdelme és nehézsége. Az induló helyzetet a súlyos ellenforradalmi örökség és a háborús pusztítások határozták meg. Megelevenednek a koalíciós évek erőfeszítései e helyzet megváltoztatásáért, a kultúra demokratizálásáért, az általános iskolák létrehozásáért, az iskolák államosításáért, a hitoktatás kötelező jellegének megszüntetéséért, az orosz nyelvoktatás megindításáért. Áttekintí az oktatás színvonalának emeléséért, tartalmi megváltoztatásáért, a középiskolai hálózat fejlesztéséért tett intézkedéseket. Utal az ellenforradalom ideológiai rombolómunkájára. Részletesen elemzi a művelődéspolitikai irányelvek megjelenése után a megyében kibontakozó tevékenységet, melyet az

ezt követően megindult középtávú művelődéstervezés célkitűzései fogalmaztak meg. Áttekinti az egyes iskolatípusok és a dolgozók oktatásának fejlődését, a 60-as évek kezdetétől a szocialista munkaiskola kialakításában tett előrelépést, azt az erőn felüli munkát igénylő jelentős reform-időszakot, melyet végül is az 1965-ös országos korrekció terelt normális mederbe.⁴⁰

A maga nemében hasonló munka e sorok írójának egy szerény megyei kiadványban megjelent 30 éves oktatáspolitikai számvetése⁴¹ és az az összefoglaló írása is, mely a 80-as évek elejéig ad áttekintést a megye művelődésének felszabadulás óta elért eredményeiről.⁴² Az előbb felsorolt munkákban foglaltakat lényegileg szintetizálta az az előadás, melyet Mohácsi Ottó, a Szolnok megyei Tanács elnöke tartott 1984. október 13-án egy Kisújszálláson megrendezett országos jellegű tudományos konferencián. (A konferencia anyagából kiadvány készül.)⁴³

Ez utóbbi munkák — a nagyobb távlat folytán — egyrészt kritikusan látatják felszabadulásunk első két évtizedének megyei közoktatását, másrészt sokra értékelik a máig élő, a hatvanas években kialakult értékes elemeket (pl. a koncepcionalitás fokozódását), harmadrészt megadják az 1965—84-es korszak — ma belátható — elsődleges jellemzését is.

1968-ban középiskolai részkonceptió készült. Átfogó megyei oktatáspolitikai koncepció csak az állami oktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól 1972-ben elfogadott párthatározat nyomán jött létre⁴⁴, melyet a művelődés egészére 1976-ban fogadott el Szolnok megye Tanácsa.⁴⁵ 1981-ben ezt a dokumentumot korszerűsítettük.⁴⁶ Az oktatáspolitikai határozat 1982-es országos áttekintéséhez igazodva a Megyei Tanács 1983-ban újabb középtávú intézkedési tervet fogadott el.⁴⁷

A közoktatás részterületeinek 40 éves fejlődését — természetesen csak legfőbb vonásaiban — a következők szerint lehet összefoglalni:

Óvodák

A felszabadulás után fejlődött jelentőssé a megye óvodahálózata. Míg 1950-ben a megyében 92 óvoda volt 5 037 gyermekkel, addig 1984-ben az óvodák száma 222, az óvodásoké 19 861. (1. sz. táblázat)

1. sz. táblázat

Az óvodák jellemző adatai

Megnevezés	1952.	1960.	1970.	1980.	1984.
Óvodások száma	5 891	8 460	10 788	21 158	19 861
Óvodai helyek száma	4 425	7 885	10 135	17 119	18 522
Óvónők száma	131	396	583	1 347	1 544

A mennyiségi változással együtt teljesedett ki egyre jobban szociális feladataik mellett iskolelőkészítő-nevelő rendeltetésük. Ezt erősítette meg az 1971-ben bevezetett nevelési program is. Szolnok megyében az ötévesek óvodáztatása, újabban pedig annak teljessé tétele érdekében jelentős mozgalom bontakozott ki. (Igaz ezt a célt is megfogalmazták — egy hozzászólásban akkor még irreálisan

— már 1962-ben is.)¹⁸ Az óvodáztatás korosztályon belüli aránya az utóbbi öt évben 84,3⁰/₀-ról 92,1⁰/₀-ra nőtt. Ez magasabb az országos átlagnál. 1945 előtt a napköziotthonos óvodák száma igen csekély volt; az óvodások döntő többsége ma viszont ilyen formájú elhelyezésben részesül. Sajnos a megye óvodáinak zöme nem új építkezéssel, hanem átalakítással jött létre. Új óvodák építésére jelentős számban csak 1973-tól került sor.

Az 1975-ben életbeléptetett új óvodai rendtartás az óvodát önálló, új iskola-fokozatként fogadta el. Az önálló óvodai egységek kialakítása a megyében 1980-ban vett nagyobb lendületet. Az utóbbi másfél évtized gyorsütemű óvodafejlesztését a személyi feltételek biztosítása az időszak első felében nem tudta követni.

Fokozatosan nőtt — és 1975/76-ban 23,7⁰/₀-os „csúcst” ért el — a képesítés nélküli óvónők aránya. Az utóbbi évekre ezen már — többek között a középfokú óvónői képzés kialakításával is — rohamos javítást sikerült elérni. Az 1984/85-ös tanévben mindössze 2,8⁰/₀-os a képesítés nélküli óvónők aránya.

A tartalmi tevékenységben Szolnok megyében főleg a logikus gondolkodás fejlesztésében, a testi nevelésben és a közösségi életre való felkészítésben jók az eredmények.

Általános iskolák

Szolnok megye felszabadulás előtti elemi iskolahálózatát a felekezeti megosztottság, a tanyai iskolák jelentős száma jellemezte. Az általános iskola létrehozása, majd az iskolák államosítása, a nagyüzemi mezőgazdaság gyors fejlődése, a tanyák súlyának lényeges csökkenése már 1954-től elősegítette az iskolahálózat koncentrálásának előrehaladását, a körzetesítés megkezdését, melyhez a megye településszerkezete (viszonylag nagy települések) eleve kedvező feltétel volt. A körzetesítés megindulására utalnak egykori Kossuth-díjas felügyelők sorai:

„Azok a tanyai tanulók, akik legalább a 7-8. osztályt szakosított, éspedig rendszerint ún. körzetesített iskolában végezték el, gyorsabban és eredményesebben be tudtak illeszkedni a középiskola követelményei közé és szemlátomást alaposabb tudással és jobb képességgel felvértezve kerülnek ki az általános iskolából.

És ez mutatja a jövő fejlődésének útját: a körzetesítést!”¹⁹

Ne feledjük: a szakrendszerű oktatás — de különösen a szakos óraadás — ezekben az években még az általános iskola felső tagozatában meglehetősen gyermekcipőben járt! Az 1955/56-os tanévben Szolnok megyében még csak a tanulók 80,6⁰/₀-a vesz részt szakrendszerű oktatásban; a szakosan megtartott felsőtagozati órák aránya pedig az 1962/63-as mélyponton mindössze 50,5⁰/₀-os!

1963-ban elkészül a megye tanyai általános iskoláinak távlati körzetesítési terve, mely annak befejezését 1970-re szándékolja.²⁰ E terv részeként az 1963—70-es években 15 általános iskolai diákotthon létrehozására került sor. Szolnok megye az általános iskolai diákotthonok ilyen arányú kialakításával akkor országosan is kiemelkedő programot hajtott végre. Így a körzetesítés teendőiből a 70-es évekre már csak „morzsák” maradtak. A közlekedési feltételek biztosításával az 1980/81-es tanévre a felsőtagozatosok szakrendszerű oktatása 100⁰/₀-ossá

vált. Ezt Szolnok megye az elsők között érte el az országban. Azt csak sajnálni lehet, hogy éppen mire e több, mint negyedszázados fejlődés lezajlott, új felfogás alakult ki a körzetesítés „elsietettségéről”. (Minden esetre ez a „sietség” elég hosszú folyamat volt!)

Legalább ilyen hosszú időt igényelt az általános iskolák megfelelő személyi, tárgyi feltételeinek biztosítása, miközben a 60-as évek elején volt úgy, hogy több, mint 70 ezer általános iskolai tanuló oktatásáról, neveléséről kellett gondoskodni (1962/63!).

A tárgyi-személyi feltételek alakulását — a mennyiségi feladat érzékeltetésével együtt — tünteti fel a 2. sz. táblázat.

2. sz. táblázat

Az általános iskolai oktatás jellemző adatai

Megnevezés	1950.	1960.	1970.	1980.	1984.
Tanulólétszám	65 975	66 083	50 985	50 662	55 588
Napközisek aránya (%)	—	6,4	19,1	42,3	46,5
Osztálytermek száma	1 168	1 441	1 369	1 472	1 841
Pedagógusok száma	1 639	2 632	2 781	3 148	3 585

A felszabadulás utáni években az épületellátottság javításában még sokféle szükségmegoldással is meg kellett elégeni. (Bár erre sajnos ma is van még példa!) Más létesítmények átalakítása, újak építése egyaránt elfogadható volt, csak gyorsan növekedjen az osztálytermek száma. Ez az ötvenes években meg is történt. 1956-ban írták le az alábbi sorokat:

„Általános iskolai tantermeink száma 1012-ről 1285-re emelkedett... Új, korszerű általános iskola létesült Újszászon, Tiszagyendán, Besenyszögön, Örményesen, Jánoshidán... A felsorolt létesítményeken kívül számos nevelési intézmény bővült új tantermekkel, szertárhelyiségekkel, amelyek mind világosan tanúskodnak arról, hogy a felnövekvő nemzedék nevelésére Magyarországon még soha annyi figyelmet nem fordítottak, annyi áldozatot nem hoztak, mint napjainkban, a felszabadulás óta eltelt években.”²¹

Ez az értékelés napjainkban is igaz! (Talán jobban, mint 1956-ban!) Hiszen Szolnok megyében sohasem épült és bővült annyi általános iskola, mint az 1976—84-es években! (Amit a 2. sz. táblázat jól tükröz!)

Ne csodálkozzunk nagyon azon, hogy a hatvanas években az általános iskolai osztálytermek száma csökkent. Ez összefüggött a körzetesítés tanteremvesztéseivel, de azzal is, hogy sok új általános iskolát is középiskolai használatra kellett átengedni. És az is igaz, hogy ebben az évtizedben a közoktatás más területeire kellett az anyagi eszközöket koncentrálni.

„Jellemző az eltelt 10 esztendő (1960—70) fejlesztéseire, hogy egyes sürgető feladatok (pl. középiskolai fejlesztések) megoldására csak a közoktatás más területeinek stagnálása vagy ütemének visszafogása árán lehetett anyagi eszközöket fordítani (az óvodai és általános iskolai fejlesztések)”²²

Tegyük még hozzá: az ebben az évtizedben bekövetkezett lényeges tanulói létszámcsökkenés ezt éppen elviselhetővé is tette. A személyi feltételek biztosítása sem volt könnyű feladat. Mire az új iskolatípus magasabb létszámigényeit nagyjából sikerült volna kielégíteni, a szokatlanul nagy létszámú tanuló oktatásának, később az egyre növekvő napközis igények teljesítéséhez kellett egyre több és több nevelő. Az említett körülményekkel összefüggésben alakult ki néhány kedvezőtlen időszak, amikor magasra nőtt a képzés nélküli nevelők aránya (1962/63: 10,7⁰/₀; 1976/77: 7,9⁰/₀). Most sajnos — az újabb tanulói létszámnövekedés miatt — ismét nőtt az arányuk (1984/85: 4,3⁰/₀).

Nem csoda, hogy az 1962/63-as tanév személyi feltételeiről az ezzel foglalkozó vb-jelentésben — a képzés nélküliek magas arányán túl — a következőket is olvashatjuk:

„Az általános iskola felső tagozatán a szakosan ellátott óraszám az utóbbi évek legalacsonyabb mértékét érte el (50,5⁰/₀-ot).”²³

Különösen az általános iskolai tanárhiány nyomasztó. Ezért kerül sor az 1964/65-ös tanévtől a Szegedi Tanárképző Főiskola Szolnoki Tagozatának megszervezésére. Ez az intézmény azonban csak két évig működött, két tanulócsoport egy szakra való felkészítését biztosította.

Az általános iskolák diákszociális ellátásának a felszabadulás előtt alig voltak hagyományai. 1984/85-ben — a diákothonok mellett — a tanulók 46,5⁰/₀-a napközis, 1,7⁰/₀-a tanulószobai ellátásban részesül. Az általános iskolák tartalmi eredményei általában szoros összefüggést mutattak az oktatás személyi feltételeinek, egyéb körülményeinek alakulásával, a tantervi változásokkal de a buktatásokkal összefüggő szubjektív követelménytámasztás erősségével is. A tankötelezettség teljesítésében eredményeink az utóbbi évtizedben javultak. Ma az alapkészségek elsajátításában kívánatos minőségi előrelépés mellett az elért továbbhaladási színvonal megtartását is jónak indokolt tartani.

Az alsófokú oktatás egyéb intézményei

A *gyógypedagógiai* intézményrendszer csak nagyon szerény adottságokkal rendelkezett a felszabadulás előtt. Még 1961-ben is alacsonyabb volt az ellátottság az országos átlagnál, és ekkor a rászorulóknak csak mintegy felét (544 tanulót) lehetett csak a speciális oktatásban részesíteni. Éppen ezért a határozat a hálózat bővítését és a személyi feltételek gyökeres javítását szándékolta. (Utóbbi célkitűzés túlzás volt, nem voltak meg hozzá a kellő feltételek.)²⁴ 1966-ra lényeges hálózatbővülés történt, de 1300 helyett még mindig csak 819 tanuló speciális oktatását lehet a megyében biztosítani. Ezért távlati terv készült az ellátás teljessé tételére.²⁵ A megye jelenlegi gyógypedagógiai intézményhálózata ennek nyomán alakult ki.

Ma 3 intézet, 1 kiegészítő iskola és a kihelyezett osztályok több, mint 1500 tanuló oktatását biztosítják, amely kb. megfelel a szükségleteknek (az általános iskolás korosztály cca 2,8⁰/₀-a). A kiegészítő iskolák fontos szerepet töltenek be a tankötelezettség teljesítésének biztosításában. A homoki intézet tudományos munkásságával is felhívta magára a figyelmet.

A megye 6 zeneiskolája több, mint 2100 tanulóival kifejezetten az új társadalomnak a terméke. Képzési profiljuk valamennyi hangszerre kiterjed. Jelenlétük a megye kulturális életében jól érzékelhető. Eredményesen látják el a zenei utánpótlás biztosításával, a zenei neveléssel, ízlésfejlesztéssel, ismeretterjesztéssel kapcsolatos feladatukat. Jól illeszkednek a zenei élet országos vérkeringésébe is. Háromévenként a megyében kerül sorra az országos Friss Antal Gordonkaverseny, évente pedig a gordonkatanárok továbbképzése. Kiváló tanítványaik, zenekaraik sikeres szereplői az országos hegedű-, fafúvós, rézfúvósversenyeknek, az országos zenekari fesztiváloknak.

Középfokú iskolák

Középfokú iskolák oktatásunkat a felszabadulás idején a következő adatok jellemezték: Az 1944/45-ös tanévben 8 gimnázium, 1 kereskedelmi, 1 fa- és fémipari, 4 mezőgazdasági szakiskola és 1 középfokú tanítóképző működött a megyében 170 tanárral és 2847 tanulóval. Ezek száma 1952/53-ig öt gimnáziummal bővült. Közülük kettő számára (Törökszentmiklós, Kunszentmárton) 1956-ig létrejött az új épület is. Ezek az évek jelentik Szolnok megyében az új középfokú iskolák építésének első időszakát.

Középfokú iskoláink igazán dinamikus extenzív fejlődése azonban az 1958/59. tanév után — az MSZMP művelődéspolitikai irányelveinek, majd a középfokú oktatás általánossá tételére irányuló koncepciónak a hatására — indul meg. A rendkívül dinamikus fejlesztést az még külön is indokolta, hogy a megye középfokú ellátottsága ekkor még szintén (mint a kisegítő iskolák esetében) alatta volt az országos átlagnak.²⁶ Távlati fejlesztési és szakmai profilírozási tervet fogadnak el a középfokú iskolák bővítésére.²⁷ Igaz, ez túlzásnak bizonyul később, de a II—III. és a IV. ötéves tervek időszakában 9 új középfokú iskola épült fel. E mellett még ideiglenes középfokú iskolákat — kispályás iskolákat — is létrehozunk általános iskolákkal közös igazgatás alatt, melyek közül három (Újszász, Jász-árokszállás, Kunhegyes) vált állandóvá, hat pedig (Jászfákóhalma, Öcsöd, Kunmadaras, Jászsószentgyörgy, Fegyvernek, Jászládány) megszűnt.

E fejlesztések hatására, továbbá a meglévő iskolák kapacitásának feszített kihasználásával a középfokú oktatás tanulólétszám 1960 és 1965 között hirtelen tízezres nagyságrendűvé növekedett, melyet kis visszaeséstől eltekintve azóta is tart (de túl ma sem haladt még). (3. sz. táblázat)

3. sz. táblázat

A középfokú iskolák jellemző adatai

Megnevezés	1952.	1960.	1970.	1980.	1984.
Tanulók száma	4 942	6 085	10 199	9 321	10 200
Osztálytermek száma	144	180	277	298	315
Pedagógusok száma	237	346	619	705	747

Mindez olyan időszakban történik, amikor az iskolareformban legjobban érintett középfokú iskola jelentős tartalmi és szervezeti átalakítása is folyamatban van.

A hatvanas évek elejétől alakult ki, és szélesedett csaknem 60⁰/₀-os mértékűvé a 80-as évekig a megye szakközépiskolai hálózata. Kialakításában lényeges szerepe volt a középiskolák szerkezeti átalakítására vonatkozó MTVB-határozatnak, mely fejlesztésüket a korábbi tervnél reálisabban körvonalazta.²⁸ A technikumok átalakulását azonban a termelési szféra részéről kezdettől fogva idegenkedés kísérte. Ezért most, amikor lehetőség nyílt e forma részleges visszaállítására, a megyében is jelentős mértékben kívánjuk az 5 éves technikusképzést kialakítani. A 80-as években szerény lehetőségünk volt a középiskolák fejlesztésére. Jelentős azonban, hogy megvalósult a szolnoki Verseghy Ferenc és a jászberényi Lehel vezér Gimnázium felújítása. A létrejött fejlett középiskolahálózat döntő szerepet tölt be a megye lakossága egy- és többlépcsős társadalmi mobilitásának biztosításában.

A középiskolák (főleg természetesen a gimnáziumok) jól teljesítik felsőoktatásra felkészítési funkciójukat; a szakközépiskolákban végzetek szakmai elhelyezkedése is kedvező. A középiskolahálózatot — demográfiai okból — az 1988—92-es évekre mindenképpen bővíteni kell. Erre terveink kialakultak. Kívánatos azonban, hogy a megye szellemi potenciáljának további bővített újratermelése érdekében stabil jelleggel is bővüljön valamelyest ez az intézményrendszer.

Szakképzésben a *Szakképzési intézetek* tanulólétszámának növekedése legérzékenyebben csatlakozott hazánk gazdasági-társadalmi rendje átalakulásához, a megye egyre fokozódó iparosodásához. Ezt az a rendkívül dinamikus növekedés jelzi, ami 1957/58—1969/70 között szinte megszakítás nélkül folytatódott. (4. sz. táblázat)

4. sz. táblázat

A szakképzési intézetek jellemző adatai

Megnevezés	1953.	1960.	1970.	1980.	1984.
Tanulók száma	559*	4 202	9 224	6 652	7 383
Osztálytermek száma (saját)	—	—	73 (+ 30 bérelt)	130	137
Tanulók száma (szakokt. is)	—	—	355	479	492

*Mezőgazdasági szakképzés nélküli tanulók nélkül

Míg a középiskolai tanulólétszám-növekedés az 1965/66-os tanévvel élesen lezárult, a szakképzési intézetek létszáma tovább növekedett.

Megyénkben is ez az iskolatípus vezette tehát le a demográfiai hullámból eredő feszültséget. A mennyiségi fejlődést, a képzést szolgáló építmények gyarapodása 1961-től követte. A II—III—IV. ötéves tervben egyaránt 4—4 új iskola épült; az utóbbi években is több kisebb bővítés és jelentősebb vállalati tanműhelyfejlesztés valósult meg, mégis jelentősek ennél az iskolatípusnál a további fejlesztési feladatok is, mert különösen a tornatermi ellátottság még szűkös, egyes iskolák zsúfoltak. 1988-ig e területen is több bővítést meg kell valósítani.

Az 1969. évi VI. sz. törvény a szakképzést középfokú jellegűnek minősítette, s ezzel, továbbá a felnőttoktatás új változatainak kiépülésével a továbbtanulás szempontjából is megalapozottabb és rangosabb lett a helye

iskolarendszerünkben is. Szakmunkásképző iskoláink nevelési tevékenységi skálája is sokat szélesedett, gazdagodott az utóbbi években. Az általános és szakmai nevelési feladatok megvalósítása mellett az utóbbi években intenzíven irányult a figyelem a kulturális nevelőmunka felé. A szakmunkásképző iskolák 1973-ban kerültek megyei irányítás alá.

A népi kollégiumok visszafejlesztése után a *bentlakásos középfokú intézmények* tartalmi munkáját a szocialista kollégiummá válás mozgalmának 1959-es megindítása lendítette fel, mely lelkes, a célokkal azonosuló tevékenységet bontakoztatott ki Szolnok megye diákotthonaiban is. E mozgalomnak máig tere van a szakmunkásképző intézetek otthonaiban és az új bentlakásos intézményekben. A mennyiségi fejlődés a 60-as években főleg a középiskolai diákotthonokra, kollégiumokra, később a szakmunkástanuló otthonokra is kiterjedt, de új építésre e területeken kisebb mértékben került sor.

Pedagógiai célzattal történt a 70-es évek második felétől napjainkig az iskolák és kollégiumok, diákotthonok szervezeti összevonása. E változtatás lehetőségei hasznosításában még több tennivalónk van, amit egybe kell kapcsolnunk a nemrégiben ülésezett IV. Országos Kollégiumi Konferencia ajánlásainak megvalósításával.

A közoktatás egyéb területei

A *gyermekvédelem intézményrendszerét* a felszabadulás előtt a „menhelyek” jelentették.

Az 1981/82-es tanévig — az ötvenes évek elejével kezdődően — két nevelőotthon alakult ki a Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet régi objektumával együtt erre a célra 214 hellyel. 1981-ben megvalósult a több, mint két évtizedes terv: elkészült a körzeti feladatokat ellátó, 320 hellyel rendelkező szolnoki Gyermekváros, a megye első „széles-korhatárú” nevelőotthona és a 80 helyes új Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet.

A megyében közel 1600 állami gondozott tanuló van, közülük az átlagosnál többen vannak nevelőszülőknél.

Jelentős a múltja a megyében a *felnőttoktatásnak*. A dolgozók általános és középiskoláinak működésére utaló adatok már az 1945/46-os tanévtől kezdve találhatóak a megyében, tömegesebbé azonban a felnőttoktatás csak az 1959/60-as évektől vált. Sajnos az utóbbi években igen erőteljes a létszámbeli visszaesés.

Szolnok megyében kevés a *felsőfokú intézmény*.

Mindössze néhány évig (1952—56.) működött Szolnokon a Közlekedési Műszaki Egyetem. „Elvitelében” jelentős volt a Budapesti Műszaki Egyetem szerepe.²⁹

1985-ben az egy katonai jellegű főiskola mellett az 1917-ben alapított Jászberényi Tanítóképző Főiskola, az 1960-ban (felsőfokú technikumként) létrejött mezőtúri Mezőgazdasági Gépészeti Főiskolai Kar és a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola 1977-ben kialakított kihelyezett tagozata működik.

A 60-as és 70-es években több — de viszonylag szerény eredményt hozó — erőfeszítés történt a felsőfokú intézmények hálózatának bővítésére. A Szegedi Tanárképző Főiskola Szolnoki kihelyezett tagozatán kívül felsőfokú technikum is működött néhány évig a karcagi Mezőgazdasági Szakközépiskolában, felsőfokúvá kívánták fejleszteni a szolnoki Gépipari és a törökszentmiklósi Mező-

gazdasági Technikumot is. Szolnokon pedig ezen felül öntözőes mezőgazdasági felsőfokú technikumot is szándékoztak létesíteni.³⁰ A megye párt- és állami vezetésének kezdeményezési nyomán viszont megkezdte munkáját a Vízügyi Szakközépiskola új épületében a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola kihelyezett tagozata. A *pedagógusok továbbképzése* gyakorlatilag egyidős hazánk felszabadulásával.

1973. végéig ez a feladat részben központi szervek, részben az MTVB művelődési osztályának teendője volt.

1974. január 1-ével erre a célra Szolnok megyében is önálló intézmény jött létre. 1984. január 1-től pedig Pedagógiai Intézet néven egyesült a Pedagógus Továbbképző, a Pályaválasztási Tanácsadó és a Nevelési Tanácsadó Intézet.

Az összevont intézet szerepe egyre jelentősebb a közoktatás ma folyó általános megújulási folyamatában, de a közoktatásirányítás színvonalasabb megoldásában is. Abban, hogy a ma pedagógusai minőségileg is egyre jobban megfelelnek a közoktatás folyamatos reformpolitikája követelményeinek, ugyancsak döntő az intézet tevékenysége. 1975-től kezdődően kialakult az értékes megyei pedagógiai rendezvények rendszere is (Megyei pedagógiai napok, Fórum).

Összességében Szolnok megyében e négy évtized alatt fejlett alap- és középfokú oktatási intézményrendszer jött létre, melynek eredményessége jól érzékelhető a lakosság iskolázottságának, szakképzettségének, társadalmi mobilitásának az átlagosnál nagyobb ütemű emelkedésében, a megye szellemi potenciáljának a gazdaság fejlődéséhez jól igazodó növekedésében.

Az oktatáspolitikai határozat nyomán egyre növekvő figyelem irányult a nevelőmunkára, a korszerű ismeretek közvetítésére, szélesedtek és mélyültek az iskolák kapcsolatai, sokat behoztunk — alap- és középfokon — a megye öröklött művelődésbeli elmaradottságából.³¹

J e g y z e t e k :

1. Dr. Vaskó László: Adalékok a felszabadult Szolnok megye közneveléstudományának 1945. nyaráig terjedő történetéhez. Jászkunság. 1972. 1. 29—39. old.
2. Dr. Vaskó László: Szolnok megye iskolakultúrájának néhány sajátos vonása az 1945—48. közötti koalíciós időszakban. Jászkunság. 1973. 1. 21—31. old.
3. Dr. Vaskó László: Adalékok az Úttörőmozgalom kibontakozásának Szolnok megyei történetéhez. (1945—48.). Jászkunság. 1974. 1. 25—33. old.
4. Dr. Vaskó László: Adalékok a Szolnok megyei népi kollégiumok történetéhez és nevelőmunkájához. Jászkunság. 1971. 1—2. 69—76. old.
5. Dr. Vaskó László: A diákbizottságok Szolnok megyei történetéhez (1945—48.). Jászkunság. 1974. 3—4. 117—126. old.
6. Dr. Horváth Márton: A népi demokrácia közoktatási rendszere 1945—48. Tankönyvkiadó, Budapest. 1975. 188. old.
7. Bárdi Imre: A művelődésügy 20 éve Szolnok megyében. Jászkunság. 1965. 1—2. 40. old.
8. Hack Márton: Megyénk oktatásügyének fejlődése. Kultúrával népünkért. A Szolnok megyei Tanács V. B. Oktatási és Népművelési Osztályának kiadványa, 1965. június. 5. old.
9. 8. alatt idézett munka (a továbbiakban: i. m.) 5—6. old.
10. 7. alatt i. m. 37—48. old.
11. Vincze Sándor: Iskolarendszerünk fejlődése az elmúlt 30 évben. Oktatás és Pályaválasztás. A Szolnok megyei Pályaválasztási Tanácsadó Intézet kiadványa. 1975. 13—23. old.
12. Dr. Vincze Sándor: Művelődésügy. Közoktatás. Magyarország megyéi. Szolnok. Kossuth Könyvkiadó, 1983. 98—110. old.

13. Mohácsi Ottó: Szolnok megye felszabadulás utáni fejlődésének főbb jellemzői.
„Egy tisztántúli város felszabadulása és újrakezdése.”
Tudományos Konferencia. Kísújszállás, 1984. október 13.
14. Megyénk közoktatásának fejlesztéséért. Intézkedési terv az MSZMP KB 1972. június 15.-i — az állami oktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól szóló — határozata végrehajtásának megyei tennivalóira.
15. 16/1976. sz. megyei tanácshatározat Szolnok megye művelődésügyének 15 éves távlati fejlesztési programjáról.
16. 36/1981. sz. megyei tanácshatározat Szolnok megye művelődésügyének 15 éves távlati fejlesztési programjának felülvizsgálatáról és korszerűsítéséről.
17. 16/1983. sz. megyei tanácshatározat az állami oktatás helyzetéről és a fejlesztésére elfogadott megyei intézkedési tervről.
18. Szolnok megyei Levéltár. (A továbbiakban: Szm. L.) MTVB jkv. 1962. március 6. Jelentés a megyében lévő óvodák helyzetéről és az óvodai nevelők munkájáról.
19. Dr. Zalai Ernő: Tanyai iskoláink és a körzetesítés, 8. sz. alatt i. m. 21. old.
20. Szm. L. MTVB jkv. 1963. november 26.
A tanyai iskolák távlati körzetesítési tervének előterjesztése.
21. 8. alatt i. m. 5. old.
22. Bárdi Imre: Az oktatás területi ellátottságának kérdései Szolnok megyében I. rész. 1971. (Kézirat) 29. old.
23. Szm. L. MTVB jkv. 1963. november 12.
Tájékoztató jelentés az 1962/63. tanév főbb tapasztalatairól és az 1963/64. tanév beindításáról.
24. Szm. L. MTVB jkv. 1961. március 7.
Jelentés a gyógypedagógiai oktatás helyzetéről.
25. MTVB Titkárság, MTVB jkv. 1966. február 1.
Jelentés a gyógypedagógiai iskoláztatás helyzetéről és javaslat a távlati fejlesztési tervére.
26. Szm. L. jkv. 1962. október 22.
Tájékoztató jelentés az iskolareform végrehajtásának helyzetéről.
27. Szm. L. MTVB jkv. 1963. február 5.
A középiskolák távlati fejlesztési és szakmai profilírozási terve.
28. MTVB Titkárság, MTVB jkv. 1968. április 9.
Előterjesztés Szolnok megye középiskolai hálózatának az iskolareformmal kapcsolatos szerkezeti átalakítására.
29. Turányi István: Ötéves a magyar közlekedési üzemmérnök-képzés.
Jászkunság. 1956. 5—6. 193—199. old.
30. 27. alatt i. m.
31. Az MSZMP MB állásfoglalása az állami oktatás helyzetéről, a további feladatokról. (1. old.) 1983.

DOKUMENTUM

DR. KISS KÁLMÁN:

A kisújszállási progresszió történelmi előzményei

Az új élet szervezése, a demokratikus fejlődés kibontakozása

Senki sem vitathatja, hogy a felszabadulással induló forradalmi átalakulás gyökeres és éles szakítást hozott a tőkés földesúri múlttal szemben. Azt viszont semmiképpen nem fogadhatjuk el — amit esetenként szélsőséges elemek hangoztatnak —, hogy „nagyon kevés olyan mába nyúló hagyomány volt, amire a népi demokratikus forradalomért küzdő erők támaszkodhattak volna”. Ellen-séges megfogalmazás szerint: „a szocializmus nem hazai talajból nőtt ki, hogy szocialista rendszerünknek nincs „legitimációja”, történelmi illetékessége”.

Tágabb és szűkebb hazánk történelmi múltját vizsgálva, határozottan vála-szolhatunk mindazoknak, akik a felszabadulás utáni átalakulás gyökereit meg-kérdőjelezik, hogy voltak olyan forradalmi hagyományok történelmünkben, amelyekre az új élet, a demokratikus átalakulás, majd a szocializmus is épített. Kétségtelen tény, hogy a történelemkutatásnak még nagyon sok feladatot kell elvégezni annak érdekében, hogy a szocializmus hazai előtörténetét a közvéle-ménnyel, az ifjúsággal megértessük, elfogadtassuk, s a felszabadulással elke-zdődt forradalmi minőségváltást a múlt forradalmi hagyományaival dialek-tikus egységben értelmezzük!

Az 1967 óta fellendülő helytörténeti kutatás jelentős mértékben hozzájárult a magyar nép haladó, demokratikus, forradalmi és szocialista hagyományainak feltárásához. Úgy vélem, hogy ezen a téren még sok a tennivaló.

A Nagykunság e kisvárosában *Kisújszálláson*, de a szomszédos városokban, községekben, s nem utolsósorban megyénk székhelyén Szolnokon is megszerve-ződtek azok az erők, amelyekre az új, demokratikus hatalom építhetett. Megyei szinten is nyomon követhetjük a korábbi progresszió létezését. Eredeti, hiteles jegyzőkönyv bizonyítja, hogy Kisújszálláson 1944. október 10-én — 2 nappal a város első felszabadulása után, amikor tulajdonképpen még nem is sikerült a város teljes területét megtisztítani az ellenséges német csapatoktól — megalakult az Ideiglenes Városi Tanács. Tagjai kubikosok, agrárproletárok, tör-pebirtokosok, Kisújszállásnak sokat próbált, üldözést is szenvedett vezetői közül kerültek ki, s bevásárolták ebbe a Városi Tanácsba azokat a közigaz-gatási vezetőket, akik nem hagyták itt a várost, s korábban nem kompromit-tálták magukat.

Az *Ideiglenes Városi Tanácsban* a földmunkásokat: Bakó Kálmán és Földi István; a szervezett iparosokat: Földi Endre és Vígh Elek; a baloldali értelmi-séget: Herpai Sándor tanító (aki polgármester lett); a 19-es kommunistákat: Szűcs Elek képviselte. A volt tisztviselők közül: dr. Rác Kálmán, Szűcs Albert és dr. Vajda Béla kerültek be.

A 9 tagú tanács későbbiek során tovább bővült: dr. Pólya Lászlót, Varga Sándort, Váróczi Áront, dr. Szeremley Gyulát, dr. Kovács Kálmánt, Turbacs Mihályt, Kovács Józsefet, J. Kovács Imrét, Juhász Imrét, Sibelka Ivánt, Borók

Albertet és Janó Lajost választották még be a Városi Tanácsba. Végül is 21 tagból állt ez a sokirányú munkát végző testület.

Az Ideiglenes Városi Tanács megalakulásáról készült jegyzőkönyvben e szerv létrejöttének szükségességét, az előttük álló feladatokat így összegezték: „A háború következtében harcterré vált Kisújszállás Város is, mely körülmény az ideiglenes rend, közbiztonsági és egyéb feladatok ellátására az Ideiglenes Városi Tanács megalakulását — intézkedő hatóság hiányában — szükségessé tette”.

A felszabadulást követő kisújszállási események igazolják dr. Kovács Kálmán megállapítását: „Az új népi demokratikus államiság első elemeit a Szovjetunió hadserege által felszabadított magyar nép forradalmi alkotóereje alulról teremtette meg, a Horthy-rendszer ellenforradalmi állama és a Szalasi-féle nyilas rémuralom gépezetének romjain. 1944. szeptember végétől a sorra felszabaduló, egymástól elszigetelt falvakban és városokban a nép forradalmi és demokratikus erői — nem várva az új központi államhatalom létrejöttéig — a negyedszázadon át illegálisba kényszerített kommunisták gyorsan megalakuló legális szervezeteinek vezetésével önmaguk azonnal kezükbe vették saját sorsuk irányítását, az ügyek intézését”.

1944-re olyan forradalmi bázis alakult ki ebben a városban, akik képesek voltak — központi irányítás nélkül is — a legnehezebb helyzetben megfontoltan intézkedni, a város lakosságáról gondoskodni, s az itt élő embereket a demokratikus fejlődés útjára vezetni.

Kik voltak azok, akik a nehéz időben vállalták a város ügyeinek felelősségteljes szervezését, intézését? Többek között a volt agrárszocialisták, baloldali szociáldemokraták, akik a 20-as évektől nehéz körülmények között is vállalták a szervezkedéssel járó veszélyeket. Köztudott, hogy vidéken a szociáldemokratákat a hatóság állandóan szemmel tartotta, s olykor-olykor kommunistákként emlegették őket. A 30-as években a kisújszállási szociáldemokraták illegális keretek között, téli esteiken a marxista irodalom tanulmányozásával is foglalkoztak. Zsidó származású értelmiségiek segítségével — Darvas László és Strasszer Gyula — gondoskodtak a marxista művekről — Marx, Engels életével, a Kommünista Kiáltvánnyal, a történelmi materializmussal ismerkedtek. Később kapcsolatot építettek ki az illegális kommünista sejtekkel. 1942-ben a kisújszállási szociáldemokrata szervezetet betiltották, s még ebben az évben Darvas Lászlót és Strasszer Gyulát munkaszolgálatra bevonultatták. Mindketten kapcsolatban álltak az illegális kommünista sejtekkel. Strasszer Gyula magánkönyvtára volt — többek között — a kisújszállási szocialisták egyik szellemi forrása. Erős baráti szálak fűzték mindkettőjüket az agrárproletárok és szegényparaszatok szocialista érzelmi elemeihez. 1942 végén érkezett egy levél a frontról Darvas Lászlótól, amelyben azt írta: „Messze Oroszországból, ahol az ember élete igen olcsó”. Mindkettőjüket a háborúban pusztították el, sírhelyük ismeretlen. 1944. április 4-én Kisújszálláson letartóztatták a baloldali szociáldemokratákat. Bakó Kálmánt, Turbacs Mihályt, Földi Endrét, Földi Istvánt, Kovács Józsefet és Váróci Áront Budapestre a tolonházba hurcolták, ahol embertelenül bántak velük. Innen majd Nagykanizsára irányították a letartóztatott politikai foglyokat. Ebből a fogolytáborból végül is sikerült kiszabadulniuk.

A 19-es forradalmi hagyományok is táplálták a reményt több volt vöröskatonában, az 1918/19-es forradalmakban aktívan közreműködő, a kommünistákkal szimpatizáló emberekben. A volt kenderesi direktórium tagja; Turbacs

Mihály, — akit többször is bebörtönöztek — végül is Kisújszálláson telepedett le. Ő is a szociáldemokrata szervezet keretein belül igyekezett agitálni, s a földmunkásokat a szocialista eszmének megnyerni. Máté Endre egykori vöröskatona egyik terjesztője volt a „Gondolat”, „Új harcos”, „Új március”, „100%” c. illegális folyóiratoknak. Társaival rendszeresen hallgatták a moszkvai rádió magyar adását. Az internálás elől az utolsó pillanatban menekült el.

Nánási László — aki a kisújszállási agrárszocialista mozgalom egyik elismert alakja, nemrég megjelent „Emlékezetből” c. könyvében fiatal tanárok és felsőbb éves diákok, egyetemi hallgatók soráról (Juhász Imre, Harsányi Zoltán, Gyáni Sándor, Szabó Kálmán, Rákosi Zoltán, Kiss Tamás, Szeremley Gyula, É. Kiss Sándor, Kovács Kálmán, Barla Szabó Ödön, Antal Károly, Ari Sándor, Szabó Gergely stb.) tesz említést, mint akik határozottan szálltak szembe a Horthy-ellenforradalmi rendszert kiszolgáló, a nincstelen és szegényparasztságot sanyargató vezetőkkel, szélsőséges elemekkel.

A központi hatalom megalakulásáig a helyi MKP-szervezet támogatását élvező Ideiglenes Városi Tanács — amely több volt közigazgatási szervezetnél — állt a város élén. A központi hatalom megalakulása után kétségtelen, hogy Debrecen közelsége is potenciális segítséget jelentett a városban kibontakozó demokratikus fejlődés számára.

Az 1944. október 10-én megalakult Ideiglenes Városi Tanács az év végéig ezen a néven működött. A testület kezdettől fogva túllépett a közigazgatási feladatokon, s a város társadalmi-politikai életének, a közrend fontos letéteményesévé vált. A jegyzőkönyvek egyértelműen alátámasztják, hogy az Ideiglenes Városi Tanácsnak széles osztálybázisa volt, élvezte a város lakosságának bizalmát. A lakosság érdekében cselekedett; nem ösztönösen, tudatosan irányította a közügyek intézését. Politikus intézkedései és állásfoglalásai alapján nyugodtan mondhatjuk, hogy megszületésétől kezdve forradalmi, hatalmi szervezetként tevékenykedett.

Ismeretes, hogy a *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front* 1944. december 3-án meghirdetett programjában — többek között — a nemzeti bizottságok megalakítását is sürgette: „A nemzeti bizottságok a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szervei, melyek egyesítik a demokratikus és hazafias erőket és vezetik a harcot a népi Magyarorszáért”. Hajdú, Bihar, Szabolcs, Szolnok megyében a pontos névhasználat is bizonyítja, hogy csak decemberben kezdtek szerveződni a nemzeti bizottságok. A rendelkezésünkre álló források alapján megállapíthatjuk, hogy a közigazgatási hivatalok — így a kisújszállási Ideiglenes Városi Tanács is megfeleltek — az adminisztratív feladatok ellátása mellett — a politikai kívánalmaknak is. Az első hónapokban főként kommunisták vállaltak funkciót, ill. kaptak helyet a meginduló élet egy-egy posztján. A kommunisták az első hetekben, hónapokban, hivatali ténykedésükbe semmilyen pártpolitikai színezetet nem vittek. Tevékenységük megfelelt a demokratikus elvárásoknak. Megyei és nyilván kisújszállási sajátosság tehát, hogy a spontán demokratizálódási folyamat hónapjaiban itt nem alakultak külön népi bizottságok, s hogy e mögött nem politikai érdektelenség húzódott meg, hanem a közigazgatási hivatalok megújulása. Politikailag megbízható munkájukat bizonyítja az is, hogy a nemzetgyűlésbe küldendő képviselők kijelölése szintén általuk történt. Így a nemzeti bizottságok létrehozása Szolnok megyében áttevődött 1945 januárjára. Somlyai Magda „Történelemformáló hétköznapiak” c. munkájában olvashatjuk: „A kisújszállásiaknál — akik a mintát adták — ez

nem volt véletlen. A munkába állt kommunisták egy része a „Márciusi Front” ifjaiként lettek kommunisták, tanulták meg a nemzeti összefogás tartalmi és formai követelményeit. Mellettük, attól ahogyan ők csinálták a politikát, a közéleti tevékenységbe bekapcsolódó, magukat más politikai párthoz tartozónak érző demokraták, politikai nyugtalanság nélkül nézték az eseményeket, s így jó együttműködés alakult ki”.

A kommunisták — mint erre utaltunk — meghatározó szerepet tölthettek be a Városi Tanácsban. A felszabadult városok sokféle feladatainak megoldásában kezdeményező, gyakorlatban is érdemi munkát végeztek.

A demokratikus fejlődés és a város további sorsának alakulása szempontjából is jelentős eseményként tarthatjuk nyilván a Magyar Kommunista Párt helyi szervezetének megalakulását. Kisújszálláson is — mint a már felszabadult helységek többségében — központi intézkedés bevárása nélkül, elsőként kommunista pártszervezet alakult — a források szerint — 1944. november 1-én.

A volt baloldali szociáldemokraták, a 19-es kommunisták és a politikailag képzett marxizmust korábban rendszeresen tanulmányozó, kommunista eszmékkel szimpatizáló értelmiségiek játszottak fontos szerepet a Magyar Kommunista Párt helyi szervezetének megalakításában.

1944 decemberéig — az írásos források tanulsága szerint — dr. Kovács Kálmán állt a pártszervezet élén, majd igazságügyi államtitkárrá történt kinevezése után Földi István lett a pártszervezet titkára. 1944-ben még csak egy alapszervezettel működött az MKP. Előbb a Nemzeti Kör, majd a volt Úri Kaszinó lett a pártszervezet központja.

Az eredeti elképzelést Kisújszálláson is feladták, azt, hogy közvetlenül a felszabadulás után kis létszámú helyi szervezetet hoznak létre, amely a későbbiekben a párt politikailag szilárd gerincét képezheti, melyre nagyobb létszámú párt épülhet. Varga Sándor, akit a szervezési feladatokkal bíztak meg, a következőket jegyezte fel: „Rövid idő alatt Kisújszálláson 900 tagja lett a pártnak. Csináltattunk a nyomdában belépési nyilatkozatot és egy-egy tagsági lapot, amit 1 pengő ellenében adtunk át a belépőknek. Volt bélyegzőnk is. Kiss Sándor nevű nyomdász csinálta rá az ötágú csillagot, a betűket előbb gipszbe formáltam, majd ólomból kiöntöttem. Kopott nagyon a bélyegző, alig győztük pecsételni az igazolványokat.”

Kovács Kálmán decemberben a debreceni pártközpontban említést tett a kisújszállási pártszervezet létszámának feltűnő emelkedéséről.

Erre így reagáltak: „Ha ennyi párttagunk van, és azok mind kommunisták, akkor áttesszük Kisújszállásra a Párt Vezetőségének székhelyét. Debrecenből Tariska István és Dobó István ellátogatott Kisújszállásra, hogy személyesen is tapasztalatokat szerezzenek a pártszervezet munkájáról és meggyőzzék a kisújszállási pártvezetőket a nagylétszámú párttal kapcsolatos aggályaikról. Ezután elrendelték a párttagok igazolását. Csak azt hagyhatták a pártban, aki igazolni tudta, hogy a felszabadulás előtt is aktív munkát végzett a baloldali mozgalomban. Végül is 29 párttagot igazoltak, ill. hagytak meg az MKP helyi szervezetében. Nagy volt a felbolydulás a túlzottan szigorú tagrevízió miatt. Varga Sándor visszaemlékezésében olvashatjuk: „870 embertől bekértük a tagsági lapot, és visszaadtuk az 1 pengőt. Azt mondtuk a volt párttagoknak, menjetek a szakszervezetbe, dolgozzatok ott kommunistaként”. (Nehéz 40 év távlatából eldönteni az igazságot.) A túlzottan magas taglétszám realitása, de a 29-re csökkentett pártszervezeti létszám is erősen megkérdőjelezhető! Minden bizonnyal

sükségszerű lépés volt a párttag-felülvizsgálat, bekerültek ugyanis olyan egyének az MKP-ba, akiket nem a meggyőződés, hanem egyéb okok készítettek a pártba való belépésre. Ez a tagrevízió nem törte meg a demokratikus fejlődés lendületét, s nem távolította el az embereket a párttól és annak politikájától.

Szolnok megyében a felszabadulást követő hónapokban még nem működtek a többi demokratikus pártok. Az Ideiglenes Városi Tanács 1944. december 19-i jegyzőkönyve tanulsága szerint, Kisújszálláson a kommunista párton kívül más demokratikus párt nem működött. 1945 elején az MKP kezdeményezte Kisújszálláson is a demokratikus pártok megalakítását. 1945 januárjában a Nemzeti Parasztpárt alakuló ülésén Nánási László és dr. Pólya László a földosztást sürgették. 1945 végén a református népiskola tornatermében tartotta meg alakuló ülését a Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt. A párt vezetői kifejezték, hogy részesei kívánnak lenni a jövő Magyarország kialakításának. A háborús bűnösök megbüntetését követelték. A Szociáldemokrata Párt — csak úgy, mint a megye más helységeiben — legaktívabb tagjai, a szegényparasztság jelentős része, a felszabadulást követően a kommunistákhoz, a kommunista párthoz vonzódtak. Ezt kisújszállási vonatkozásban különösen jól érzékelhetjük. Az ellenforradalmi rendszer idején nehéz körülmények között működő szociáldemokraták az MKP szervezését szorgalmazták. Így viszonylag későn (1945 tavaszán) szervezték meg a Szociáldemokrata Szervezetet.

1944 decemberében az Ideiglenes Nemzetgyűlés, az Ideiglenes Nemzeti Kormány összehívása, ill. megalakítása jelentős változást eredményezett a kisújszállási közigazgatási hivatal munkájában, a város politikai életében. Két változásra kell irányítani figyelmünket: létrejött a központi hatalom és a helyi közigazgatási, ill. politikai élet közvetlen kapcsolata. Ezt a kisújszállási nemzetgyűlési képviselők és dr. Kovács Kálmánnak igazságügyi államtitkárrá történt kinevezése tette lehetővé.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés szervező bizottságának tagjai dr. Vajda Benő és Szilágyi József elfogadta a Városi Tanács elnökének, Kovács Kálmánnak a javaslatát, s az eredetileg tervezett két jelölt helyett Kisújszállás 3 képviselőt küldhetett az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. Ezt azzal indokolták, hogy a többi kun városban a politikai élet, a közigazgatási munka szervezettsége még nem éri el a kisújszállásit, s így a Kisújszálláson megválasztott képviselők (dr. Kovács Kálmán (MKP), Bakó Kálmán (földmunkásszakszervezet) és dr. Pólya László (NPP) a Nagykuntság minden demokratikusan gondolkodó és dolgozni akaró rétegét képviselik. Mint ismeretes, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elfogadta a Városi Tanács javaslatát, s így mindhárom kisújszállási küldött részt vett a Nemzetgyűlés történelmi jelentőségű ülésén. Rajtuk kívül Szolnokról 4-en, Jászberényből még 1 küldött képviselte Jász-Nagykun-Szolnok vármegyét.

1944. december 27-én került sor a kisújszállási Városi Tanács újabb rendkívüli ülésére. Ezen az ülésen döntöttek a kisújszállási *Nemzeti Bizottság* megalakításáról. 1945 január 3-án történt meg a határozat végleges hitelesítése. A január 3-i ülésen a Városi Tanács elnöke köszönetet mondott a maga, valamint Bakó Kálmán és dr. Pólya László nevében, amiért a városi tanács őket küldte ki a Nemzetgyűlésbe. Beszámolt a nemzetgyűlés lefolyásáról, annak légköréről, amit a „debreceni ősrégi kollégium tradíciós oratóriumában tartottak, ahol Kossuth Lajos egykori ülőszékét üresen hagyva, azt virágokkal díszítették”. Megnyitó beszédét a következőkkel fejezte be: „a most megalakult Nemzetgyűlés lesz a jogforrás, és a megalakított Kormány lesz hivatva Magyarország

demokratikus alapon való újbóli felépítésére". Ezek után javaslatot tett arra, hogy a városi tanács oszlassa fel önmagát, alakuljon át Nemzeti Bizottsággá, ismerje el a Nemzeti Bizottságot jogutódjának. A javaslatot a jelenlevő városi tanácstagok egyhangúlag elfogadták.

A demokratikus pártok és szervezetek (bár ezek még csak elvben működtek) küldöttei létrehozták a kisújszállási Nemzeti Bizottságot. Ebben MKP, NPP, Független kisgazdapárt, Földmunkásszövetség, Ipartestület, Kisipari Munkások Szakszervezete, Szellemi Munkások Szakszervezete, ref. egyház, róm. kat. egyház és a pártonkívüliek képviselői foglaltak helyet.

A megalakított, ill. megválasztott Nemzeti Bizottságot elsőként dr. Kovács Kálmán államtitkár üdvözölte. Kérte a Nemzeti Bizottságot, annak minden tagját, hogy „tegyék lehetővé az ország újjáépítését”... „A Nemzeti Bizottság egyhangú határozattal kimondja, hogy az országnak népi demokratikus alapon való felépítésén és a város közönségének érdekében akar dolgozni és mindenben támogatja a Nemzetgyűlést és a Kormányt”. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása után Kisújszálláson gyakran rendeztek ún. népgyűlést, ahová az MKP vezetői is ellátogattak, s a környező helységekből, városokból Kisújszállásra érkező tömeg előtt tartottak beszédet. Első nagyobb szabású népgyűlésre 1945. január 1-én került sor. A Himnusz után Herpai Sándor a kisújszállási Nemzeti Bizottság elnöke köszöntötte Tariska Istvánt az MKP debreceni székhellyel működő területi titkárát, Kovács Kálmán államtitkárt, aki beszédében méltatta az Ideiglenes Nemzetgyűlés szerepét. Belpolitikai célként a demokratikus fejlődés kibontakozását jelölte meg. Bakó Kálmán nemzetgyűlési képviselő sürgette a földreformot. A kisújszállási népújság dr. Tariska István beszédét így jellemezte: „ragyogó szónoki képességével valósággal elkápráztatta a népgyűlés közönségét: „Kisújszállás leégett romjai között, úgymond nehéz kimondani, hogy „Boldog Új Évet”! Az MKP nevében azt hirdetjük, hogy „Lesz magyar újjászülés”!

A debreceni Néplap 1945. január 5-i számában megjelent „Kunsági riport” a következőképpen jellemezte a kisújszállási állapotokat, s a környező helységeben kialakult politikai hangulatot: „Kisújszállás romokban hever. Egész utcatorok égtek le. Egymás mellett meredeznek a kiégett falak. A városka főutcája, főtere, a Kossuth utca, Nagy Imre utca, mind csupa üszkös rom”... „az élet azonban annál pezsgőbb... Már 10 órakor megkezdődik a felvonulás. Az MKP és NPP mellett a szabad szakszervezetek, iparoskör tömegei vonulnak fegyelmezett sorokban zászlók alatt a gyűlés helyére, hitet tenni az új, demokratikus rend mellett. A zárkózott nagykun ridegség mögött a reményteljes várakozás feszültsége csillog. Bízunk, várnak, remélnek... és cselekednek. Fegyelmezett érdeklődéssel és lelkesedéssel hallgatják a nemzetgyűlés képviselőinek beszámolását. Különösen élvezik saját parasztszónokukat Bakó Kálmánt. Megéljenzik a demokráciát, a függetlenséget, a nácik elleni háborút, a Szovjetuniót, tüntetnek a fasizmus, az elnyomás ellen.

A város szocialista világnézetű kubikosai és értelmisége a felszabadulás első napjától kezdve tudták, miről van szó. Azonnal politikai kérdésként kezelték mindent: személyi és vagyónbiztonságot, a zsírt, a búzát. Mindent. Ma rend van és bizalom. Mert mindezt ők maguk teremtették. Helyesen fogták fel a Nemzeti Bizottságok szerepét, a demokráciát, a saját és a közösség szükségleteit. „Kisújszállás a Kunságban példát mutatott”. Eredmény: népgyűlésükön közlekedési eszköz hiányában, 15 fokos hidegben ott vannak Mezőtúr, Túrkeve,

Törökszentmiklós, Karcag küldöttjei, meghallgatni, megtanulni az új idők szavát. . .”

1945 elején erőteljes lendületet vett a szakszervezetek szervezése is, és megkezdte működését a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének helyi szervezete is. Sok szép kezdeményezés fűződik az MNDSZ-hez: napközi otthont szerveztek, hogy a dolgozó anyák gyermekei jó helyen, felügyelet alatt legyenek. Télen összegyűjtötték az asszonyokat és lányokat, ahol beszélgetés közben csuhéjból szatyorfonásra tanították az érdeklődőket.

1945-ben megalakult a Magyar—Szovjet Művelődési Társaság, melynek elnökéül Győri Ferencet választották meg.

Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében 1945 március—április hónapokban alakultak meg a MADISZ-szervezetek. A „nyitányt” a Nagykun városok és környékbeli községek MADISZ-szervezeteinek alakuló nagygyűlése jelentette. Ezt 1945. március 6-án Karcagon tartották meg. A debreceni ifjúság üdvözlétét Csatári Dániel (akinek apja Csatári Endre 1918/19-ben igazgatója volt a kisújszállási gimnáziumnak, a forradalom lelkes híve volt, ezért váltották le) tolmácsolta.

A karcagi gyűlésen felszólalt Kiss József a MADISZ országos titkára, aki hangsúlyozta: „Dolgozva, tanulva, harcolva akarunk résztvenni a demokratikus nemzetépítésben”. A karcagi gyűlés után alakult meg Szolnokon a MADISZ 300 taggal, melynek elnökéül Sipos Károlyt választották meg. Kisújszálláson Fekete Józsefet és Varga Sándort bízta meg az MKP az ifjú-kommunista csoport szervezésével. Szabó Gergelynek a kisújszállási népújságban 1945-ben megjelent cikkei méltatják a MADISZ jelentőségét: „A most kiépülő demokratikus Magyarország egyik fontos pillére az ifjúság! Ezért kell hozzáfognunk az ifjúság szervezéséhez!”

Városunkban — a történelmi tények tanulsága szerint — a haladó, progresszív erők helyes irányba vezették a város társadalmát, s pozitív hatást gyakoroltak a környező településekre is. Nem véletlen az sem hogy a történelem többeket is megyei és országos vezetői posztokra emelt. Dr. Kovács Kálmánt a Magyar Kommunista Párt májusi konferenciáján a Párt Központi Vezetőségének tagjává választották. Közben kinevezték Szolnok vármegye főispánjává és közellátási kormánybiztosává. 1946-tól a Közlekedésügyi Minisztérium elnöki főosztályának lett vezetője. A kisújszállási Városi Tanácsban dr. Szeremley Gyula orvosként fáradozott a város egészségügyi helyzetének javítása érdekében. 1945-ben belépett a demokratikus hadseregbe, ahol a 6-ik honvéd gyaloghadosztály nevelőtisztjeként teljesített szolgálatot. Nánási László — aki Kisújszálláson 1944/45-ben rendőrkapitányként segítette a demokratikus fejlődést, s az MPP helyi szervezetének titkára volt, — a kormány Pestre költözése után — a Nemzeti Parasztpárt központjába került. Kezdetől fogva — mai napig is — országgyűlési képviselő, s tagja az Elnöki Tanácsnak. Szabó Gergely a NÉKOSZ főtitkára lett, később felelős miniszteri posztot töltött be.

Sorolhatnánk tovább is, de néhány példa alapján is láthatjuk, hogy nemcsak helyi, hanem megyei és országos szintű feladatok ellátására is alkalmassá váltak többen azok közül, akik 1944/45-ben helyi szinten szervezték és irányították az újjáépítést, egyengették a demokratikus fejlődés útját.

Őrizzük példájukat, ápoljuk forradalmi hagyományait!

Légi tevékenységek 1944-ben Szolnok megyében

A katonai repülők Szolnok megye területe fölött folytatott légi tevékenységét két, egymástól jól elkülöníthető szakaszra lehet felosztani. Az első szakasz 1944. nyarát, míg a második szakasz ugyanennek az évnek szeptembertől november közepéig terjedő időszakát foglalja magában.

A Szövetséges Légierő tevékenysége Szolnok megye térségében

1943. június 10-én a Szövetséges Hatalmak Egyesített Főparancsnoksága utasítására az Angliában állomásozó 8. amerikai légi hadsereg valamint az angol hadászati bombázó parancsnokság megkapta a „Pointblank” fedőnévvel ellátott CBO (Combined Bomber Offensive) direktívát.¹ Ez a döntés képezte az alapját az Európa különböző országaiban végrehajtott tömeges bombázásoknak. 1944. áprilisáig ugyanis az angol és amerikai hadászati légierő főleg dél-európai és német célpontokat bombázott.

1943. december 10-én különböző bombázó és kísérő vadász repülő egységekből létrehozták a Földközi-tengeri Szövetséges Légierő Parancsnokságát, (MAAF) amelynek hadászati (nagy távolságú) csapásmérő kötelékeit a Földközi-tengeri Szövetséges Stratégiai Légierők Parancsnoksága képezte (MASAF).² Ez a hadászati csapásmérő erő a 15. (amerikai) légi hadsereg, valamint a RAF (Angol Királyi Légierő) 205. bombázó ezredére épült. Különböző okok miatt, ez a szervezet 1944. nyarára érte el minden tekintetben a vele szemben támasztott követelményeket. Ezért a Szövetséges Vezérkarok által meghatározott célpontok — közte hazánk területén levők is — tömeges bombázása főleg ezután indult meg. Ezt a körülményt annak ellenére meg kell jegyeznünk, hogy 1944. áprilistól már hazánk irányába is rendszeresen hajtottak végre légi tevékenységet az angol—amerikai repülők.

A Földközi-tengeri Szövetséges Stratégiai Légierők parancsnokságának állományába 1944. nyarára már 21 bombázó ezred tartozott. Ebből 15 ezred B—24 Liberátor, 5 pedig B—17 Flyng Fortress típusú repülőgépekkel volt felszerelve.

A bombázógépek biztosítását zömmel a parancsnokság a vadászrepülőgép állományának felét kitevő F—38 Lightning, F—51 Mustang és F—47 Thunderbolt gépekkel oldották meg. A parancsnokság hatáskörébe tartozó 205 (angol) bombázó ezrednek éjszakai feladatokra használható Vickers—Wellington bombázók és néhány éjszakai feladatokra alkalmas B—24 Liberator és Halifax gépei voltak.³

A MASAF gépei Olaszországból, Foggia város környékén levő repülőterekről szálltak fel a feladatok végrehajtására.⁴ 1944. június 2-án a Szovjetunió és a Szövetségesek között létrejött megállapodás alapján a szovjet fél három légi támaszpontot (Poltava, Mírgorod, Pirjatyin) biztosított a parancsnokság gépei

számára.⁵ A „Frantik Joe” néven ismertté vált közös szovjet—amerikai—angol hadművelet lehetővé tette az angol—amerikai bombázók és az őket kísérő vadászok ható körletének kiterjesztését. Figyelembe véve a Földközi-tengeri Stratégiai Légierők Parancsnoksága elé állított feladatokat, megállapítható, hogy hazánk egyrészt nagy számú bombázó kötelékek átrepülési területévé, másrészt konkrét célpontjává is vált.

A Horthy-Magyarország honi légvédelme igen siralmas helyzetben volt ebben az időszakban. Mivel a kormány 1943-ban titkos egyezményt kötött arra, hogy nem tevékenykedik a németországi célpontok irányába repülő amerikai, angol kötelékek ellen, abban reménykedett, hogy ezzel a szerződéssel végérvényesen biztosították az ország légtérének védelmét. 1944. április 13-án azonban a valóság szerteoszlatta ezeket a reményeket. Ugyanis ezen a napon a szövetséges légierő súlyos csapást mért több magyarországi célpontra. Főleg ennek hatására 1944. május 1-vel megalakították Veszprémben a 101. (Puma) honi vadászrepülő osztályt Heppes Aladár őrnagy parancsnoksága alatt. Ennek az osztálynak 40 db Messerschmidt Bf. 109 G típusú gépe volt. Gyakorlatilag az ország légtérének vadász biztosítását ez az osztály látta el, a Bécs környékén települt 8 (német) honi vadászrepülő hadosztállyal együttműködve.⁵

A szövetséges bombázók legfontosabb hazai célpontjai kezdetben a hadi üzemek és fontosabb közlekedési csomópontok voltak. Nem véletlen tehát, hogy a megye területén belül az amerikai gépek leggyakrabban támadott helységét a megyeszékhely képezte. A várost az első bombázás 1944. június elsején érte, a repülőgépek 27 db romboló bombát dobtak le Szolnok lakott területeire. 1944. június 2-án a „Frantik Joe” hadművelet első jelentős akciójára került sor. A bombázókat Baker tábornok a MASAF parancsnoka személyesen vezette, az akcióban 600 db repülőgép vett részt. A támadó kötelékek először Szegedet, majd Szolnokot, Miskolcot és Debrecen-t vették célba.⁶ A Szolnokot támadó kötelékek célpontja a vasúti pályaudvar volt, a várost ért bombázások közül ez volt az egyik legsúlyosabb, 870 db bomba hullott a vasútállomásra és környéke-re, ahol épp német szerelvények tartózkodtak. A támadás következtében 1272 ember vesztette életét.⁷ A támadó kötelékek észlelésekor riasztották a 101. honi vadászrepülő osztályt, de azok harcba bocsátkozni az amerikai repülőgépek megtévesztő manőverei miatt nem tudtak.⁸

Ezt követően június, július, augusztus és szeptember hónapokban a Szövetséges Légeirő még tíz alkalommal hajtott végre támadást Szolnok vasúti csomópontja, közúti és vasúti hidjai, a Járműjavító és a város lakott területei ellen. Július 10-én az amerikai gépek 56 db légiaknát szórtak le a Tisza medrébe. Az angol, amerikai légierő két és fél hónap alatt összesen 2700 darab romboló bombát szórt le Szolnok területén kijelölt célpontokra. Augusztus 20-án támadást intéztek a szolnoki repülőtér ellen is, melynek során 8000 db kisméretű repeszbombát dobtak le. Szolnok ellen végrehajtott légitámadások során összesen 1404 ember vesztette életét, és természetesen igen jelentős anyagi károk is keletkeztek.⁹

A horthysta politikai és katonai vezetés a Szovjetunió majd Románia területén folytatott területszerző, önző politikája miatt jelentős légvédelmi és ezen belül repülő erőket vont el az ország területéről. Ezzel a lépésével szinte teljesen kiszolgáltatotta az ország lakosságát és területét a támadó repülő kötelékeknek.

1944. augusztus—szeptember hónapokban a Románia területén lezajlott hadi események változásokat hoztak a légi tevékenység tekintetében is. Ebben

az időszakban már „kézzelfoghatóvá” vált, hogy Magyarország területe is hamarosan a hadműveletek színterévé válik. Szeptember hónapban az angol amerikai gépek célpontjaivá ezért a várható hadműveletek szempontjából különösen fontos szerepet betöltő objektumok (közúti, vasúti csomópontok, katonai városok, repülőterek) váltak. Ebben a hónapban kapcsolódott be hazánk és ezen belül Szolnok megye ellen végrehajtott légi tevékenységekbe a szovjet Távolsági Légierő. 1944. szeptember 14-től 21-ig rendszeres csapásokat mért a főváros, valamint a Tiszántúl stratégiai fontosságú objektumaira. A Szovjet Távolsági Légierő ebben az időszakban 2905 repülőbevetést hajtott végre és 2100 tonna bombát dobott le.¹⁰

A magyar hadvezetés a szovjet hadsereg Románia területén folytatott sikeres hadművelete hatására, a még meglévő kevés honi vadászrepülő erőt is harctevékenységek légi biztosítására vonta be. Így 1944. szeptember elejétől október 5-ig a magyar honi légvédelem ereje tovább csökkent, mindez annak ellenére történt meg, hogy a berepülések nem szűntek meg, sőt még időszakonként fokozódtak is. 1944. október 6-án a 2. Ukrán Front csapatai megkezdik hazánk felszabadítását. Ettől kezdve már a MASAF repülő kötelékeinek tevékenysége Budapest és a Dunántúl fontosabb objektumainak támadására irányult.

A légierő tevékenysége a megye felszabadítására irányuló hadműveletek időszakában

A 2. Ukrán Fronttal szemben tevékenykedő német—magyar csapatok légi oltalmazását a 4. (német) légi flotta látta el. Ennek alárendeltségébe került fokozatosan a magyar repülő erők jelentős része. Ez a flotta körülbelül 400 repülőgéppel rendelkezett, amelynek jelentős része különböző bombázó és szállító repülőgépekből állt.¹¹ A szovjet csapatok támadásának megindulásakor a megye irányában védelemben levő 3. (magyar) hadsereg légi támogatására alapvetően a Veszprémben települt 101. vadászrepülő osztályt biztosították.¹²

A 2. Ukrán Front tevékenységének légi biztosítását Gorjunov vezérezredes 5. gárda légi hadserege hajtotta végre. Gorjunov¹³ tábornok nagy tapasztalatokkal rendelkező pilóta és széles körű ismeretekkel, gyakorlattal felvértezett parancsnok volt. Mintegy 30 repülőgép típust repült és 8000 felszállás során 3000 órát töltött a levegőben. Végigharcolta a Kaukázusban, Kubányban és az Ukrajnában folyó hadműveleteket. Légi hadserege sikeres tevékenységet hajtott végre Románia felett és mindvégig részese volt Magyarország felszabadításának. Több magas kitüntetést kapott, közte a Szovjetunió Hőse arany csillagát is.

A megye felszabadításának kezdeti időszakában, a harcokban nem volt jellemző a légierő tömeges alkalmazása. Erre inkább a 2. Ukrán Front támadásának fő irányába Debrecen—Nyíregyháza térségében került sor. A nagyarányú légi támogatást nem tették indokolttá továbbá azok a gyors sikerek sem, amelyek a szárazföldön harcoló szovjet katonák lendületes támadásukkal értek el.

1944. október 17-én a német vezérkar egy ellentámadást készített elő azzal a céllal, hogy megakadályozza a Tiszántúlon harcoló csapatai kettévágását és bekerítését. Ez a hadművelet Szolnokról indult. A német páncélosok támogatására aktivizálták a 4. (német) légiflotta tevékenységet is. A nagy reményekkel indult támadás Mezőtúr, Kisújszállás térségében elakadt, és ezzel a németek végérvényesen elvesztették a megye területén folyó harcokban a kezdeménye-

zést. Kleman tábornok páncélosai tehát nem jutottak el Karcagig, de — és talán éppen ennek a hatására — a német repülők súlyos bombatámadást intéztek a város ellen október 19-én.

1944. október végén a németek védelmi hadműveleteiben fontos szerephez jutott a tiszafüredi hídfő. A nagyközség felszabadítása után a szovjet csapatok hozzákezdtek egy, a Tiszán történő nagyarányú átkelés előkészítéséhez. Ennek megakadályozása érdekében október 27-én a német repülőgépek bombatámadást hajtottak végre Tiszafüred és környéke ellen.¹⁴

1944. október közepétől a főhadiszállás utasítására a 2. Ukrán Front parancsnoksága hozzáfog a támadás főirányának a Duna—Tisza közére történő áthelyezéséhez és az ezzel kapcsolatos feladatok kimunkálásához. Ennek során a Szolnok megye területén folyó felszabadító harcok hatékonysága még nagyobb szerepre tesz szert. A siker kifejlesztése érdekében a megye területére irányítják Sumilov tábornok 7. gárda hadseregét, és utasítást kap az 5. légi hadsereg, hogy fokozza a térségben tevékenykedő 53. és a 7. (szovjet) hadseregeknek nyújtott támogatást.

Október végén és november elején különösen Tószeg, Vezseny, valamint Szolnok közvetlen közelében alakulnak ki súlyos harcok. Az itt folyó harci tevékenységeket és magának a megyeszékhely felszabadítását a 303. és a 227. lövészes hadosztályok katonái hajtják végre. A szárazföldön harcoló szovjet katonákat a levegőtől Csanpalov ezredes¹⁵ 312. éjszakai bombázó hadosztályának pilótái támogatják.

Szolnok felszabadítása után a Kecskemét, Budapest irányban kialakult helyzet hatására a 2. Ukrán Front parancsnoka arra az elhatározásra jut, hogy a Tisza vonalán indított átfogó támadással valósítja meg Budapest bekerítését.

Ez a hadművelet kiemelt helyzetbe hozta a Szolnok—Jászberény—Hatvan támadási irányt. A megye területén harcoló két szovjet hadsereg mellett újból itt kap feladatot Plijev tábornok lovas gépesített csoportja.

A Tisza teljes vonalán kibontakozó hadműveleten belül a Szolnok—Jászberény—Hatvan irány légi támadására kap feladatot az 5. (szovjet) csatarepülő hadtest. A hadtest parancsnoka Komanyin ezredes¹⁶, aki jó néhány évvel később a szovjet űrhajósok első parancsnoka lett. Az ő hadtestében harcolt Beregovoj százados, akinek a nevét később a világűr békés célú meghódítása terén kifejtett kiemelkedő érdemei alapján ismerte meg a világ. Az 5. csatarepülő hadtest repülőgépeinek gerincét az akkor széles körben ismert és a németek által rettegetve tisztelt IL—2-esek alkották. A szovjet vadászpilóták pedig — az akkori idők egyik legkorszerűbb repülőgépén — a JAK 9-esen hajtották végre feladataikat.

1944. októberében az 5. csatarepülő hadtest alárendeltségébe került az Ionesku tábornok parancsnoksága alatt álló 1. (román) légi hadtest. Ennek állományában Messerschmidt, Junkers és Savoia—19 típusú gépek voltak.¹⁷

A német „Dél”-hadseregcsoport parancsnoka parancsában a végsőig való kitartásra szólította fel a Besenyszög—Cegléd vonaltól északra fekvő területek védelmére kirendelt csapatokat, amelyet szinte kizárólagosan német, ezen belül is a főbb irányokban SS erőkkel oldották meg.

Ennek a hadműveletnek egyik legdinamikusabb eseményekkel teli időszakát az 1944. november 7. és 8. között Szolnok és Polgár térségében végrehajtott szovjet tiszai átkelés jelentette. Az 5. csatarepülő hadtest a kedvezőtlen időjárási körülmények ellenére ezen a két napon 500 harci bevetést haj-

tott végre és tevékenységével nagymértékben segítette a szovjet egységeket a folyón való harci átkelésben.¹⁸

1944. november 12. és 16. között súlyos harcok alakultak ki Jászberény térségében. A földön folyó harcokci és gyalogos küzdelmekben a szovjet katonák húséges segítő társai voltak Komanyin hadtestének pilótái. A Szolnok—Jászberény—Hatvan irányába folyó harcok során az 5. csatarepülő hadtest átlagban naponta mintegy 300 harci bevetéssel segítette a hadművelet sikerét. Ennek a tevékenységnek külön is emeli a rangját az a körülmény, hogy ezekre a feladatokra esős, párás időjárási körülmények között került sor. Amikor a felázott tábori repülőterek a biztonságos repülés sokszor minimális időjárási feltételei sem voltak biztosítottak.

A repülőgépek tehát a Szolnok megye területén folyó harcokban sajátos lehetőségeiknek megfelelően igen fontos szerepet játszottak. Alkalmazkodásuk szorosan igazodott a szárazföldön kialakult hadi helyzethez. A légi tevékenységek tekintetében is bebizonyosodott, hogy a horthy-Magyarország kardcsörtető, nagyravágyó politikája és annak fedezetéül szolgáló katonai lehetőségek között mély szakadék volt. Az uralkodó körök a szövetséges hatalmaktól és köztük is főleg a Szovjetuniótól több olyan gesztust tapasztalhattak, amelyek a háború és a velejáró szörnyűségek elkerülhetőségéhez vezettek volna. De a magyar urak a józan ész, a realitások elfogadása helyett, a manőverezés, a Hitler-faszizmus végsőkig történő kiszolgálása mellett döntöttek. Ezért az annak következményeiből fakadó áldozatokat ismét — miként korábban a történelem során annyiszor — a népnek kellett meghoznia.

Kimutatás:

- A Szövetséges Légierő Szolnok ellen irányuló bombatámadásairól:
1944. június 1. 27 db rombolóbomba a város lakott területeire;
1944. június 2. 870 db rombolóbomba MÁV pályaudvar és környéke;
1944. június 27. 18 db rombolóbomba a város lakott területeire;
1944. július 10. 56 db légiakna vasúti Tisza-híd;
1944. augusztus 20. 600 db rombolóbomba MÁV pályaudvar és környéke;
1944. augusztus 20. 8000 db kisméretű repeszt bomba Repülőter;
1944. augusztus 28. 200 db rombolóbomba vasúti Tisza-híd;
1944. augusztus 29. 160 db rombolóbomba MÁV pályaudvar és környéke;
1944. szeptember 1. 99 db rombolóbomba vasúti Tisza-híd;
1944. szeptember 3. 27 db rombolóbomba vasúti Tisza-híd;
1944. szeptember 5. 270 db rombolóbomba vasúti Tisza-híd;
1944. szeptember 19. 400 db rombolóbomba vasúti Tisza-híd; MÁV Járműjavító műhely.
A bombatámadások következtében meghalt 1404 ember, az elpusztított terület nagysága 2,23 km² (19)

Jegyzetek:

1. Csanádi—Nagyvárad—Winkler: Magyar repülés története Műszaki Könyvkiadó 1974. 204. oldal
2. Ugyanott 204. oldal
3. Ugyanott 205. oldal
4. Ugyanott 205. oldal
5. Ugyanott 207. oldal
6. Ugyanott 207. oldal
7. 1944—1970. A felemelkedés útján. Dokumentumok Szolnok megye történetéből. Szolnok, 1971. 30. oldal
8. Csanádi—Nagyvárad—Winkler: Magyar repülés története Műszaki Könyvkiadó 1974. 207. oldal
9. 1944—1970. A felemelkedés útján. Dokumentumok Szolnok megye történetéből. Szolnok, 1971. 30. oldal
10. Bimbó József: A légierő a háborúban 89. oldal
11. Ugyanott 89. oldal
12. Csanádi—Nagyvárad—Winkler: Magyar repülés története. Műszaki Könyvkiadó 1974. 211. oldal
13. Komanyin: Repülők és űrhajósok. Kossuth Könyvkiadó; Zrínyi Katonai Kiadó 1973. (292 oldal)
14. Szolnok megye 1944—45-ös eseményeiből. Szolnok megyei Levéltár adattára. 1969. 26. oldal
15. Komanyin: Repülők és űrhajósok. Kossuth Könyvkiadó; Zrínyi Katonai kiadó 1973. (293. oldal)
16. Ugyanott 293. oldal
17. Ugyanott 293. oldal
18. Ugyanott 293. oldal
19. 1944—1970. A felemelkedés útján. Dokumentumok Szolnok megye történetéből. Szolnok, 1971. 30. oldal

A túrkevei gépállomás átszervezése 1961-ben

Tíz évvel termelőszövetkezeti várossá válása után Túrkeve ismét az országos érdeklődés előterébe került. Ez nemcsak — sőt, nem is elsősorban — a jubileum kapcsán történt, sokkal inkább azért, mert elsőként az országban — lényegében még kísérleti jelleggel — itt történt meg a termelőszövetkezetek kettős gépesítésének megszüntetése, a gépállomás mezőgazdasági termelőeszközeinek átadása a közös gazdaságok részére.

Az Állami Mezőgazdasági Gépállomás Túrkevét tizenkét éven át volt a szövetkezeti üzemek gépellátási bázisa. Létrehozására 1949 januárjában került sor, csaknem egy esztendővel a telepítés Szolnok megyei megkezdése után.¹ Megszervezését elsősorban az indokolta, hogy a közös gazdálkodásnak már 1948 őszén biztató kezdeményei mutatkoztak.² A termelőszövetkezeti szektor gyorsütemű bővülésével a gépállomás szolgáltatásai iránti igény erősen megnőtt, ami hamarosan a gépállomány növelését eredményezte. A polgármester 1949. december 26-i jelentése már azt állapította meg, hogy a túrkevei gépállomáson a traktorok száma 22-re emelkedett.³ Különösen nagyarányú fejlesztés következett be 1951 első felében, a termelőszövetkezeti várossá válás nyomán. 1951 június közepén már 62 erőgépről és a munkagépek számának erőteljes gyarapodásáról adhattak számot a keviék, valamint arról, hogy az akkoriban még újdonságnak számító kombájnból is rendelkeznek hárommal.⁴ (Utóbbi tény jelentőségét akkor értékelhetjük igazán, ha figyelembe vesszük, hogy az ország 368 gépállomása számára 1950—51-ben összesen 49 kombájnt állítottak üzembe.)⁵

A gépállomány a következő években is számottevően bővült. A városi pártbizottság 1953 áprilisi jelentése már 8 kombájnról és 40—40 aratógépről, illetve cséplőgépről szól, az 1954. március 23-i dokumentum pedig 10 kombájnról, 47 ekéről, 26 vetőgépről, 36 aratógépről.⁶ A két dokumentum ugyanakkor az erőgépek valamelyes — selejtezés miatti — átmeneti visszaesését is jelzi, amikor 58, illetve 55 traktor meglétéről tudósít. Hamarosan azonban etéren is a növekedés vált jellemzővé, aminek eredményeként 1956 júniusában 102, egy esztendő múltán pedig 109 traktort vehettek számba a túrkevei gépállomáson.⁷ A kombájnpark az 1954. évi 10-ről 1956 júniusáig 24-re bővült, majd a következő két évben változatlan maradt.⁸

Az ötvenes években a gépállomások gazdasági tevékenysége az alapvető talajmunkákra és a gabonabetakarításra koncentrált. Történtek azonban kezdeményezések az egyéb munkák végzésére is. Már 1951-ből találunk olyan említést, amely szerint a Vörös Csillag Tsz-ben jó eredménnyel alkalmazták a gépállomás szárvágásra átalakított aratógépét a kukoricabetakarításban.⁹ Egy 1956. augusztus 25-i jelentés szerint pedig a túrkevei tsz-ek 580 kh kukoricaszárát a gépállomás kombájnjával vágják le.¹⁰

A jelzettekén kívül egyéb munkafolyamatoknál is használtak a túrkevei termelőszövetkezetek munkagépeket, amelyek üzemeltetése azonban zömmel igaerővel vagy kézi munkával történt, s azok többségükben nem is tartoztak a gépállomás eszközkészletéhez. A negyvenes-ötvenes évek fordulóján kialakított állami gépmunopólium ugyanis nem terjedt ki az erőgépet nem igénylő gazdasági felszerelésekre.

Az ún. „nagygépek” és az egyéb eszközök birtoklási jogának merev elhatárolása következtében a túrkevei tsz-ek 1956 nyarán mindössze 2 cséplőgéppel és 9 tehergépkocsival rendelkeztek, traktoruk egyáltalán nem volt, fogatos eszközöket ugyanakkor jelentősebb számban mondhattak magukénak.¹¹ 1957-től az agrárpolitika lehetővé tette a közös gazdaságok számára az évekig tilalmazott traktorbeszerzést. A túrkevei szövetkezetek éltek a lehetőséggel, aminek következtében 1959 elején 8 traktoruk volt, s ezekhez 7 eke, 2 kultivátor, 5 fűkaszálo gép és egy vetőgép is tartozott.¹² A saját gépesítés e kezdeti eredményei azonban még nem változtattak lényegesen azon a helyzeten, hogy a tsz-ek gépellátási bázisát az állami gépüzemek jelentették. A fordulat csak a hatvanas évek elejétől következett be, számos gazdasági és társadalmi változás, valamint külföldi példák nyomán.

A gépesítés szervezeti rendszerének hatékonyabbá tételéről már az ötvenes évek közepétől viták folytak. 1957-ben felmerült a gépállomások felszámolásának és az

eszközállományuk termelőszövetkezeti használatba adásának gondolata is. Ezt azonban akkor még elvetették, s csupán a gépállomások önálló elszámolási egységekké alakítására születtek intézkedések, amelyek az adott feltételek között nem hozták meg a kívánt eredményeket.

Néhány év elteltével az 1957-ben még elutasított radikális átszervezési javaslat ismét napirendre került és meg is valósulhatott. Ezt az tette lehetővé, hogy a gépállomások szerepköre a falu tulajdoni és társadalmi viszonyainak megváltozásával szükségképpen módosult. Az állami gépüzemek hálózata ugyanis a szocialista agrárátalakulás kezdetén hármias feladatot kapott: a mezőgazdaság technikai bázisának megeremtését, a szövetkezetesítés gazdasági és politikai elősegítését, valamint a gazdagparasztság korlátozásában való aktív részvételt. A kollektivizálás befejezésével utóbbi kettő a teendők közül túlhaladottá vált, ugyanakkor a közös gazdaságok üzemméreteinek megnövekedése és szervezeti megszilárdulásuk egyre inkább indokoltá tette a saját gépesítést. Ezirányba ösztönöztek a nemzetközi tapasztalatok is.

1958 és 1961 között több szocialista országban a gépállomásokat gépjavitó állomásokká szervezték át, gépeiket átadták a szövetkezeteknek. Ezt az intézkedést azzal indokolták, hogy a „gépeknek a termelőszövetkezetekben való koncentrációja a gépállomási formánál hatékonyabb, gazdaságosabb, tehát sokkal magasabb fokú”, mivel kiküszöbölhető vele minden olyan nehézség, ami a gépállomások szolgáltató jellegéből adódik. A korabeli közgazdasági elemzés szerint a gépállomási géphasználati rendszer megváltoztatását a termelőszervezők korábban gyorsabb fejlesztésének szükségessége követelte meg, lehetőségét pedig a szövetkezetek megerősödése, gazdálkodásuk megszilárdítása teremtette meg.¹³

Az átszervezés elsőként a Szovjetunióban történt meg. Ott 1957-ben — még kísérleti jelleggel — közös irányítás alá vonták a kolhozokat és a gépállomásokat, abból a megfontolásból, hogy a gépállomások önálló elszámolási rendszere nem hozta meg a kívánt eredményt, ugyanakkor a kolhozok nagy része erős szocialista üzemmé vált és a termelőerők fejlettségi színvonala már feleslegessé tette az állam és a kolhozok közötti közvetítő léncszem, a gépállomások létét és a kettős irányítás nehezítette a célszerű gazdálkodást.¹⁴ Ilyen okok miatt került sort — zömmel 1958-ban — a szovjet gépállomások átszervezésére javító, technikai bázisokká és a gépek eladására a kolhozoknak. A változást a szovjet párt- és állami vezetés a következőképpen értékelte: „A gépállomásokon keresztül történő termelés-technikai ellátásról a traktorok és más gépek kolhozoknak való szabad eladására áttérni annyit jelent, mint magasabb színvonalra emelni a mezőgazdaság vezetését.”¹⁵

A szovjet példa nyomán hamarosan sor került az átszervezésre az NDK-ban és Csehszlovákiában, ahol a magasabb ipari fejlettség, a jobb gépellátás teremtette meg a szövetkezetek közvetlen gépellátásának feltételeit; míg Bulgáriában a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése, az eszközök koncentráltasága tette lehetővé a gépállomási rendszer átalakítását.¹⁶

1961-es szakvélemények szerint Magyarországon még sem az ipari háttér, sem a mezőgazdaság szocializálása nem teremtette meg a közvetlen lehetőségét a gépállomások átszervezésének, de a szocialista országok tapasztalatai egyértelműen azt mutatják, hogy erre nálunk is hamarosan sor kerül.¹⁷ Egy másik 1962-es tanulmány szerint a gépállomások átszervezésének gazdaságossági követelményei is mindinkább előtérbe kerültek. Ugyanis a tsz-ek saját gépesítésük miatt egyre kisebb mértékben veszik igénybe a gépüzemek szolgáltatásait, így azok munkája mind idényszerűbbé válik, ugyanakkor a gépállomási fenntartási költségek változatlansága miatt egyre gazdaságatlanabbá is. A gépállomási díjak emelése a gyenge szövetkezeteket sújtáná, az állami dotáció növelése pedig drágítaná a mezőgazdasági termelést. Ellenőrizhetlenné tenné a gépállomási gazdálkodást. A legkézenfekvőbb megoldás ebben az esetben a gépek szövetkezeteknek való átadása.¹⁸ A tsz-ek saját gépesítésének előtérbe kerülésénél a szovjet tapasztalatokat kell felhasználni — állapította meg a cikk — mégpedig a gépállomási gépek elosztásánál a fokozatosság és a differenciálás elvének szigorú betartásával. A gépállomási gépek átadása egyrészt az állam teherbíró képességét legkevésbé igénybevevő módszer — hiszen a meglévő, különböző elhasználati fokú géppark értékesítését jelenti —, új beruházást nem igényel. A korabeli indoklásban viszont az szövege mellett, hogy „a gépállomási gépek elosztása a termelőszövetkezetek között az összes szempontok (termelési szerkezet, munka- és fogaterővel való ellátottság, talaj- és domborzati viszonyok, stb.) figyelembevételével történt”, és ennek az elvnek megváltoztatása gazdaságilag erősebb tsz-eknek

kedvezne.¹⁹ Ezért gépállomási körzetbenként — de szövetkezetbenként is — időben differenciálva kell megvalósítani a teljes gépállomási gépállomány átadását egységes elvek szerint, de annak szem előtt tartásával, hogy a szövetkezetek gépvásárlási igényeinek kielégítését csak egyetlen forrásból, a gépállomási gépparkból lehet engedélyezni, és ettől csak akkor lehet eltérni, ha a gépüzemek nem tudják kielégíteni az igényeket — fejtegette a tanulmány szerzője — mert csak így biztosítható a gépállomások munkájának és a szövetkezeti saját gépek elosztásának tervszerűsége.²⁰

Az idézett néhány korabeli szakirodalmi részlet is jelzi, hogy az átszervezés igen nagy körültkintést igényelt. Ez indokolta az első esetekben a kísérleti jelleg érvényesítését. E kísérlet színterévé vált a túrkevei gépállomás, amely már korábban is kapott hasonló feladatot. „A gépállomások munkájában sok nehézséget okozott, hogy a termelési, műszaki és gazdálkodási módszerek általános bevezetése előtt sokszor elmaradt az alkalmazási lehetőségeknek kikísérletezése és azok helyességének... értékelése. Ennek megszüntetése érdekében... A termelési, műszaki és gazdálkodási módszerekkel kapcsolatos kísérletek végrehajtására a velencei (Fejér megye), a ceglédi (Pest megye) és a túrkevei (Szolnok megye) gépállomásokat jelölöm ki.”²¹ — közölte az érintettekkel a Földművelésügyi Minisztérium Gépállomási Főigazgatóságának 1955. április 19-i körlevele. A megyei tanács mezőgazdasági igazgatósága pedig 1956. május 5-én jelentette, hogy a „Szolnok megyei gépállomások közül Túrkeve kísérleti mintagépállomás lesz”.²²

A túrkevei gépállomás átszervezésének előkészítése közel két évet vett igénybe. Az MSZMP Szolnok megyei küldöttterkezelete már 1959. október 29-én határozati javaslatot fogadott el, mely szerint: „erőteljesen fejleszteni kell a termelőszövetkezetek saját erős munkagépállományát. Javasolni kell a Központi Bizottságnak, a kormánynak, járuljon hozzá a megyében két gépállomás — Karcag, Túrkeve — teljes gépparkjának átadásához a termelőszövetkezeteknek és a gépállomások gépjavító-bázissá való átszervezéséhez.”²³ Hasonló módon foglalt állást ez ügyben a megyei pártvégrehajtó-bizottság is abban a jelentésben, melyben a termelőszövetkezetek megszilárdításáról számolt be 1960. február 29-én az MSZMP KB Titkárságának.²⁴

Az átszervezés gondolatának megszületéséről a megyei pártbizottság és a megyei tanács mezőgazdasági osztálya által 1960. január 14-én adott jelentés a következőket írta: „A kongresszusi irányelvek megvitatása alkalmával a karcagi és túrkevei városi pártterkezeteken olyan javaslat vetődött fel, hogy a Megyei Pártbizottság és a Tanács Végrehajtó Bizottsága vizsgálja meg: időszerű és célszerű volna-e Karcag és Túrkeve városok területén a gépállomásokat, mint olyanokat megszüntetni és az erő- és munkagépeket a termelőszövetkezet tulajdonába adni, a gépállomásokat pedig gépjavító vállalat alá szervezni? A Megyei Párt-végrehajtóbizottság ezzel a gondolat-tal egyetértett, abból kiindulva, hogy a gépeknek a termelőszövetkezetek tulajdonába való adására úgyis előbb-utóbb sor kerül, így csak hasznos lehet előzőleg bizonyos tapasztalatokat szerezni. A Párt és Tanács Végrehajtóbizottsága a karcagi és túrkevei elvtársak ilyen irányú kérését a Párt Központi Bizottságának Titkársága és a földművelésügyi miniszter elvtárs felé továbbította. Az elvtársakkal megállapodtunk abban, hogy mindkét városban a gépek átadásának módját, kihatását kidolgozzuk és egy alapos elemző munka után javaslatunkat a Párt Központi Bizottságának mezőgazdasági osztályához, valamint a Földművelési Minisztérium Kollégiumához megtárgyalás végett előterjesztjük.”²⁵

A gépatáddással kapcsolatos feladatok megvizsgálására 1959. december 16-án mindkét városban a tsz-ek, a gépállomás, valamint a helyi pártbizottság és tanács képviselőiből bizottság alakult, amely Túrkeven 1960. január 4-ére, Karcagon január 9-ére már el is készítette javaslatát. A túrkevei előterjesztés²⁶ — amelyet a megyei szervek elfogadtak és támogató véleményükkel továbbítottak az MSZMP KP mezőgazdasági osztályához és a Földművelésügyi Minisztériumba — leszögezte: „A Bizottság időszerűnek tartja a gépek átadását. A gépeknek a tsz munkaszervezetébe való beállítása kézi, fogat, gépi munkaerő egységes irányítása lehetővé teszi, a gépek kapacitásának jobb kihasználását, a munka minőségének további javítását. A traktoroknak a tsz-hez való tartozása, illetve a termeléseredmények alakulásától függő javadalmazása, fokozza a termelésben való érdekeltséget, ösztönöz a termelékenység növelésére és a termelési költségek csökkentésére.

Számításaink, javaslataink alapján a géppark átszervezésével egy normál hold költsége kevesebbe kerül, mint a 3004/2 Korm. határozat alapján gépállomási üze-

meltetésnél. Az átszervezéssel kiküszöbölődik a géppark irányításában megmutató kettősség és bizonyos érdekellentét.

Javaslatainkat helyben a termelőszövetkezetek tagjaival, gépállomás dolgozóival megvitattuk. A javaslattal a termelőszövetkezetek tagjai teljes egészében egyetértenek, a gépállomás dolgozóinál is csak egy-két esetben merül fel a javadalmozással, illetve a további ipari SZOTK biztosításával kapcsolatos aggodalom.”

A megyei szinten megerősített helyi javaslatot 1960 márciusában a Földművelésügyi Minisztérium pártolólag terjesztette a Gazdasági Bizottság elé, megemlítve, hogy az átadásra kerülő túrkevei és karcagi gépállomány leltári értéke mintegy 33 millió Ft, tényleges értéke azonban „jóval kisebb” mivel 4 millió Ft-ra tehető értékű javításra szorul.²⁷

A túrkevei gépállomás átszervezése a gyakorlatban 1961-ben valósult meg. Akkorra a program némileg módosult. Egyrészt a karcagi gépállomás egyidejű átalakítása elmaradt, s arra csak 1963-ban került sor.²⁸ Másrészt viszont — a teljes profilváltás végrehajtása nélkül — a gépzemek szélesebb körénél került sor részleges gépátadásra. Ennek a megoldásnak az indoklását tartalmazza a Földművelésügyi Minisztérium által a Gazdasági Bizottság elé terjesztett 1961 január 25-i javaslat.²⁹ „A termelőszövetkezetek és a gépállomások egyidejű gépellátása igen jól bevált, ezért a gépesítésnek ezt a fokozatos, párhuzamos rendszerét továbbra is fenn kell tartani.” — hangzotta a dokumentum, majd a következőképpen folytatta: — „Az 1961 évi alacsony gépberuházás azonban nem teszi lehetővé, hogy hat megyében (Fejér, Győr-Sopron, Komárom, Somogy, Szolnok és Veszprém megyék), ahol a gép-sűrűség az országos átlagot meghaladja, új gépet adjanak el a termelőszövetkezeteknek. Az idén beszerzésre kerülő gépek — az állami gazdaságokon kívül — a többi megyék termelőszövetkezeteibe és gépállomásaira kerülnek. A termelőszövetkezetek gépvásárlási igénye azonban az említett hat megyében is nagy, mert itt van a legtöbb politikailag, gazdaságilag és szervezetiileg megszilárdult termelőszövetkezet, amelyek leginkább képesek a saját gépesítés növelésére. Elsősorban a fentiek miatt, továbbá annak érdekében, hogy a gépállomások későbbi években történő átszervezéséhez tapasztalatokat szerezzünk — kísérletjelleggel — szükségesnek tartjuk, hogy az említett hat megyében a termelőszövetkezetek gépvásárlási igényeit a gépállomások géppállományából elégítsük ki.” E megfontolás alapján a hat megyében összesen maximálisan 1000 gépállomási traktor eladását irányozták elő, mégpedig úgy, hogy azokból néhány tsz teljes gépesítése valósuljon meg. Ez a javaslat is még két gépállomás teljes átszervezésének időszeregéről szólt.

Az 1961-ben ténylegesen lezajlott eseményekről a megye gépállomásainak éves szöveges mérlegbeszámolója tudósít. Eszerint az esztendő folyamán 200 gépállomási erőgép került átadásra a tsz-eknek a hozzájuk tartozó munkagépekkel együtt. Az érintett 31 466,5 ezer Ft nettó értékű állóeszköz 9 közös gazdaság teljes gépesítéséhez volt elegendő. Gépjavító állomásra a dokumentum szerint 1961-ben egy gépállomást — a túrkeveit — szerveztek át.

A gépállomány átadására Túrkevéen 1961 április elejétől augusztus közepéig folyamatosan került sor.³¹ Ennek során a Vörös Csillag Tsz 54, a Búzakalász 36, a Tánácsos pedig 32 erőgépet vett át, a hozzájuk tartozó munkagépekkel együtt.³² Az akció lebonyolítása után — a gépállomástól vásárolt és a korábbi saját eszközeik összegeként — 1961 végén a túrkevei termelőszövetkezetek 133 traktor, 29 kombájn, 22 kultivátor, 15 fúkasza, 5 járvasilózó, 3 répatakarító gép birtoklásáról adhattak számot, egyéb kisebb-nagyobb munkagépek mellett.³³

A gépek átvétele sok tekintetben kedvező volt a közös gazdaságok számára, hiszen az elvégzendő munkákhoz jobban alkalmazkodva tudták kihasználni azokat. Ugyanakkor azonban bizonyos minőségi gondok is mutatkoztak, hiszen a volt gépállomási gépek között jelentős arányt képviseltek az elavult, nem korszerű eszközök. Erre jellemző, hogy 1961 végén a túrkevei tsz-ek 133 traktorából a 69 kerekes szántótraktor mind izzófejes volt. (Az univerzáltraktorok száma 49-et tett ki.³⁴) Az átvett javak árának fizetése viszont számottevő anyagi erőforrásokat kötött le, ami akadályozta a gépállomány felújítását. A városi tanács mezőgazdasági osztályának 1962. november 16-i jelentése szerint a túrkevei tsz-ek azévből pénzügyi fedezet hiányában gépi beruházást eszközölni nem tudtak.³⁵ A változások így terhet is jelentettek a szövetkezeti üzemeknek, hosszabb távon azonban legyenesen kedvezőbbé tették működésük megbízható műszaki-technikai bázisának kialakításához a feltételeket.

A túrkevei gépállomás átszervezésének mind eredményei, mind gondjai hasznos tanulságokat szolgáltatottak a további gépátadások számára. Ennek is szerepe volt abban, hogy a későbbiekben az átadott eszközökkel kapcsolatos minőségi problémák kevésbé mutatkoztak. A nagykunsági városban 1961-ben történtek tehát önmagukon túlmutató jelentőséggel bírtak.

Jegyzetek:

1. Egész szívünkkel! (A Szolnok megyei gépállomások, gépjavitó állomások, Mezőgép Vállalatok negyedszázados története. Szerk.: Borzák Lajos, Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat 1973) 45. 26. l.
2. V. ö.: Hagymásy Sándor — Urbán László: A közös gazdálkodás 30 éve Túrkevéen 1948—1978. (Túrkeve 1979.) 32—34. l.
3. Szolnok megyei Levéltár (a továbbiakban SZML) Szolnok megye Mezőgazdasági Igazgatóságának iratai (a továbbiakban MEZIG) 1076/1949.
4. MSZMP Szolnok megyei Bizottsága Archivuma (a továbbiakban MSZMP MB Arch.) 53. f. 2. fcs. 28. 6 e.
5. Mezőgazdasági Adattár (KSH 1965.) I. kötet 8. 1. és II. kötet 405. 1. adatai alapján
6. MSZMP MB Arch. 39. f. 2. fcs. 183. 6 e. és SZML Gépállomások Szolnok megyei Igazgatóság iratai (a továbbiakban GÁ Ig.) 13. doboz B 628—4/3
7. SZML Túrkevei Városi Tanács V. B. Mezőgazdasági Osztály iratai (a továbbiakban TVTVB Mg. O.) 14/1956. és SZML GÁ Ig. 4. doboz
8. SZML GÁ Ig. 13. doboz B 628—4/3, SZML TVTVB Mg. O. 14/1956. és SZML GÁ Ig. 31. doboz 31—18/1958.
9. MSZMP MB Arch. 39. f. 2. fcs. 205. 6 e.
10. SZML Szolnok megyei Tanács V. B. Mezőgazdasági Osztálya iratai (a továbbiakban MTVB Mg. O.) 649—2—34/1956.
11. SZML TVTVB Mg. O. 14/1956.
12. Uo. 3916/1958.
13. Dr. Csizmadia Ernő: Két út — két világ. (A mezőgazdaság nagyüzem átalakulásának tőkés és szocialista útja, Kossuth Könyvkiadó 1962.) 206. l.
14. Csete László: A kolhozrendszer fejlődésének új állomása, Közgazdasági Szemle 1958/6. 582. l. és Hont Péter: A szovjet gazdasági élet fejlődésének néhány fő vonása (h. és) 17—18. l.
15. Szovjet Híradó 1958/8. melléklet 10. l.
16. Dimény Imre: Mezőgazdaságunk traktorszükségletét meghatározó tényezők (Akadémiai Kiadó 1961.) 15. l.
17. Uo.
18. Kelemen Zoltán: A gépállomások átszervezésének közgazdasági előfeltételei hazánkban (Közügazdasági és Jogi Könyvkiadó 1962.) 203. l.
19. Uo. 203—204. l.
20. Uo. 204—205. l.
21. SZML GÁ Ig. 20. doboz FM 628—38/1/1955.
22. Uo. 23. doboz FM 628—62/1/1956.
23. A felemelkedés útján (Dokumentumok Szolnok megye negyedszázados történetéből, szerk.: dr. Ungor Tibor, Szolnok 1971.) 373. l.
24. Uo. 390. l.
25. SZML MTVB Titkárság szám nélküli iratai 86. doboz
26. Uo.
27. UMKL Termelőszövetkezeti Tanács iratai 23. doboz 001/12/1960.
28. A karcagi gépállomás átszervezésének megtörténtéről a Szolnok megyei gépállomások és gépjavitó állomások 1964. március 26.-án keltezett 1963. évi szöveges mérlegbeszámolója tudósít. SZML MTVB Titkárság szám nélküli iratai 91. doboz
29. UMKL Termelőszövetkezeti Tanács iratai 24. doboz 001/3/1961.
30. SZML MTVB Titkárság szám nélküli iratai 91. doboz
31. SZML MTVB Mg. O. 23. 014—35/1962.
32. SZML Termelőszövetkezeti Tanács Szolnok megyei megbízottjának iratai 46. doboz (az MTVB Mg. O. 1962. április 11.-i jelentése)
Más forrásunk szerint a Tánácsics Tsz 39 erőgéphez jutott. 25 éves a túrkevei Tánácsics Mezőgazdasági Termelőszövetkezet (szerk.: Szegő László, Túrkeve, 1974.) 14. l.
33. SZML TVTVB Mg. O. 4035/1962.
34. Uo.
35. Uo. 4035—27/1962.

HAGYOMÁNYOK

KATONAPORTRÉK

„Az évek szálltak...”

Régebben magam is katona voltam, igaz azok közé tartoztam, akik nem maguk választották ezt a hivatást. Mert volt időszak, amikor a szükség parancsolt, akkor úgy mondtuk: a párt küldött a hadseregbe. Akik most készülnek nyugdíjba, vagy egy-két éve búcsúztak el, már többségük saját elhatározásából lett katona, hogy pont ők lettek katonákká az természetesen továbbra is történelmi szükségszerűség volt. A két férfi, akinek sorsa most kezembe adta a tollat, az első olyan nemzedék tagja, amelynek már némi lehetősége volt a kezdet kezdetén is kicsit jobban felkészülni a hivatásra. Mert őszintén szólva az előttük járó nemzedék csak hitét, munkás- vagy parasztszűrését hozta a seregbe. Csillagokkal a vállán kellett megtanulnia a katonamesterséget. Hogy ez mennyire sikerült, hivatássá vált-e vagy csak mesterség maradt? Azt a környezet csak abból látta, érzékelte, hogy mennyire várja az idős katona a szolgálat utolsó napjait. Akik ma készülődnek a búcsúra, azok számára az évek már szálltak, inkább csak a vállapon szaporodó csillagok súlyából érezték az idő múlását. Egy-egy pillanatra hitetlenül meg is álltak, mert az utolsó szolgálati évek apró jelekkel hozták tudomásukra, hogy közeleg az őket ünneplő utolsó nap, amely kényszeríti az embert a számvetésre. Két ilyen készülő számvetés részese voltam a Killián György Repülőtisztai Főiskolán. Két tanár (Dr. Bálint Sándor és Zsilák András, mindkettő alezredes) avatott be gondolataiba.

Az indulás

Bálint Sándor 1929-ben született. Családját a nagy gazdasági válság széttagozta, a gyerekek a lelenche kerültek. Onnan Jászdózsára, egy parasztcsaládhoz vitte sorsa. Szerencséjére családtagnak, hiszen nevelőszülei vállalták az egy éves gyermekkel járó gondokat. Szinte édes szüleinek érzi ma is a régen meghalt, néhány holdas, idős Molnár Józsefet és feleségét. Ma már romantikusan boldognak látja gyermekkorát.

— A Tarnapart fáit, a halászkok meséit, a vasárnap délután bandázásainak vidámsága mostanában is megkísért — mondja mosolyogva és arcán most is megcsillan gyermeksége életre szóló élményeinek emléke.

Nem soká tart a boldogság, mert tizenkét éves korában megjelenik a menhely képviselője és elviszi Miskolcra, kiadják munkára. Visszaszökik. Molnár József, aki szintén nem tud a gyerek nélkül élni, örökbe fogadja. Ketten élnek a kis házban, mert a mama már 37-ben meghalt. Az öregember egyre nehezebben viseli sorsát, szinte egyedül megissza a kis szőlő termését és 1946-ban meghal. Sándor egyedül marad. Újra a merre, hova nagy kérdése.

— Suszter leszek vagy paraszt. Paraszt is lehetek, hisz van néhány hold földem, de a gyámomék jobban szeretik a földet, mint engem, küldenek is:

menjek szerencsét próbálni, mint a többi fiatal. 1947 januárjában el is indulok. Az első utam: a szüleim felkeresése. Nem vállalnak, de megismerem a bátyámat. Furcsa érzés, csak a húgomat ismertem eddig, véletlenül odakerült a faluba. Most egy kemény izmú, fiatal legény állt előttem. Érzem, hogy számíthatok rá, munkás Csepelen. Én is odamegyek segédmunkásnak. Az ócskavas-telepen dolgozom. Eldőlt tehát az életem sorsa, munkás lettem. Ma már tudom, hogy büszkeség töltött el, különösen akkor, amikor az első egyenruhát magamra öltöttem, a SZIT egyenruha volt. (A SZIT: Szakszervezeti Ifjúmunkás és Tanonc Mozgalom.) Igaz, ez volt az első igazi ruhám, ami elfedte addigi keserves életemet is.

Zsilák András 1930-ban Békéscsabán született, illetve négy kilométerre Csabától egy tanyán. A gyermeksége egészen más, mint Bálint Sándoré. No nem csak azért, mert egy nagy család gyermeke, egy olyan családe, ahol a nagyobbak mindig példát mutatnak emberségből, szeretetből. Ebben a családban az új kor fáklyáját az apa már 1919-ben meggyújtotta és ez a fáklya nem csak pislákkolt, hanem nagy lángon égett, hisz a híres viharsarki mozgalom olyan kemény agrárproletárookra épített, mint Zsilák András apja is volt. A fiúcska már tízévesen nem csak a nyomort, de nyomorból a kivezető utat is sejtette. A tanyáról a városba vezetett a család útja, az építőmunkások közé. A Zsilákék a városban is példát mutattak. 1944-ben, a város felszabadulása után a család minden tagja kivette részét a kommunista párt szervezéséből is. András a legelső csabai fiatalok között, tizenöt évesen lett párttag.

A másik fiú csak 1947-ben találkozott a munkásmozgalommal. Egy öreg kohász a csepeli Martinból figyelt fel a szorgalmas fiúra és hívta meg a kommunista pártba. Az élet szélesre tárta a kaput: a kis segédmunkás akár kohász-mesterré is lehet. Ezt érezte akkor *Bálint Sándor*.

— Kerestem a tanulás útját. A kis csengettyűs iskolából hozott hat elemi már kevés, tanulni akartam. Később az úgy ment, hogy beiratkoztam az ember. De 1947-ben azt mondták: csak akkor lehet mesterséget tanulni, ha előbb felépítitek az iskolát, meg a kollégiumot. Építettünk minden szabad percünkben. Ma is büszke vagyok, ha elvisz az utam az Illatos úti iskola mellett. Az én hat elemimből csak négyet ismertek el, így duplán tanultam; a tanonciskolával párhuzamosan megszereztem a nyolc általánost is. Az ifjúsági mozgalomban is tevékenykedtem, voltam kollégiumi titkár is. Egyszer kaptam egy szép emlékplakettet; Lenin, Sztálin, Rákosi volt rajta. A gyámoméknál a kredencen állt. Egy szombaton, amikor hazamentem, látom ám, hogy a plakett be van fordítva a fal felé. A gyámom felesége magyarázta, hogy „olvasó nap” volt náluk és a Mária kép alól mégsem nézhetett az imádkozókra Lenin, Sztálin meg Rákosi. Nagyon vallásosak voltak. 1950-ben felszabadultam, segéd lettem a Martinban, de ősszel behívtak katonának.

Hat elemivel indult *Zsilák András* is, de az ő ifjúsága másként telt. Az első nagy emlék a földosztás. Alig tizenöt évesen ott volt az apja mellett, de nem csak ő, a család minden tagja. Nővére például újságíró lesz.

— Nem könnyűek ezek az évek, kegyetlen pártharcok folynak Békéscsabán is. Apám hirtelen természetű ember volt, a pártpolitika megvalósítása érdekében keményen harcolt, de mi gyerekek csak az átvirrasztott éjszakákat érezteltük; hol a szociáldemokrata főispánnal, hol a kisgazdákkal vitázott még álmában is. 1946 elején egy újabb munkát bíztak rá. A csabai föld nélkül maradt agrárproletárok megszervezését, hogy azok a Dunántúlon elhagyott sváb-földeket foglalják el és teremtsenek ott új életet. Lassan ment a munka, míg-

nem az egyik régi cimborája fejére olvasta „vizet prédikálsz és bort iszol”, „a példa az hitelt ad”. Így indult el a család Dunántúlra, telepesek lettünk egy volt sváb faluban. De számunkra légüres tér volt az a falu, gazdagabbak voltunk mint otthon, de a gazdagság semmit sem ért Békéscsaba politikai harcai nélkül. Visszatelepültünk. Én 1948-ban jelentkeztem katonának, utász lettem.

Egyenruhában

Zsilák András a hívó szóra ment: „kommunista fiatalokat a hadseregbe”. Tudta, hogy tiszt lesz. Nagy várakozás égett benne. Az első percben az egyenruhát szerette meg, de észrevett magában még valamit, rányitotta a szemét egy ismeretlen világra, az ipar csodájára. Élvezte, amikor a Dunán hidat vertek, a kész híd pedig egy igazi mű lett. Ez az ipar csábítása volt és egy életre szóló. Egy életre eljegyezte magát a vassal, a géppel.

A nyári katonai táborok emléke elevenen él Bálint Sándor emlékezetében is, de ő inkább az emberi teljesítményeket idézi. A katonák hősiességét a bodrogközi árvíznel, a kitartó tanulást, mert még sok az írástudatlan és a hadsereg vállalkozott a betűvetés megtanítására is.

— Az újoncképzés után párttitkár lettem, így közelről láttam mindent és megpróbáltam segíteni is. Emlékszem, milyen meleg közelség volt a tisztek és a katonák között, és nem csak azért, mert sok volt a fiatal tiszt, hanem azért is, mert ugyanazok a falvak, gyárak küldték a tiszteket is, mint ahonnet a katonák bevonultak. Így találkoztam a hadsereg emberformáló hatásával. Ebben a munkában kerestem a saját helyemet, kezdtem érteni, hogy érdemes katonának maradni. Azt a szót, hogy hivatás ismertem ugyan, de érteni, érezni csak jó idő múlva tanultam meg. Talán a Petőfi politikai tisztképző iskolán, amikor az első nagyképzettségű tanárokkal találkoztam.

— Én a repülő műszaki tiszt iskolára kerültem — emlékszik vissza Zsilák András az indulás éveire. — Nem volt könnyű, csak annyi műszaki ismeretem volt, amit az első katonaévben szereztem. Visszatekintve: talán a kíváncsiság, a tudniakarás, az ebből származó szorgalom vitt előre. Rajtunk múlik, műszakiakon, hogy a levegőben mi történik az általunk előkészített géppel. Ez a legnagyobb teher, de a legjobb gerincerősítő is. A felelősségtudat, a másokért való felelősségvállalás, és nem utolsósorban a milliókat érő technikáért való felelőség. A rövid tanulás időszaka alatt azt hiszem bizonyítani akartam az apám előtt, a viharsarkiak előtt.

— Az iskola végével már tudtam, hogy igen keveset tanultam, és azt is tudtam, hogy a haditechnika fejlődése sem áll meg, ezért már akkor elhatároztam, ha kell egy életen keresztül tanulok.

Tisztként

Katonának gyöngy az élete? Vajon gyöngy-e? Erős a válla Zsiláknak, könnyen elbírja a vékonyka vállapot. De bármilyen erős is, nehéz a teher, amit rára-
nak, bent marad az iskolán tanítani. Ma már tudja, hogy akkor még nem volt igazán tanár. Éjszakákon keresztül készült egy-egy órára. Közben 1952-ben az iskola pártbizottságának titkára. Ez talán még keményebb munka, mint a tanítás. Megint életre szólót kell megtanulni: megpróbálni megérteni az embereket!

— 1952-ről mit mondjak? Voltam én szinte gyermekfővel is pártvezetőségi tag, most azt mondták, hogy nekem van már gyakorlatom. Visszanézve; a régi gyakorlatnak kevés hasznát vettem. Más kor volt ez, ma úgy mondhatnánk „nehéz idő”. Ekkor már a fagyás jelei is mutatkoztak és nem csak belül, hanem a nemzetközi életben is. Egy felduzzasztott hadsereg tagjai voltunk. A háborúvárás uralkodott mindenütt. Régen ilyenkor a katonatisztek boldogok voltak, hisz mindenki rájuk figyelt. Ez a figyelem most is meg volt, de mégsem éreztük magunkat boldognak, hisz az országért való felelősség ebben a tisztikarban már ott élt. Nehéz időben az emberekre figyelni igen komoly munka, mert ez a hadsereg belegyökeredzik a népbe és így nem lehet szemet húnyni a kinttről érkező hatásokra, hisz ez a korszak a „padláslesöprések” kora is, az életszínvonal esésének ideje, a koncepciós perek utáni korszak. Én ráadásul ebben az időben tanultam is, érettségire készültem. Sőt később beiratkoztam a Műszaki Egyetemre.

— 1953-ban lettem tiszt, de hadd mondjak néhány szót a tisztikarokról — emlékezik *Bálint Sándor*. — Az addigi életem olyan volt, mint egy sematikus regény. Ami rosszat egy fiatal átélhet, én átéltem. Voltam eldobott gyerek, lelenc, szökevény, örökbefogadott, segédmunkás, kisas, tehát minden, amit abban a korban egy sematikus regényben felsoroltak. Ez az idő valami mást hozott. Eddig a történelem vezérelt, de most valamiféle eszmélés következett. Rácsodálkoztam a tanárimra és vágy ébredt bennem: tanárnak lenni, de azt is megértettem, hogy ez nem egyszerűen kinevezés dolga, hanem hosszú-hosszú tanulás vállalásának végén következhet be. A tisztikar után Nagykorörsre kerültem, ezredkultúros lettem. Katonaélményeim itt teljesedtek ki. Megértettem: ha egyszer tanár leszek, a hadsereg az a hely, ahol legtöbbet használhatok. Egy-két év múlva megkezdhettem tanári próbálkozásaimat is. A hadosztály pártiskolájának vezetője lettem. Számomra sikeresek voltak a nagykorörsi évek. Az ezred kultúrsoportja versenyeket nyert, a helyőrségi klub pedig a „Kiváló Klub” címet harcolta ki magának. Én pedig a nagykorörsi gimnáziumban leérettségiztem, így az első lépést megtettem a magam választotta úton is.

A próbatétel kora

Zsilák András 1955—56-ban a műszaki tanárság mellett a pártbizottság titkára ismét. Idegtépő idő, a felismerés időszaka, a harc időszaka. Éjszakába nyúló taggyűlések, aktívaértekezletek ideje. Személyesen ismerte Rajk Lászlót és most, hogy kiderült annak ártatlansága, a lelke mélyén ő is visszanyert valamit, mégpedig a saját ítéletében való hitet és ez bátorságot adott, erőt adott, mert igent és nemet mondani.

— Harcolni, megszabadulni az árnyékoktól ez volt a cél — mondja most —, de talán elkéstünk, az ellenség gyorsabb volt. Október 23-án este a *NÉPSZAVAHÁZ* előtt teherautóról lapátolták a löszert. Felhívtam a HM ügyeletet, nem hittek nekem. A következő napokban én nem hittem a saját szememnek. Egyenruhában többször megfordultam a városban, míg október 30-án, a budapesti párház ostromakor a Rákóczi út és Kenyérmezei utca sarkán a felizgatott tömeg — úgy is mondhatnám csőcselék — megalázott. Megtámadtak, leszaggatták a vállapomat, összeszaggatták a ruhámat, a földre tepertek és megrugdostak. Egy idősebb vasutas mentett meg. Visszamentem a Vasváribába. A gyötördésből november 4-én a szovjet csapatok mentettek meg.

— Nekünk a szerencsétlenségben szerencsénk volt, a mi alakulatunk mindig hadrafogható maradt, csak a parancs késett, hisz nem volt Pesten, aki parancsot adjon, amikor ránk került a sor, teljesítettük kötelességünket. Az alakulatból egy csoportot a fővárosba vezényeltek, ezek közé tartoztam én is. — Emlékszik Bálint Sándor.

November 4-e után mindketten a karhatalomban teljesítettek szolgálatot.

És még egy mondat *Zsilák Andrásról*: — Az ellenforradalom után életem legnagyobb élménye — úgy is mondhatnám újjászületésem napja —, amikor először elénekelhettük az Internacionálét. — Valószínű, hogy nem csak ők ketten emlékeznek így, százával, ezrével vannak társaik.

A hátország

Két nagy élmény *Bálint Sándor* életéből: az első 1954-ből a „Virág-bál” Nagykőrösön, ott látta meg Etát. Karcsú, szőke lány volt, felkérte, már az első tánc-lépések után tudta, hogy nem kell tovább keresni a neki született leányt. Házasságuk azóta eltelt minden éve, minden napja ezt bizonyította. Az első években a fészekrakás gondja. A szegénység (ahogy ő fogalmaz: „szegény gazdagok voltunk”), kovácsolta össze őket. Építettek egy kis házat. Téglát téglá után, gerendát gerenda után hordtak össze. Egymásnak adták kézalá és minden este újra és újra megcsodálták a falat, hogy mennyit nőtt.

A másik nagy élmény az első hosszabb távollét után: Egy budapesti díszszemle után érkezett haza Nagykőrösre az egység, a főtéren, ahol fogadták őket, a tömegben meglátta feleségét, ez felért a virágbáli találkozással.

Az 1956-os nagy megpróbáltatások után következett a család, a „hátország” igazi próbája. Bálint új beosztásba Ceglédre került. Utazgatás Nagykőrösről Ceglédre, gyermeksírás otthon, közben tanulás. Így az otthon gondja teljesen Etára hárult, viselte büszkén, pedig hosszú volt ez az időszak. Sándor 1962-ben lett tanár Szolnokon. Végre összekerült a család, de a tanulásnak még nem volt vége. Ekkor járt az Eötvös Lóránd Tudományegyetem filozófia szakára, és mert némely asszony ereje kimeríthetetlen, Bálint Sándornak volt lehetősége megtoldani a tanári diplomát egy doktorátussal is. A katonai közösségekről irt disszertációt. Ilyen tárgyból talán az első volt a bölcsészkaron.

— Sohasem tudtam megköszönni igazán Etának azt, hogy a kis csengettyűs iskolából indulva eljutottam a doktorátusig. A kor és Eta?, vagy Eta és kor? E kérdésre talán úgy válaszolnék, hogy a kettő együtt tette lehetővé életem beteljesülését, de ha jobban végig gondolom: a kor adta a lehetőséget és Eta adta hozzá az erőt. Ha ezen gondolkozom, mindig van egy kis lelkiismeretfurdalásom is, mert Eta talán többre is vihette volna, ha minden erejét nem nekem kölcsönzi. Itt Szolnokon tanácsi dolgozó. Ha tehetném megosztanám vele a diplomát, annál is inkább, mert a lányunk tanári diplomájában is benne van az ő akarateréje is.

A tisztí pályához való kötődésben igen nagy szerepe van az asszonyoknak és ezt nem csak *Bálint Sándor* példája bizonyítja. Ritka kivétellel minden tiszt így érzi, akiben nem elég mély a hivatástudat az legtöbb esetben egy asszony szavára hagyja ott a pályát, ez *Zsilák András* tapasztalata is. Az ő életében is volt egy ilyen kísértés. 1957-ben nősült először. Úgy gondolta megtalálta az igazi feleséget, de az idő hamar bebizonyította a tévedést. Az asszony nem tudott osztózni: vagy a hadsereg, vagy ő? Ez az időszak pedig igazán teljes

embert kívánó volt. Ekkor nappali tagozatos ösztöndíjas hallgató a Műszaki Egyetemen és már csak a katonabüszkeség sem engedte, hogy valamiben is lemaradjon. Azokban az években alig aludt, a rajzok, a tanulás és az otthoni gyermeksírás — mert már gyermek is volt —, a vita a feleséggel és az anyós-sal... 1964-ben szerzett diplomát. Kinevezték Szolnokra mérnökatanárnak és ekkor végleg elszakadt a házasság. Nem követte az asszony. Facéran, megtépázva kezdte itt az életet, de a munka, a hivatás mindenért kárpótolta, valami beteljesülésfélét érzett ő is, hisz igazi mérnök lett. Teljesítette azt, amit a múltja várt tőle és amit önmagától is elvárt.

Egy idő múlva az élet *Zsilák Andrást* is kegyeibe fogadta. A hatvanas évek derekán egy régi kedves, csabai ismerős személyében elébehozta feleségnek Erzsikét. Ő is megperzselte szárnyú madár volt, őt is kárpótolta az élet ezzel a házassággal. Mind a ketten „hátországot” leltek, András az azóta eltelt évek alatt oroszról felsőfokú nyelvvizsgát tett, megszerezte a mérnöki diploma mellé a mérnöktanári diplomát is, méghozzá kiváló eredménnyel, majd mérnök-továbbképzőn is volt a Szovjetunióban, civilezen úgy mondhatnánk szakmérnök lett. A feleség pedig befejezte a pénzügyi főiskolát.

Apakorban

Negyven év után, úgy ötven felé egy főiskolán, ahol az ember húsz év körüli növendékekkel van körülvéve, akkor is apakorba kerül, ha mindenáron szeretné megállítani az időt. Egy tisztí közösségben könnyű megfeleledkezni az idő múlásáról, hisz a környezetben sok az egykori hadnagy, a régi barát, a régi bajtárs, sok a közösen őrzött emlék, de itt az ifjak nagy tömege figyelmeztet az idő múlására.

Bálint Sándor észrevétlenül nőtt bele az apakorba. Amikor itt tanítani kezdett, már túl volt a harmincon, sőt már a lánya is nagyocská volt, nem vitte a fülében a gyereksírást. Számára a tanterem kezdettől fogva egy csodálatos műhely volt. Fél éjszaka készült és mégis az első időben sokszor többet tanult egy-egy órán, mint a felkészülésen. Olyan dolgokat is meg kellett tanulnia, amiket könyvből jól ismert, például: minden emberhez más út vezet, vagy: azonos iskolai végzettség mellett is mindenkinek más fajta tudásanyag van a fejében, vagy: az intelligencia és a tudás mennyisége nem biztos, hogy azonosan értékelhető, vagy: a felfogóképesség különbözősége, stb. Évek kellettek, mire a kellő biztonsága kialakult.

— Összegezve az eddigi tanári tevékenységemet, csak annyit mondhatok: két dolog vált nagyon fontossá: meggyőzni a növendékeket, hogy új dolgokat is tanulhatnak tőlem, tehát bemutatni, hogy értem, amit elő akarok adni. A másik: meggyőzni őket, hogy át is tudom adni. Ez a két fő dolgom a megismerkedés idején. Az egész tanulmányi idő alatt pedig arra törekedni, hogy szabadon gondolkodjanak, használják saját fejüket, saját tapasztalataikat. Vitázzanak! Az első években ez könnyebben ment. A ma ifjúsága már bizonyos sajátos értékrendet hoz. Konkrét tudásuk sokszor megalapozatlanabb, de ítéleteikben irigylésreméltóan magabiztosak. Én felnőttnek tekintem őket, így szabad vitában győzködünk. És azt hiszem ezekben a vitákban elfelejtik, hogy apjuk lehetnék.

Zsilák András, ha lehet így mondani, más típusú tanár. Nagyon fiatalon kezdett tanítani, de ő maga is tudta, hogy az abban az időben történelmi szükségyszerűség volt. Le is vonta a következtetést, olyan magasra tette saját mércé-

jét, hogy csaknem két évtized kellett az eléréséhez. Ma úgy érzi, kellően felkészült ember a ráváró feladat elvégzéséhez. Másként látja a növendékeket is, mint tanártársa. Ő az „emberanyagot” keresi, azt akarja megismerni, illetve az embert, a teljes embert keresi a fiúknban. Talán kicsit azt az ifjút is, aki ő volt és akinek a vállára annyi teher nehezedett ilyen idős korában.

— Megismerni, megismerni és ha lehet megszeretni — mondja. — Másként nem tudok tanítani. Illetve itt nem csak tanítani kell, nevelni is. A vállat edzeni, mert ezekre a fiúkra olyan felelősség nehezedik majd, amely emberéleteket is hordoz. Ezért mondom, hogy szeretet nélkül ez a munka nem sokat ér, mert ha ez hiányzik, a növendékben sem ébred fel majd ez az érzés, a pilóta és a gép iránt. Ezeket a gépeket csak szerető gonddal lehet előkészíteni a repülésre, csak szeretettel lehet átengedni a pilóta kezébe. Ezt kell érezni a mérnöknövendéknek, ezt kell átadni neki. Azt is mondhatnám, hogy ez a hivatástudat. Mostanában, hogy már néhány ős hajszálam van és érzem az évek súlyát, néhány kedvesebb tanítványomat tegezem, ez nem szabályos, de csak így tudom kimutatni az ember iránt érzett megbecsülést, szeretetet. Számomra fontos ez, mert így talán jobban érzik, hogy én az egész embert igénylem még az órán is. A teljes ember fontos a számomra, mert a hivatás teljes embert igényel. Ez az oka, hogy talán túl kemény vagyok, de meggyőződésem, hogy az emberi tartás ma is igen fontos.

És mi lesz holnap?

Két katona arcélét próbáltam megrajzolni, anélkül, hogy külsejüket különösebben leírtam volna. Két katonáról beszéltem, akik béke idején is katonák, hivatásos katonák. Egy olyan intézményben szolgálnak, ahol a haza védelmére készítik elő azokat a fiatalokat, akik szintén hivatásosok lesznek, hogy létükkel, felkészültségükkel őrizzék a békét.

Bálint Sándor elérkezett oda, hogy átadja helyét, *Zsilák András* számára is közeledik az az idő. Egy életet adtak a katonai hivatásnak, ez örökös tanulás-sal járt, hisz Bálint, a kis lelecből filozófianár lett, sőt doktor. Zsilák pedig gépészmérnök lett, sőt szakmérnök. Egy olyan korból indultak, amelyet „fényes szelek” korának neveznek, talán azért, mert kaput nyitott a Bálintok, Zsilákok számára, és talán azért is, mert ígéreteken is gazdag kor volt. A tiszti iskolásoknak például marsallbotot ígért, s az évek során kellett megérteni, hogy nem minden hadnagyból lehet tábornok. De ettől még nem lettek boldogtalanok a Bálintok, Zsilákok, mert megtalálták a helyüket, ki könnyebben, ki nehezebben.

— Szolidan éltünk, hisz társadalmunkban a katonatiszt nem rendkívüli ember — mondja az egyik.

— Talán az volt a baj, hogy nem tanulhattunk meg élni, hisz nem volt rá idő. Egy dolgot tanult meg a mi nemzedékünk: szolgálni, az ügyet szolgálni! — teszi hozzá a másik.

Kicsit kesernyés, de igaz mondatok, talán a váltás, a ködös jövő mondatja velük, pedig mindketten építgetik a jövő terveit. Egy kis kert, tanítás a marxista egyetemen, szakdolgozatok sora, és az unokavárás. A másíknál még egy-két év a főiskolán, azután a város és a környék középiskoláiban tovább keresni a tiszti utánpótlást, hisz ez már ma is kedvenc foglalkozása, mert a nyíladozó emberi értelem a legnemesebb a világon.

H. SZABÓ JÓZSEF

Egy utca, két ember és a történelem

— Megírhatnád egyszer a Markotányos utca történetét — mondta már évekkel ezelőtt Hasznos István olimpiai bajnok. Aztán amikor leültünk volna papírra- vetni ennek a valóban nem mindennapos, nyúlfarknyi utcának a krónikáját, mindig közbejött valami. Hasznosnak vagy edzői vagy uszodavezetői, esetleg úszómesteri mivoltából adódóan sorakozott halaszthatatlan tennivalója. Ebben az évben már jobban ráér a szolnoki medencék „öreg medvéje”. Nyugdíjba vonult. Kezdetben kézzel-lábbal tiltakozott a vélt tétlenség ellen, aztán rájött, mennyit mulasztott az unokájával szemben. Belátta, hogy a sáttortető sem dől össze attól, hogy nem ő az uszodavezető, no, és jóval több ideje jut az edzői munkára. Azt már csak a hozzá legközelebb állók tudják, hogy milyen felelősséggel őrzi Szolnoki sporttörténetét: mindig is úgy érezte, össze kell gyűjtenie a múlt fennmaradásra érdemes eseményeit, és ha egyszer valakinek kedve támad könyvet írni belőle, hát tegye.

— *Hát mi is volt azzal a csodálatos Markotányos utcával?* — tettem fel neki a kérdést az év első napjaiban, és a legnagyobb meglepetésemre semmi-féle halaszthatatlan teendő nem szólította el a válaszadás elől.

— Vedd komolyan, hogy valóban mesébe illően termékeny volt a sport számára ez az utcácska — kezdi a visszaemlékezést. A József Attila utcával párhuzamos, kis betorkolódás az egész, oda hord ki a Rákóczi utca, tovább halad onnan a Százados út, s mert egy kaszárnya is van a környéken, Laktanya körút volt korábban a neve. Összesen 30—40 ház volt az egész, egy falatnyi grunddal, ott csépeztük egymást és ha ezt meguntuk, előkerült a labda. Ahogy nőttünk, úgy kerültünk egyre kijebb az utcából. A mai Véső utca környékén téglagyári kubikgödrök voltak, száraz időben közöttük 4—5 futballpályányi füves térség. Innen már csak egy lépés volt a MÁV uszoda — de mielőtt fejest ugranánk a vízbe, hadd szóljak még az utcáról. Élt ott egy hallgató ember, Kellner Gyula. A kilétét gyermekszemünkben homály fedte, sok mende-monda járt róla, egy fia is volt, Késmárky Kornél, akiről az terjengett, hogy magas- ugrásban angol bajnokságot nyert.

A hallgató ember legendája

A szolnoki Munkásőr úti temetőben méltatlanul szerény sírkő őrzi az újkori első olimpia bronz érmes maratonistájának emlékét. A feliratot csak nehezen lehet kibetűzni: „*Kellner Gyula élt 69 évet. Megh. 1940. VII. 28. Az első 1896. évi modern olimpia Marathons futás magyar győztese.*” Hogy mitől volt szótlanul befeléforduló a legendás sportoló, erről unokája özv. Balogh Lajosné, Koczka Ottilia lebbentette fel a fátylat. Az athéni olimpia legnagyobb érdeklődéssel várt versenyszámára április 10-én került sor. A stadionban 60 ezer ember foglalt helyet, az út mentén pedig 40 ezren biztatták a futókat. A 6-os kilométerkőnél ágyú állt, amely az első négy versenyző beérkezését lövéssel jelezte. A hazai közönség mérhetetlen örömjongása közepette a görög Luis ért elsőként a salakpályára, mögötte egy újabb görög futó következett, Vassillakos, a harmadik pedig Belokas, a negyedik Kellner Gyula. Belokas harmadik helyét azonban megóvták, mert az út egy részét kocsin tette meg, s a cél előtt 6 kilométer-

rel állt újra versenybe, így a magyar Kellner Gyula került a harmadik helyre. A győztes ideje 2 óra 55 perc, a másodiké 2 óra 58 perc, Kellneré pedig 3 óra 2 perc volt.

— Szegény Papus szíve talán ebbe a futásba rokkant bele... Sokat betegeskedett és idős korára költözött végleg Szolnokra. Apám, Koczka Pál a Tóth Ferenc utcai patika vezetője volt, anyám Kellner Erna, Dél-Magyarország teniszbajnoknője lett. Nagypapa sokat méltatlankodott a görögök sportszerűtlensége miatt, pedig a bronz érem mellé György hercegtől egy aranyórát is kapott ajándékba. Mégis nagy szegénységben halt meg: egy éjjel megállt a szíve Fia, Késmárky Kornél soha nem tudott nyugton maradni. Bohém volt, a nők kedvence. Edzősködött itthon, aztán Angliában. Onnan kaptuk tőle az utolsó levelet is, aztán egy értesítést küldött a kórház, hogy '65 tavaszán meghalt.

Ettől kezdve nem vettem kabinbérletet

— Hogy kik származtak még a Markotányos utcából? — folytatja Hasznos István. Az ott született sportemberek sora máig ér: hát először is én és Feri a bátyám. Boros Ottó az öccsével lakott itt, aztán a maiak közül a két Nyári-testvér, Sándor és Endre, no meg az édesapjuk, akinek sokat köszönhet a röplabdásportág, de jó atlétának számított Kalmár József és Németh Sándor, aki ma szakvezetője az atlétáknak. Környékbeli gyerek volt Bartha Kornél, a teniszező — hát nem szép ez egy ilyen kis utcától?

— *Szó, ami szó, valóban szép. De a visszaemlékezést a '30-as évek elejénél hagyjuk abba. Hogyan tovább?*

— Hogy, hogy nem, a futball-labda körül összeverbuválódott Rákóczi úti, Hunyadi úti, Markotányos úti társaság ott találta magát a MÁV-uszodában. Ez valamikor 1932-ben volt, én nyolcéves lehettem, kiválasztottak úszónak és ettől kezdve nem váltottam kabinbérletet. Bükkösi Lajos, Gulyás János, Horváth Gyula, Zilahi János volt még hasonló korú, az uszodában csatlakozott hozzánk Szarvas András, a két Boros gyerek, Goór István, Bózsó István és a bátyám, Feri.

— *Ha jól számolom, akkor ebből a későbbiekben ki is jött egy OB I-es vízilabdacsapat...*

— Kijött: foglalkozott velünk Pásztor István, Kékesi György, Kékesi Károly. Úszók voltak, de az iskolai szünetben önszorgalomból tovább adták azt, amit ők már tudtak. Ki ne maradjon Modla Sándor. Kocsis Gyulával, Horváth I. Árpáddal kiegészítve, a MÁV-nak már akkor volt egy olyan csapata, amely osztályozót játszott az OB I-be jutásért.

— *Mi volt a helyzet más sportágak házatáján?*

— A labdarúgásban már szerveződött az „arany csapat”: Kispéter Mihály és társai. Kitűnő ökölvívók voltak: Mihályi, Csík, Brezvai, Miriszlai nevére emlékszem. A birkózók hívtak maguk közé a vastag nyakam miatt, különösen Munkácsi András agitált sokat, aki osztálytársam volt. Az atléták közül az Andrási gyerekek, Szurgyi, Besenyei, Csontos számított „menőnek”. Jó teniszélet volt, hat pálya sorakozott a strand mellett. Télen jeget „gyártottak” a tenispályákon és este 8—9-ig szólt a zene. Még jégkorong csapat is alakult. Rendszeresen rendeztek tornaversenyeket a színházban, neves versenyzők is szerepeltek, de ott voltak a szolnokiak is. Minden egyes szakosztálynak vala-

meilyik Járműs mérnök volt a vezetője, nekünk az úszóknak főtechnikus jutott, Bosnyák Pista bácsi személyében.

— *Vízilabdában kik voltak az ellenfelek?*

— A mi területünkön nagyon erős volt a póló-front: Orosházán, Békéscsabán, Kecskeméten, Cegléden, Szentesen no és Szegeden két jó csapat is volt. A legfőbb esemény számunkra a vidéki úszókongresszus lett. Nekem az 1943-as, palicsi a legemlékezetesebb. Ilyenkor a vezetők tanácskoztak, mi pedig a kerületi válogatottak színeiben olimpiai számonként összemértük az erőnket. A palicsi tóban 400 méteren és 1500 méteren nyertem. Csík Ferenc úszókapitány pedig ezután hívott meg a válogatottba. Pestre nem szívesen jártunk, inkább a Duna—Tisza közti versenyeken álltunk rajthoz. Emlékszem, volt olyan verseny, amikor két nap alatt 100, 200, 400, 800, 1500 méteres gyorsúszásban, 100 és 200 méteres mellúszásban, valamint a váltókban indultam, természetesen előfutamokkal együtt, hozzá naponta két vízilabdamerkőzést játszottam. Ennek ellenére minden úszószámomban Duna—Tisza-közi csúccsal nyertem.

Pestre — returjeggyel

— *Közismert, hogy pályafutásodat 1943-tól Budapesten folytattad. Mi volt az oka?*

— Anyám özvegyi nyugdíjából csak a bátyám továbbtanulására futotta: ő jogra iratkozott, én pedig a kereskedelmi érettségimmal a Futuránál kaptam állást, közben a BEAC-ban vízilabdáztam. A felszabadulás után tértem vissza Szolnokra. Lehangelő kép fogadott. A MÁV uszodájának egyik sarkát bombatalálat érte, mi voltunk azok, akik kitakarítottuk a medencéből a fél méteres iszapot és úszkálni kezdtünk. Sokan segítettek a helyreállításban, így 1945. júliusában az újjáépített uszodát fel is avattuk. A felszabadulás utáni első magyar bajnokságra egy marhavagon sarkában utaztunk. A vonat reggel 6-kor indult Szolnokról és délután 4-kor érkezett a Nyugatiba. Futva loholtunk az uszodába, csak annyi időm volt, hogy megmártózzam a lépcsőről és máris rajtköre szólítottak. Második lettem ezerötszázon. Az éjszakát a Népligetben egy árkád alatt, szalmazsákon, a szabadban töltöttük, aztán a második napon 400-on szereztem ezüstérmét. Télen nem volt lehetőségünk edzésre, marhavagonokba padokat raktunk, és a hét végén a sportolók „szalonkocsija” elindult Budapestre. Fél nap alatt felértünk, megfürödtünk, az éjszakát a kocsiban töltöttük, másnap ismét úszkáltunk és vasárnap este itthon voltunk. A vonat kilökött bennünket a MÁV-pályáig, onnan toltuk be a kocsit a műhelybe. Ennek a felkészülésnek köszönhetem, hogy 1946-ban 100 pillangón nyertem országos bajnokságot. Ebben az esztendőben történt az is, hogy miután nem tudták rendszeresen cserélni a MÁV uszoda vizét, valamennyien megrühesedtünk, az uszodát be is zárták. A továbbiakban a Holt-Tiszára jártunk edzeni, ahol villanykarótól villanykaróig mértük a távolságot.

— *Ma már kevesen emlékeznek hitelesen a Damjanich uszoda átadásának körülményeire. Nem lenne érdektelen erről is szót ejteni.*

— A Damjanich uszoda 1948 őszen készült el, semmi komfort nem volt, de volt a nagymedencében 22 fokos víz, ahol naphosszat eljátszadottunk. Az uszoda ünnepélyes megnyitóját 1949. március 5-re, a szolnoki csata 100 éves évfordulójára tervezték, ám egy felhőszakadás elmosta a ceremóniát, a fővárosi csapatok le is mondták a részvételt.

Kellner Gyula portréját fia, Késmárky Kornél festette meg

— A vízilabdacsapatunk — Szolnoki MTE néven — az OB II-ben indult, majd az osztályozóra feljutottunk Budapestre. A Lukács uszoda pihenőjében aludtunk, ahonnan reggel ötkor kitessekelték bennünket, merthogy érkezett a közönség. A csapat 1950-ben így is az OB I-be került. A Dózsa novemberben vette át a szakosztályt, de innen a szolnoki vízilabdasporth történelmének irodalma van: hat magyar bajnokságot nyertünk 1954, '57, '58, '59, '61 és '64-ben. Az utolsó bajnoki címet már nélkülem szerezte a csapat.

— *Közben azonban részt vettél az olimpián 1952-ben Helsinkiben.*

— Második centernek vittek ki, a szigorú szabályok miatt csere nem volt, az a hét ember játszotta végig a mérkőzést, amelyik elkezdte. En Mexikó és az NSZK ellen, valamint az edzőmérkőzéseken jutottam szóhoz, így lettem olimpiai bajnok.

— *Mikortól számítod edzői tevékenységedet?*

— Mint válogatott kerettag 1950-ben oktatói minősítést kaptam, ezt 1953-ban Tatán megerősítettem, sőt 1956-ban a TF-en végig „bebiztosítottam”. Sok örömöm van ebben a munkában, de nem tagadom, bosszúság is akad elég. A mai gyerekek már képtelenek lennének végigjárni azt az utat, amelyet mi megtettünk. És ez alól a fiam, a válogatott keretet is megjárt Pista sem kivétel. Meccs közben néha-néha elkapja őket a hév, de az edzést már kényszermunkának érzik. Nekem mindig passzióm volt a tréning, akár meddig tartott, kevésnek éreztem. Amikor abba hagyták — 39 éves koromban — velem a vízilabdát, gyorsabban úsztam mint bármikor. Az 1962—63-as telet csak saját szórakozásomra edzegettem végig. Aztán egy csütörtöki napon szóltak, hogy szombaton játszanom kell az Újpest ellen. Az első meccsen 6:1-re kikaptunk, de a bajnokság végére a második helyre kapaszkodtunk fel. Az értékeléskor azt mondták, hogy ezt az eredményt nélkülem is elérték volna.

Epilógus

Hasznos Istvánról legendák keringenek. Az összeférhetlensége, „tüskés” modora sokak számára ijesztőleg hat. Azt mondják, a medence partján az a sportvezető, edző „nem eszik meg sok sót”, aki nem tudja magát elfogadtatni az „öreg Hasznossal”. Emlékszem, néhány évvel — vagy talán már egy évtizeddel is — ezelőtt egy sportfórumot hívtak össze. Gazdasági vezetők, egykori neves sportolók, sportvezetők gyűltek össze — egyszóval mindenki ott volt, aki a megyeszékhely testedzéséért tehetett valamit. Terítékre kerültek vélemények, javaslatok, ám a „magas protokoll” miatt mindenki alaposan megrágtá mondanóját. Hasznos István előállt és elpanaszolta, hogy Szolnok fürdőző és sportoló társadalma bizony kinőtte a Damjanich uszodát és a hozzá tartozó zöld területet. Menten javaslattal is szolgált, hogy bővítsék az uszoda pihenő területét.

A legmagasabb rangú résztvevő szállt vele vitába, a szóváltás egyre élestedt, amikor egy tapasztalt gazdaságvezető odasúgta nekem: „*Ez az ember kicsinálta magát!*” Nos, Hasznosnak a hajszála sem görbült — nem azért mert kevés van neki —, sőt azóta jelentősen bővítették a fürdőző közönség „életterét”. Amikor nyugdíjba ment, egyesek azt mondták, a munkatársai menesztettek küldöttséget, hogy végre nyugtuk legyen. Legalább ennyien állították azt, hogy a delegáció megbízatása az volt: járjanak közbe, maradjon még Hasznos István az uszoda élén.

PALÁGYI BÉLA

A Szolnok megyei Múzeumi Szervezet fejlődése

A szolnok megyei múzeumok negyvenéves történetét vizsgálva előre kell bocsájtanunk, hogy a felszabaduláskor megyénkben csupán Jászberényben, Karcagon, Tiszafüreden és Szolnokon volt múzeum, illetőleg múzeumi jellegű közgyűjtemény. Ez azt jelentette, hogy a megye nem tartozott a számottevő múzeumi hálózattal rendelkezők közé. Jól példázza a helyzetet az is, hogy 1940-ben Szolnok volt az egyetlen megyeszékhely, ahol nem volt önálló múzeum, még 1949-ben is a könyvtárral együtt, három alagsori helyiségben kap helyet a szolnoki gyűjtemény.

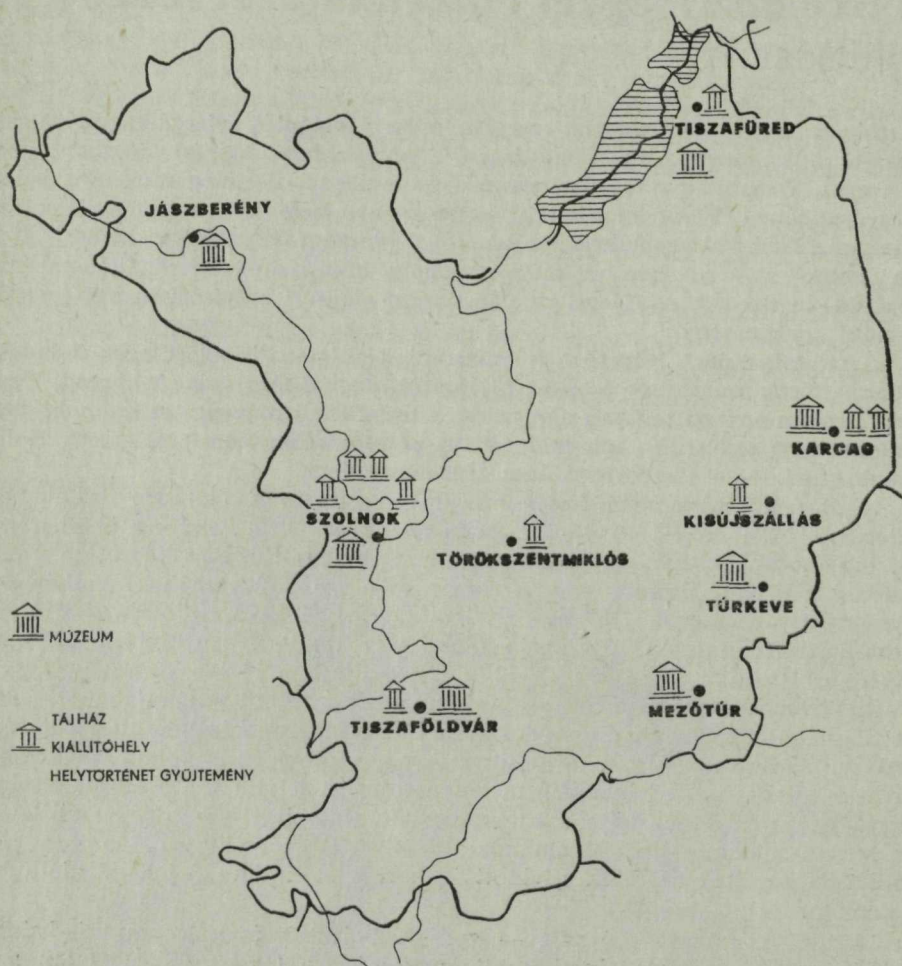
A felszabadulást követően a múzeumi területen is elsődleges feladat a háborús károk számbavétele és az újjáépítés megindítása volt. A karcagi Nagykun Múzeum anyaga teljesen elpusztult, a tiszafüredi múzeum és szolnoki gyűjtemény anyaga jelentős, sok tekintetben pótolhatatlan kárt szenvedett. A legkisebb veszteség a jászberényi Jász Múzeumot érte.

A múzeumok életében, így a megye múzeumainak életében is alapvető változást 1951. január 1-e, az államosítás jelentette. Ettől kezdve a helyi irányítást felváltotta a központi, a múzeumok az Országos Központ közvetlen irányítása alá kerültek. Szolnok megye négy meglévő múzeumához 1951-ben új egységként a túrkevei, 1956-ban a tiszaföldvári Tiszazugi Földrajzi Múzeum csatlakozott. A szolnoki *Damjanich János Múzeum* 1957-ben költözött jelenlegi helyére a Kossuth térre.

Az ötvenes években a megye múzeumainak tartalmi munkájában is jelentős előrelépés történt. A megye őstörténetének megismeréséhez kiterjedt régészeti gyűjtő- és feltáró munka indult meg az építkezések és földmunkák alkalmával felszínre került leletanyag megmentésére. A leletmentő ásatások Szolnok megye, nagyrészt fehér foltnak ismert területén szebbnél szebb régészeti leleteket hoztak felszínre. Első alkalommal 1954-ben A szolnoki vár 400 éve című kiállításon kerültek az értékes hódoltság kori leletek állandó jellegű kiállításra Szolnokon.

1954-től szervezettebbé vált — gyűjtőpályázatok és múzeumi kiadványok segítségével — a helytörténeti kutatómunka is. A Jászkunsági Füzetek megjelentetése a helytörténeti kutatásban hasznosítható tanulmányaival forrásanyagként segítséget jelentett, egy-egy kor történetéről átfogó képet adott. Ebben az időszakban alakult ki fő vonalaiban a megye múzeumai között az a munkamegosztás, amely napjainkban is él.

A jászberényi Jász Múzeum és a karcagi Nagykun Múzeum a két tájegység — Jászság és Nagykunság — néprajzi, helytörténeti tárgyi emlékeinek gyűjtését és feldolgozását végzi. A tiszafüredi Kiss Pál Múzeumnak a város és városkörnyéki néprajzi helytörténeti feltárása és bemutatása a feladata. A túrkevei Finta Múzeum a város történetével foglalkozik és értékes gyűjteménye a Finta

SZOLNOK MEGYE MÚZEUMAI, KIÁLLITÓHELYEI

szobrásztestvérek képzőművészeti és dokumentációs anyaga. A Tiszazugi Földrajzi Múzeum — Tiszaföldvár székhellyel — a Tiszazug gazdaság- és természetföldrajzával és helytörténetével foglalkozik.

1962 jelentős dátum a múzeumok történetében. Ez év júliusától a Művelődési Minisztérium közvetlen irányítását felváltva a múzeumok a Megyei Tanácshoz kerültek, megalakult a megye összes múzeumát összefogó *Múzeumok megyei Igazgatósága*. A közvetlen tanácsi irányítás új feltételeket és új lehetőségeket is teremtett a múzeumok munkájának további fejlődése számára. Lehetővé tette, hogy a múzeumi munka a művelődéspolitikai szerves részévé váljék. Létrejöttek annak feltételei, hogy a múzeumok és közművelődési intézmények közötti esetleges kapcsolatok tervszerűek legyenek. A tanácsi irányítással együtt valósult meg az *egységes irányítású megyei szervezet*, amely az együttműködésen túl biztosította a munkamegosztást, a gyűjtő, feldolgozó munka összehangolását.

Az 1962-ben kialakult új helyzet azonban felvetett egy sor új kérdést is, melyeket csak az eltelt évtizedek válaszoltak meg teljességgel vagy részben. Ilyenek a következők: A megyei tanácsok gazdái tudnak-e lenni a szerteágazó múzeumi munkának; tudnak-e megfelelően e területtel foglalkozni? A tanácsi irányítás nem tolja-e egy irányba — az operatív népművelési feladatok felé — a múzeumi munkát a gyűjtő, tudományos-kutató, feldolgozó munka rovására? Biztosítani tudják-e a fejlődéshez az anyagi háttérrel? Nos a válaszok eléggé egyértelműek. A megyei múzeumi szervezet megtalálta a helyét a megye kulturális intézményeinek struktúrájában, szakmai munkájuk feltételrendszere biztosított, tudományos tevékenységük összehangolt és színvonalas. Azt is meg kell fogalmazni, hogy az eltelt két évtized alatt a megyei szervezet optimális keretet biztosított és biztosít a múzeumi munkának, a megyei tanácsi irányítás megértéssel támogatta a gyűjtő, feldolgozó és kutató munkát, segítette a múzeumi hálózat fejlődését.

Szolnok megye nem tartozott — és a két évtized dinamikus fejlődése ellenére — ma sem tartozik a jelentősebb múzeumi hálózattal rendelkező megyék közé. (Veszprém megye csaknem ezer km²-rel kisebb Szolnok megyénél, múzeumainak, kiállítóhelyeinek száma 41, Szolnok megyében 17.)

Ma 7 múzeumot, két helytörténeti gyűjteményt és 8 kiállítóhelyet, illetőleg tájházat fog össze és irányít a megyei szervezet. A tagmúzeumok földrajzi elhelyezkedése valamennyi jelentősebb tájegység anyagi kultúrájának gyűjtését és feldolgozását lehetővé teszi.

Az elmúlt négy évben új kiállításokkal és létesítményekkel is gazdagodott megyénk múzeumi hálózata:

1980-ban az MSZMP MB Oktatási Igazgatóságán egy kortárs képzőművészeti állandó kiállítást nyitottunk. 1982-ben Karcagon Kántor Sándor Kossuth-díjas fazekasmester, Szolnokon Chiovini Ferenc festőművész munkásságát bemutató állandó kiállításokkal gyarapodtunk. 1983-ban Mezőtúron — a túri fazekasság történetét bemutató állandó kiállítással — új múzeumot avattunk, egy ipartörténeti állandó kiállítással és jelentős területtel gyarapodott a jászberényi Jász Múzeum.

1984-ben nyílt meg Karcagon — a Győrffy-centenáriumhoz kapcsolódva — a Győrffy állandó kiállítás és a nagykunsági Tájház. Ezek közvetlenül látható eredmények, de jól bizonyítják, hogy az a dinamikus fejlődés, mely 1962-ben indult meg, napjainkban is tart, és ha nem is hoztuk be azt a hátrányt, amely

a felszabaduláskor Szolnok megye múzeumi helyzetét jellemezte, de csökken-
teni sikerült.

A megyei Múzeumi Szervezetben négy szakágban folyik alapvetően gyűjtő,
feldolgozó és publikációs munka — régészet, néprajz, művészettörténet és tör-
ténelem. A régészet és művészettörténet az a két terület, mely a múzeumi élet-
ben az elmúlt két évtizedben megkülönböztetett jelentőségű volt.

A megyei szervezet megalakulásával csaknem azonos időben végbemenő
társadalmi átalakulás, a nagy építkezések, a múzeumi gyűjtőtevékenység foko-
zását igényelte. Ebből következett, hogy a gyűjtőmunka jelentős mértékben le-
letmentés jellegűvé vált. A megyében ezt még egy olyan speciális körülmény
is indokolta, mint a Kiskörei (Tisza II.) Vízlépcső építése, amely szükségessé
tette, hogy a víz alá kerülő területek régészeti leletanyaga fel legyen tárva.
Így indult meg 1964-ben a Magyar Nemzeti Múzeummal közösen — 1965-től a
Művelődésügyi Minisztérium Tudományos Kutatási és Fejlesztési Alapja támo-
gatásával — a terület régészeti feltárása. E munka eredményeként a szolnoki
Múzeum az Alföld egyik legnagyobb és legértékesebb régészeti leletanyagával
rendelkező múzeuma lett.

A múzeumi szervezet régészeti kutatásainak eredményei eléggé ismertek,
mégis szólni kell róla, hiszen a gyors és pontos leletmentések mellett egyre ki-
terjedtebbeké váltak napjainkra a tervásatások. Ezek általában kutatási fő-
irányba csatlakoztak, integrálódva ezáltal is a magyar régészeti kutatásba. A
tervásatások minden jellegzetes tájegységben, a megye egész területét átfogva
folytak és folynak. A legjelentősebb eredményeket a megye etnikai sajátosság-
ait feltáró kun és jász kutatás adta.

Jellegzetes kun tárgyi anyag került feltárásra Karcag térségében, a Jász-
ságban pedig először került elő eredeti jász anyag. A megye legnagyobb múltra
visszatekintő régészeti eredményei a területén élő őskori népek telepeinek és
temetőinek feltárása. Közismert, hogy már több mint 100 évvel ezelőtt Tószeg—
Laposhalmon nemzetközi hírű magyar és külföldi tudósok ásattak. Múzeumunk
tudományos életének jelentős állomásai az ún. „tell” ásatások, melyek a bronz-
kor emberének életét ismertették meg velünk. Ezek közül a három legfonto-
sabb; Tószeg—Laposhalom, Jászdózsa—Kápolnahalom és Tiszaug—Kéménytető.
A megyében folyó neolitikum kutatás kapcsán előkerült leletanyag közvetlen
kapcsolatot mutat az akkor igen fejlett Dél-európai kultúrákkal. Szolnok me-
gyéből ismert az ország legnagyobb sírszámú gepida temetője, de jelentős fel-
tárásaink vannak a késő népvándorlás és honfoglaló magyarok megtelepedésé-
nek korából.

A múzeum régészeti leletanyagának gazdagságát és sokszínűségét jól érzé-
kelteni az 1982-ben Szolnokon megnyílt régészeti állandó kiállítás. Ez évben
kezdtük el az MTA Régészeti Intézetével kötött együttműködés alapján 1990-ig
három kötetben megjelenő Szolnok megye régészeti topográfiájának előmun-
káitait.

1962-ben kezdődött el — az országban elsőnek — a Szolnok megyei Néprajzi Atlasz gyűjtőmunkája, melynek első kötete 1974-ben jelent meg, a máso-
dik kötet is csaknem nyomdakész állapotban van. Ez az úttörő vállalkozás a
szakmai közvélemény elismerését vívta ki, az ezirányú néprajzi gyűjtőmunka
mintájává vált.

1968-ban kezdtük az északi szomszédmegyék múzeumaival együttműködve
egy megyénket is érintő etnikum — a palócok — kutatását, melynek össze-
foglaló tanulmányait 1984-ben adtuk ki. Jelentős vállalkozása volt a múzeum

néprajzosainak a Tiszazug szisztematikus — 15 évig tartó — kutatása is, melynek záró tanácskozása 1984-ben volt Kunszentmártonban. 186 előadás és tanulmány született e terület kutatása kapcsán, ennek összegzése és hasznosítása folyamatban van. Várhatóan 1985-ben jelenik meg az Európa Kiadónál Szolnok megye népművészetét bemutató kötet, amelyet szintén a múzeumi Szervezet muzeológusai írtak, rendkívül szisztematikus előmunkálatok kellettek azonban — országosan és helyileg — az anyag feltárásához.

Szolnok művészeti hagyományai miatt a múzeumnak sajátos művészettörténeti feladatai is vannak. A több mint 80 éves Szolnoki Művésztelep történetének feldolgozása, az itt dolgozott jeles mesterek művészetének bemutatása és a mai alkotók megismertetése is elsősorban múzeumunk feladata. A Szolnoki Művésztelep történeti anyagát 1982—83-ban Bécsben és három más osztrák városban mutattuk be. 1983-ban ezt az anyagot Budapesten és Szolnokon kívül két Szolnok megyei városban, valamint Csongrád, Pest és Bács-Kiskun megyében állítottuk ki. 1977-ben a Művésztelepről egy történetét bemutató monográfiát adtunk ki.

A megyeszékhelyen kívüleső művészeti értékeket is figyelemmel kísérjük, feldolgozzuk. Így van állandó kiállítása a túrkevei Múzeumban a Finta szobrásztestvéreknek, ezen elvnek megvalósításaként készült Papi Lajos kisújszállási szobrászművészről monográfia. És még sorolni lehetne azokat a művészekről szóló kismonográfiákat, amelyeket muzeológusok írtak. (Ámos Imre, Anna Margit, Szandai Sándor.)

A történeti muzeológia alig 20 éves múltra tekint vissza a megyei szervezetben. Eredményei mégis figyelemre méltóak. Különösen jelentős az a tárgyi gyűjtőmunka, amely e szakterületet jellemzi. Az elmúlt években került a múzeum tulajdonába a közel nyolcezer tárgyat magába foglaló anyag- és dokumentumgyűjtes, amelyet kiállításokon is bemutattunk. Jelentősek a századfordulótól összegyűjtött anyagok is. A történelmi adattár több tízezer oldal írásos anyagot, fotódokumentációt és több száz hangfelvételt tartalmaz. Kiállításaink mindinkább a múzeumi gyűjtemények anyagaira épülnek, amelyek között találhatók művelődéstörténeti és életmódtörténeti kiállítások is. Múzeumban dolgozó történészek részt vesznek az MTA történeti kutatócsoportja által támogatott, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum irányításával folyó életmódkutatásban, amelynek hatóköre Pest és Bács-Kiskun megyékre is kiterjed.

A testvérvárosi kapcsolatokra támaszkodva jelentős észti kutatás folyik a Damjanich János Múzeumban, amely elsősorban az észti történelem utolsó másfél századának kultúrtörténetére vonatkozik. (Több tanulmányban adtunk számot az észti színművészet, képző- és iparművészet történetéről, Tallinnról városismertető készült az Észti Füzetek sorozatban.)

A történész muzeológusok részt vesznek más megyei intézmények által végzett kutató és publikációs munkájában. A megyei Levéltár kiadásában megjelent Községi Adattár I., az MSZMP MB Archivumának gondozásában megjelenő Értünk éltek c. kötetben is több életrajz megírásában vettünk részt. A közelmúltban jelentettük meg a megyei Pedagógiai Intézet segítségével Szolnokot bemutató diasort, mellyel az általános iskolai honismereti munkát kívántuk segíteni. A múzeum közreműködésével készült el Szolnok város képekben c. várostörténeti fotódokumentumokat tartalmazó könyv is.

Múzeumaink *közművelődési* munkája — hasonlóan más múzeumokhoz — egyidős az intézménytípus létrejöttével. A korszerű közművelődési munka vég-

zéséhez múzeumainkban folyamatosan megteremtettük a feltételeket. Termeket alakítottunk ki, s technikai eszközökkel láttuk el valamennyi tagmúzeumunkat és a szervezetben 5 főfoglalkozású népművelő végzi a közművelődési munkát, melynek modelljét az intézmény funkciói határozzák meg.

Szolnok megye múzeumaiban 16 állandó kiállítás van, az időszakos kiállítások száma is növekedett, 1983-ban 77 időszakos és vándorkiállításunk volt. A tematikai összetétel alapján elsősorban a képzőművészeti kiállítások száma jelentős, majd a történelmi, helytörténeti, néprajzi kiállítások következnek.

Állandó, időszakos és vándorkiállításaink látogatóinak száma 1983-ban meghaladta a kettőszázézetet. Az iskolás korúak múzeumi közművelődési programjainak tervezésénél célunk hozzájárulni történeti emlékeink, kulturális örökségünk megbecsüléséhez, segíteni történelemszemléletünk formálását, elmélyíteni és közvetlen kapcsolatot teremteni az iskolai anyaggal. Kapcsolataink a tanintézetekkel az elmúlt tíz év során változatos formákban alakult ki. A múzeumi órák többsége a történelem, művészettörténet tanítást segíti. Rendszeresek a szabadidős napközis foglalkozások is, amelyek keretében a múzeumi munka részterületeivel, gyűjteményekben levő kiemelkedő értékű tárgyak, tárgye gyűjtemek életével ismertetjük meg az érdeklődő csoportokat.

A múzeumok kapcsolata a helytörténeti kutatással foglalkozó társadalmi gyűjtőkkel, múzeum baráti körök tagjaival is kialakult, évente meghirdetett néprajzi és történelmi gyűjtőpályázat készítőinek száma évről évre növekszik, 1984-ben több mint 90 pályadolgozat érkezett.

A múzeumi szervezetben dolgozó szakmuzeológusok *tudományos munkája* természetszerűen kapcsolódik Szolnok megyéhez, vagy egy-egy tájegységhez. Ez a tény megszabja a múzeumok szerepét, természetes lehetőségeit a tudományos munkamegosztásban, kifejezésre is juttatja, hogy tudományos és kulturális központ is, amelynek fontos szerepe van a megye, mint kutatott terület művelődési életében. Az intézményekben 22 tudományos állományú dolgozó munkatársunk van. Az általuk írt tanulmányok, cikkek, kiadványok száma 1982-ben 126 volt; néprajzból 53, régészetből 11, történelemből 10, művészettörténetből 15, egyéb témájú 7. Ezen kívül a tudományos eredmények népszerűsítése érdekében harminc cikk jelent meg a Szolnok megyei Néplap honismereti oldalán. 1984-ben jelent meg a palóckutatást összegző kétkötetes monográfia a múzeumi Adattári sorozatban, a Török kerámiák Szolnokon c. tanulmány és az évkönyvünk V. kötete.

Külföldi konferenciákra, gyűjtőutakra — Csehszlovákia, Szovjetunió, Görögország, Törökország — rendszeresen kapunk előadóként is meghívást.

Több országos szak- és tudományos intézménnyel alakítottunk kölcsönösségen alapuló együttműködést (MTA Régészeti Intézete, ELTE Régészeti Tanszék, KLTE Néprajzi Tanszék, Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Munkásmozgalmi Múzeum). Részt veszünk több országos kutatási programban is. Szakembereink által végzett sokirányú és magasszínvonalú tudományos munka elismeréseként válhattunk tudományos kutatóhelyé.

Szolnok megye múzeumügye elmúlt négy évtizedének dinamikus fejlődését a megyei szervek érdeklődése és támogató készsége lendítette előre. Az elmúlt négy évtized során kialakultak és megszilárdultak azok a szakmai alapok, amelyek biztosítékai a megnövekedett feladatok megvalósításának, a magas színvonalú munkának.

TÁLAS LÁSZLÓ

A Szolnoki Művésztelep újjászületése

Felszabadulásunk negyven esztendő évfordulójának ünneplése jó alkalom arra, hogy békés építómunkánk évtizedeinek eredményekben gazdag, de tévedésektől sem mentes időszakára visszatekintsünk. Így történik ez, ezekben a hónapokban a hazai képzőművészet fórumain is. Országos és megyei tárlatokon, seregszemléken, tanácskozásokon szembesülhetünk a közelmúlt történelmével. Azok a nemzedékek, akik már az Európa történetében eddig leghosszabb békeidőszakban születtek és nőttek fel, szerencsére csak dokumentumokból ismerik a háború borzalmaikat. Ezeknek a dokumentumoknak az ismerete azonban nagyon fontos, mégpedig azért, hogy személyesen tegyünk azért: soha ne ismerjük meg azt amit apáink átéltek. S ha elfogadjuk, hogy a műalkotások hű tükrői annak a kornak, melyben születtek, világossá válik, hogy ezek ismerete legalább olyan fontos, mint az egyéb írásos és tárgyi emlékeké.

Természetesen nem vállalkozhatunk a *Szolnoki Művésztelep* utolsó negyven évének művészettörténeti feldolgozására. Azért sem, mert monográfiáinkban, írásaikban erről az időszakról is hű képet festenek kutatóink, mindenekelőtt Egri Mária és Kaposvári Gyula. Nem árt hangsúlyozni azonban, hogy műemlékekben és műkincsekben szerény megyénkben kiemelkedő szerepet játszott hajdan is és ma is a szolnoki művészkolónia. S hisszük, hogy a magyar és az egyetemes képzőművészeti kultúrához Szolnok is hozzáteszi a maga nem kis részét. Ezért nem haszontalan talán, ha ez ünnepi alkalomból felvillantjuk Szolnok művészeti életének közelmúltbeli főbb eseményeit és eredményeit a teljesség igénye nélkül.

1947 májusában rangos eseménynek adott otthont a volt vármegyeháza nagyterme. Ekkor nyitották meg ugyanis a „*Szolnok a magyar képzőművészetben*” c. kiállítást. Alig több mint két évvel a felszabadulás után tehát már ünnepi rendezvényt emlékeztek a szolnoki művészet közel száz éves működésére.

A Szolnoki Művésztelep felszabadulás utáni története azonban már közvetlenül 1944. november 4-e után újrakezdődött. A háború okozta kényszerű és tragikus szünet után — bár a szétbombázott város hatalmas gondokkal küszködött — a várbeli épületekben is megkezdődött a helyreállítás. A telep vesztesége felmérhetetlen volt. A háború áldozata lett többek között a kolónia vezető művésze *Fényes Adolf* is és a harcok során megsemmisült a Művészeti Egyesület archívuma és egy teljes képtárra való műalkotás a legnagyobbaktól. A művészeti élet újraindításában kiemelkedő szerepet vállaltak a Budapesten élő törzstagok és azok a Szolnokon maradt művészek, akik közül hadd említsük meg mindenekelőtt *Chiovini Ferenc*, *Benedek Jenő* és *Baranyó Sándor* nevét. De még a felszabadulás után két évvel is szomorú látványt rögzíthetett a grafikus *Patay Mihály* ecsetje: törmelékhalmoz, kitört ablakok, beszakadt tető jellemzi ecsetrajzán a művésztelepi épületeket. De egyre többen jöttek Pestről is, szállás híján a Tisza Szállóban kaptak kedvezményes lakáslehetőséget. Míg Pesten olyan művészek támogatják Szolnok ügyét mint *Mattioni Eszter*, *Vidovszky Béla*, *Bernáth Aurél*, *Basilides Barna*, *Szlányi Lajos*, *Zádor István*, *Gáborjáni Szabó Kálmán* vagy *Borbereki Zoltán*, addig a néhány helyrehozott műterembe beköltözött a törzstagként jogosult *Chiovini Ferenc*, valamint a friss kérelmeket benyújtó *Patay Mihály* és *Benedek Jenő*.

Bótos Sándor beköltözése után pedig nem sokkal, a tényleges, önálló tevékenységet nem folytató Művészeti Egyesület feloszlott. 1952-ben a Képzőművészeti Alap lett a Szolnoki Művésztelep gazdája. Ekkor már hat helyreállított műtermet használhattak a telep állandó lakói és a fővárosi művészek. Ebben az időszakban fordult meg a vendégműtermekben többek között Áron Nagy Lajos, Béres Jenő, Boross Géza, Szinte Gábor, Háy Károly és a később véglegesen letelepedő Berényi Ferenc is. Az üres műtermeket egy ideig diákszállóként is használták 1955-ig. 1956 után pedig azért, hogy a Képzőművészeti Alap a kérelmező művészek szociális helyzetére tekintettel állandó letelepedésre engedélyt adott, a régi jól bevált beutalásos rendszer megszűnt.

Az 1961-ig tartó időszakban telepedtek le azok a művészek Szolnokon, akik máig is meghatározzák a Művésztelep arculatát. *Mészáros Lajos* azóta meghalt, *Gácsai Mihály*, *Antal Ilona* és *Palicz József* pedig más tájon, más városban fejt ki művészeti tevékenységét, hisszük: megőrizve a szolnoki évek emlékét. S nemrégén kellett fájdalmas búcsút vennünk Chiovini Ferentől a kolónia nagy öregjétől, aki művészetével és derűs lényével összekötő kapocs volt a régi és az új Művésztelep között.

Baranyó Sándor, *Berényi Ferenc*, *Bokros László*, *Fazekas Magdolna*, *Megygyes László* festőművészek élnek és alkotnak ma is Szolnokon, folytatva—megőrizve, és megújítva a kolónia hagyományait. És *Simon Ferenc*, *Nagy István* és *Szabó László* azok a szobrászművészek, akik vállalták, hogy a festőkolóniaként ismert Szolnoki Művésztelepen kialakítsák sajátos plasztikai világukat, folytatva olyan nagy elődök hagyományát, mint Telcs Ede, Ligeti Miklós, vagy Borberek Kovács Zoltán, akik hosszabb-rövidebb ideig szobrászként kapcsolódtak az itteni munkába.

Örvendetesen fejlődött a vidék művészeti élete is. Jászberényben él és alkot ma is *Vuics István* és *Máté György* és nemrégén hunyt el a „Jász főváros” két művésze *Sáros András* és *Benke László*. És ereje teljében, vidéki „tuszkulánumban”, Alattyanban alkot *Gecse Árpád*, aki szintén a Szolnoki Művésztelepről indult. A Szolnokon élő *Szabó Ágnes* mellett Kisújszállásra és Karcagra irányítják a figyelmet a hatalmas életművet felvonultató *Papi Lajos* és a viszonylag rövid művészeti múlttal is kiérlelt és kiemelkedő hangú *Győrfi Sándor*. Két új hivatásos fiatal művész: *Bácskai Bertalan* és *Finta Sándor* pedig Túrkevért választotta lakóhelyül.

E rövid megemlékezésben se feledkezzünk meg azonban arról, hogy a két világháború közötti jó hagyományokat felélesztve dolgozik kiválóan a *Szolnoki Galéria Baráti Kör* és a telepi vendégműtermeket időről időre neves fővárosi művészek veszik birtokba. *Rékassy Csaba* és *Ágotha Margit* vállalták, hogy tiszteletbeli tagokként kötődnek e tájhoz munkáikkal. Csakúgy, mint *Gyurcsek Ferenc*, *Csikai Márta*, *Bod László* és *Bényi László*, aki tulajdonképpen nem is igazán tiszteletbeli tag, hiszen már a harmincas évek óta kötődik erős szálakkal Szolnokhoz.

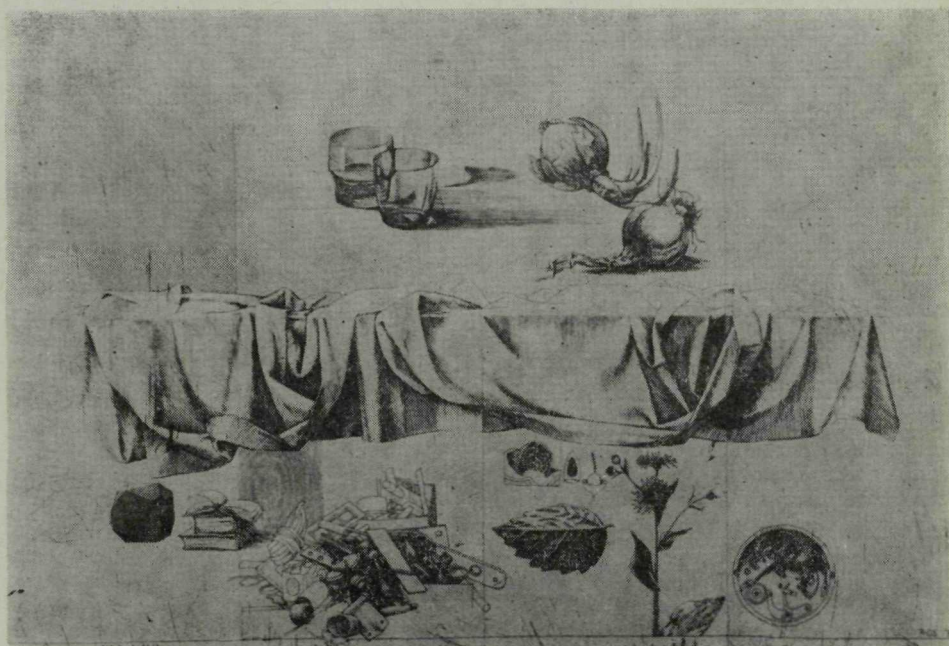
Nem hallgathatjuk el azonban azt, hogy a szolnok megyei képzőművészet megítélése nem egységes. Időről időre összecsapnak a kedélyek különböző fórumokon a Művésztelep történeti helyének megítélésében és mai lakói művészetének értékelésében.

Úgy érezzük, ez így van rendjén, hiszen viták mindig is voltak. És a különböző nézetek ütköztetésénél sokkal rosszabb az „agyonhallgatás”, valamint az, hogy fölerősödtek „az egyedüli helyes irányt” maguknak vindikáló hangok.

Úgy érezzük — megfogadva *Lyka Károly* tanítását —, hogy nincs jó stílus és rossz stílus, csak jó művek és rossz művek vannak, függetlenül attól, hogy realisták, vagy esetleg nonfiguratívok. S ha megnézzük a Szolnoki Művésztelep mai alkotói — és tágabban a megyében élő művészek — sem egyformán dolgoznak. Különböző művészi pályákat járnak be, de egyvalami talán mégiscsak összeköti Őket: az alföldi, a szolnoki táj szeretete, és az itt élő emberek életének, gondjainak, problémáinak és örömeinek humanista ábrázolása. Az, hogy úgy próbálnak egyetemességre törekedni, hogy közben vállalják ezt a tájat, ezt a hazát. És ha jól meggondoljuk ez a legtöbb amit egy művész felvállalhat.

Szinyei Merse Pál szellemes mondását — melyben a művészetet a billiárd-játékhoz hasonlítja, hiszen mind a kettőben legalább egyik lábbal a földet kell érinteni — nem a stílusra, hanem a szemléletmódra kell ma értenünk. Ebben tette és teheti ma is hozzá Szolnok a magáét az egyetemes művészet kultúrájához.

L. MENYHÉRT LÁSZLÓ

„A szép... küzdelemben születik”

Bemutatjuk: Györfi Sándor szobrászművészt

Györfi Sándor szobrászművészt bemutatni csak alkotásaival együtt, azok jelenlétével lehet igazán. Szerénysége miatt maga sem szívesen mutatkozik be, de önfeledten tud beszélni munkájáról műtermében vagy kiállításon egyaránt.

Lexikonszerű tömörséggel nagyon keveset csak a következőket lehet leírni:

1951-ben született Karcagon. Középiskolában — a budapesti Művészeti Gimnázium üvegdíszítő szakán — 1969-ben érettségizett, 1973—1978 között a Képzőművészeti Főiskolán szobrászot tanult. Mesterei: Somogyi József, Mikus Sándor és Rátonyi József. A főiskolai tanulmányok befejezése után szülővárosában Karcagon telepedett le, ahol műtermet kapott, bronzöntő műhelyében szobrai magá önti. Három éven át a fiatal és tehetséges művészek számára alapított Derkovits-ösztöndíjas volt, 1979-ben megkapta a hatvani Portrébiennalé bronz diplomáját, 1981-ben a Szolnok megyei Tanács Művészeti Díját nyerte el. Rendszeresen kiállító művész.

Köztéri szobrai állnak Hatvanban (Damjanich János), Balassagyarmaton (Komjáthy Jenő), Nyíregyházán (Eszéki Emma), Debrecenben (Medgyessy Ferenc), Karcagon (A ménések emlékére, Szűcs Sándor domborműve, Györffy István), Szolnokon (Damjanich János), Túrkevéen (Zádori Oszkár domborműve).

Tagja és vezetője a Nyíregyháza-Sóstói és Mezőtúri Művésztelepeken folyó alkotó munkának.

E fiatal művész életútja azonban már sem fér a szűkös lexikoni keretek közé. Jóval több annál. Művészetében benne van az évszázadokra visszanyúló emlékezet, a megélt valóság, a szíkkal birkózó ember, a hajdani paraszti sors verejtékei, a Nagykunság kemény törvényei szerint rendeződött ember és természet kapcsolata is.

A Képzőművészeti Főiskola sok mesterségbeli fogásra megtanítja növendékeit — így a szobrászat fortélyaira is; az anyag formálására, a bronzöntésre, nyújt esztétikai, művészeti ismereteket,

de ezen ismeretek, készségek birtokában csak útnak indítja végzett növendékeit. Művésszé, szobrászá maguknak kell válniuk, ha nincs bennük szenvedély, tehetség, elhivatottság, hogy végigjárják a maguk útját —, amely sokszor igen nehéz — megrekednek középszernél, elvegyülnek a művészettel, szobrászattal foglalkozók szürke menetébe.

Györfi Sándor — szerencsére — nem ezek közé tartozik. Költőien szárnyaló szobrászi fantáziája már a Képzőművészeti Főiskolán megmutatkozik. Az is világossá lesz benne — művei bizonyítják —, hogy hol a helye sokszor bonyolult világunkban.

Művészetében azt látom és tartom különösen sokra, hogy nem valamely divatirányzatnak, hanem egy népnek, a magyarságnak, szűkebb hazájának, a Nagykunságnak, az itt élő dolgozó embernek kötelezte el magát, szolgálataiba állította tehetségét, tudását, művészetét.

Hat éve végezte el a Főiskolát, azóta szakadatlan munkával, lobogással több kiállításra elegendő művet alkotott! De nem a mennyiségre tenném a hangsúlyt, hanem a *művekre*, az alkotásokra, melyekben kiállításokon, műtermében gyönyörködhetünk, vagy városaink közttereit díszítik.

Karcag — úgy érzem — megtalálta szobrászfiában azt a tehetséget, aki megteremti és megteremtheti a Nagykunság neves és név nélküli emberének, múltjának és jelenének — szobrokban megfogalmazott — galériáját. Kezdhető ez a *Nagyapám* napszitta, szikár, erős, szívbemarkoló portréjával, a *Szántás* című műve földszaggató figuráival, vagy az *Emberpár* totemisztikus megfogalmazású, az életküzdelmekben elfáradt, talán megrokkant, de le nem győzött öregjeivel.

Megrajzolja a nagyhírű karcagi orvos — *Kátai Gábor* — portréját éppúgy, mint a Sárret és a Nagykunság nemrég elhunyt megörökítőjének *Szűcs Sándornak* emberi képét, *Györffy István* kiváló néprajztudósunk bronzba öntött alakját és gondolatát, *Zádori Oszkár* túrkevei születésű szobrász emlékét.

A történelmet alkotó és formáló nép jellegzetes bemutatásán túl, a táj, a puszta életével egybefonódó, az embert munkájában társként segítő lovak, a ridegpásztorok által őrzött ménesek egyaránt foglalkoztatják. Művészi megformálásuk a játékos *Csikótól*, a súlyos, de lebegő *Játszó lovaktól*, a *Ménesek emlékének* megörökítésétől, a kisplasztikák, a tömör, fegyelmezett és súlyos mondanivalót hordozó érmek és köztéri szobrok megalkotásáig terjed.

Györfi Sándor a szobrászatban meg tudta találni neki és mondanivalójának legjobban megfelelő kifejezési formát, a klasszikusan lágyvonalú portrétól — *Gabriella* — kezdve a rusztikus megformálású alkotásokon át az elvonatkoztatott tájábrázolásig — *Körösparti emlék* — Nem mesterségbeli bűvészkedés, hanem a téma és a mondanivalója szabja meg nála azt, hogy *mit* és *hogyan* formáz meg.

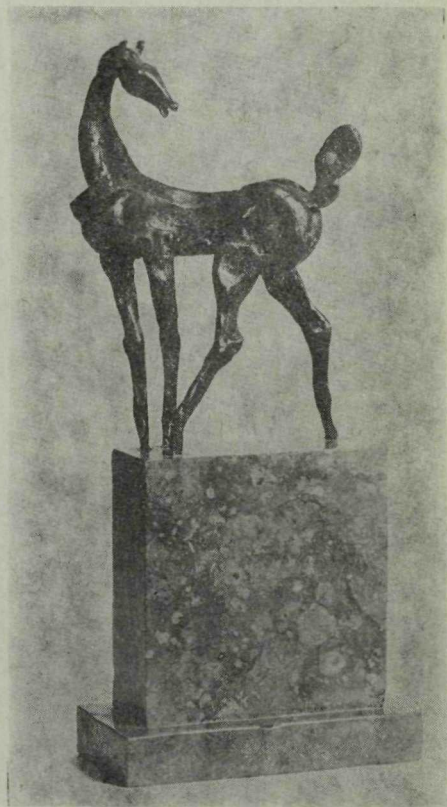
Művészetével a legjobb lírai megoldásoktól kezdve széles skálán játszik.

Sok esetben balladai tömörségűek alkotásai.

Így beszélni a szobrászat nyelvén csak az tud, aki a tájat, a benne dolgozó, az ezt formáló, de rá is hatással levő embert tiszteli és szereti, az anyagok tulajdonságát jól ismeri, mer és tud velük birkózni műtermében és öntőműhelyében; le tudja őket győzni, mondanivalójával kifejezőivé szelidíti azokat, Szépet és igazat alkotni az tud, aki nap mint nap küzd anyaggal és mondanivalóval, hiszen „...a szép küzdelemben születik” ahogyan az etosz filozófusa, Ancsel Éva írja.

Sikerének titka, hogy nemcsak plasztikákat, szobrokat akar csinálni és bemutatni, szépet és emberit akar — és tud is — mondani, ezért talál sok nézőben megértőre művészete.

Sokat beszélhetnék és sokféleképpen értelmezhetnék Györfi Sándor művészetét, egyben azonban mindannyian egyetértünk; eltökélten építi

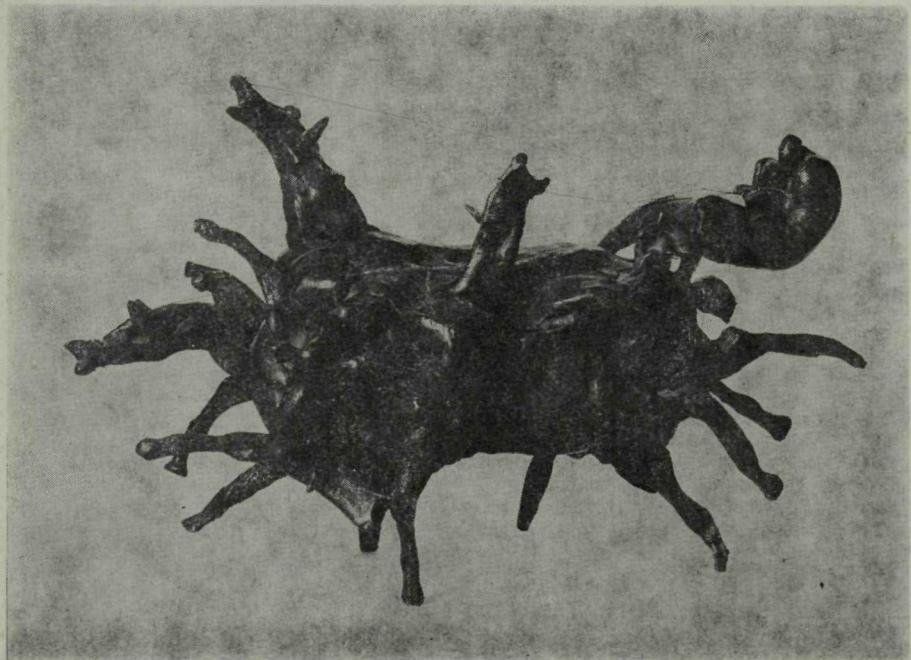

szuverén művészi világát, akkor is ha nincs szavakban deklarált ars poetikája, helyette művei vallanak, amelyben megméretik a valóság, megméretik az alkotó ember és megfogalmazódik a művészj elkötelezettség is.

Szerencse és jó az, hogy a Nagykunság szikes földje ilyen embert is terem, magának és népünk örömére teszi.

Bemutatásánál nehéz kikapcsolni a szubjektívnek tűnő hangvételt, mert alkotásain keresztül is közel áll hozzám és művészetével mindig mond számomra is újat, szépet, emberit. Hogy művészetének méltatásával mértékkel bántam, azt a következők miatt is tettem: „A költemény előbb tetszik, csak azután értem meg” — olvastam valahol, s mikor a bemutatásra készültem, méginkább érvényesnek éreztem ezt a megállapítást olyan művészetre, amelyet szemünkkel fogunk fel, ami látásunk szerint teremtődött, és a látásunkhoz fűződő lelki mozzanatokot hordoz. Ezek után már nem lehet kétséges, hogy aki befogadóként részese akar lenni a művész gondolatának, mondanivalójának és a művészetnek csak egyetlen lehetséges útja van; elfogulatlan tetszésére bizza, saját ízlésével is vezettesse magát.

TALAS LÁSZLÓ

Ára: 24 Ft